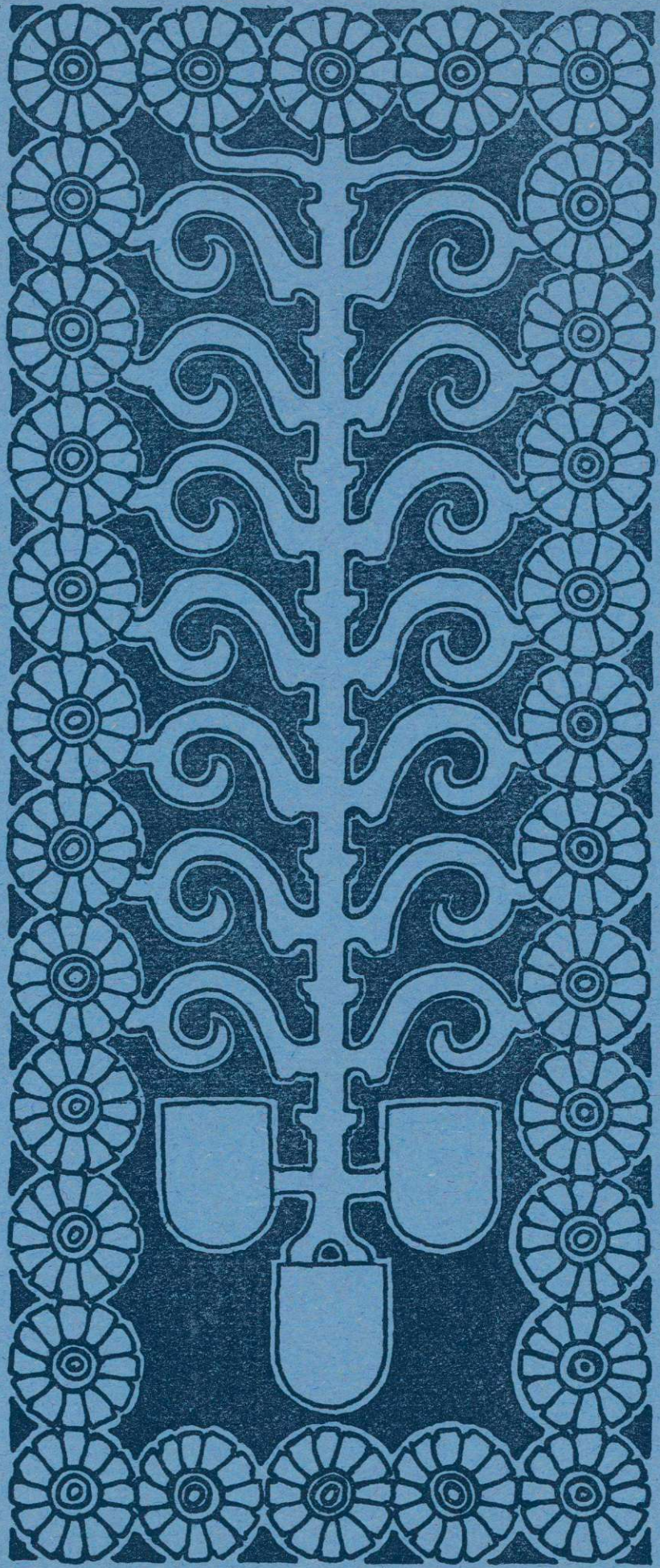

11-12

DOMINUS VINCIT
MUNDUM
MUNDUS
MUNDUS

Vsebina št. 11-12.

Članki: Boji (F. S. Finžgar) 281. — Podobe iz sanj (Ivan Cankar) 287. — Drvarji (J. Pahor) 291. — Suženj (Narte Velikonja) 298. — V ruskem Turkestanu (Dr. Ivan Knific) 307. — Stiški (ljubljski) rokopis (Ivan Grafenauer) 311. — Tlačani (Dr. Ivan Pregelj) 317. — Trideset let (Izidor Cankar) 327.

Pesmi: Molk (Ciril Jeglič) 286. — Dante Alighieri: La Divina Commedia (Prevel in razložil J. D.) 289. — Kje je, o dragi... (Pavel Senca) 298. — Jaz pa pojdem (Pavel Senca) 332.

Književnost: Dr. Fr. Detela: Svetloba in senca (Izidor Cankar) 333. — Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1917 (J. D.) 333. — Josip Stipančič in Stanko Deželič: Luč (I. C.) 334. — Alojzij Res: Ob Soči (France Bevk) 334.

Glasba: Koncert »Glasbene Matice« (Fr. Kimovec) 335.

To in ono: Svetčeva devetdesetletnica (Dr. A. Breznik) 335. — Umetniki o umetnosti (Alojzij Res) 336. — G. Ivanu Vozniku (Ivan Mazovec) 337. — Listnica uredništva 337. — Popravki 337.

Naše slike: Portret dame (Lojze Dolinar). — Kmetske bajte (Fran Klemenčič). — Zaklad (Hinko Smrekar). — Studija za sejalca (Fran Tratnik). — Iz Stiškega rokopisa (Strani 245 b in 246 a). — Iz Stiškega rokopisa (Strani 246 b in 247 a).

Boji.

F. S. Finžgar.

XIV.

Ldkar se je naselil pri Maticevih mali Matiček, se je življenje za čuda izpremenilo.

Lojza je utegnila veliko manj brati, kot prej. Vedno je bilo malenkostnih pošlov vse polno. Toliko da je opravila molitve in bratovščine, za drugo ni bilo časa. Vse je podelala za Francko in ji branila iz hiše ter ji stregla, da se je uboga mlada mati sramovala in veninven tožila na glas in razmišljala sama zase: Kako, da so tolikanj dobri ljudje na svetu. Snovala je načrte, da služi pri hiši leto in dan brez plačila in da ne sprejme vinarja. Ko ji je Golobovka, ki se je poslej često prikradla v hišo, namignila, da se oče meči in da lahko misli na vrnitev domov, ji je Francka odločno odbila to upanje:

»Pred letom nikamor! Zastonj jim bom delala in še ne bom povrnila, kar so mi storili. Mati, Lojza je svetnica.«

»Je, je,« je ponovila Golobovka in solze so ji silile iz oči. »Ampak povrnili bomo mi. Sama lahko povrnem. Bog ne daj, da bi imeli kaj stroškov s tabo. Na, to-le! Ko porabiš, še prinesem.«

Golobovka ji je stisnila par bankovcev.

»Dandanes se dobi denar. Včeraj je prišel vojak in je po vsej sili hotel imeti tri petelinčke za častnike. Veš, da mi je dal 15 kron zanje! In jajca in maslo — vse gre in nič ne vprašajo: Po čem? Daj! Strahote morajo imeti denarja. Vidiš, tako prištedim skrivši lepe denarje, ko on niti za to ne ve. Mar so mu petelinčki in jajec mi tudi ne hodi

preštovat po gnezdih. Naj te torej nič ne skrbi, kako boš odslužila, kar so ti storili. To je moja reč.«

»Saj sem Vam hvaležna, toda sklep je sklep. Več jim bo zaleglo moje delo letoindan, kot denar v teh časih. Zato ostanem, kot sem rekla.«

Golobovka ni silila dalje v hčer. Lojzi je pa rekla, naj le Francko spet napreže, češ, da je že zadosti trdna.

»Če bo France dovolil,« se je nasmehnila Lojza Golobovki.

»Uh, saj mu mora biti že vendar odveč tuja ženska brez dela pri hiši.«

Lojza je skomizgnila z rameni in se spet nasmehnila. »Nič nam ni odveč, mati. Tako smo se privadili, da ne vem, kaj bi počeli, če bi sedajle odšla.«

»Odšla, kakopa,« se je oglasil France za hrbtom. »Zakaj sem pa boter? Nikamor ne pojde.«

Golobovka se je zahvaljevala, France je zamahnil z roko in po prstih šel v hišo.

»Ali spi?« je pomignil Francki. Ona mu je prikimala. France je snel šklebedre z nog in tapal v nogovicah v kamro, da je pogledal Matička.

»Bog ve, kaj se mu sanja?« se je vrnil France, »ko se tako smehlja.«

»Lojza pravi, da od samih angelčkov.«

»Morebiti pa res. Kaj pa šivaš,« je stopil k Francki.

»Blazino za posteljico.«

»Oh, saj še zibke nima, revež. Čaj no, saj jo imamo še mi. Pod streho je.«

France je naglo nataknil šklebedre in šel iztikat za zibko pod streho. Odkar se je odzibala Lojza, ni več stekla v tej hiši. Potegnil jo je izza

straže. Miška je planila iz nje in pretrgala pajčevine, s katerimi je bila preprežena čezincez. France jo je površno ogledal: En tečaj je imela nalomljen, sicer pa, dasi nekoliko črvojedna, je vseeno dosti trdna. Prinesel jo je po stopnicah in se takoj lotil nalomljenega tečaja ter ga opazil z deščico. Nato je velel Lojzi, da jo obriše in očisti.

Zvečer so pa položili Matička v zibko in France je prvi potegnjen za motvoz in ga zazibal.

Nastopila je pusta, deževna jesen. Megle so se plazile po najnižjih gričih, venomer je pršalo. Dolgčas je bilo, da so ljudje zdehali in niso vedeli, kaj bi v teh dolgih, vlažnih večerih.

Pri Maticu ni bilo dolgčas. Lojza in Francka sta šivali, France se je ukvarjal z zibanjem, celo pestovati je poizkušal živo igračko.

Toliko je imel skrbi in opravkov, da je komaj utegnil h Korenčku po tobak.

Lojza se je pa veselila in verna je hvalila Boga: Kako si dober! France se je usmilil revčka, ti si se pa njega in mu odvzel misli na Jančarico in mu pregnal trpljenje.

V nedeljo pred Vsemi sveti so se razteple megle, da je posijalo solnce. France je zagnal krave v hrib in jih pasel. Pa pride mimo tuj človek in ga pozdravi:

»Dober dan, oče.«

Franceta je ujezilo, ko mu je rekel oče, in je zato malomarno odgodrnjal: »Bog ga daj.«

»Oče,« je začel vnovič tujec.

»Saj nisem še oče,« je popravil France.

»Pa morda gospodar.«

»Tisto pa že.«

»Torej, gospodar, ali bi prodali nekaj krompirja, jabolk, ali masla in malo moke.«

»Saj ne smemo prodajati, ko je vse pod zaporo.«

»E,« mu je pomežiknil tujec, »saj ne bova po maksimalnih cenah kupčevala,« in je prisedel k njemu na štor ter mu ponudil smotko.

France je vzel cigaro in jo odgriznil. Tujec pa mu jo je vljudno prižigal.

»Seveda, takole pravite, da nas kmete zapeljete, nato nas pa ovadite. Ej, to so že plačevali! Jaz pa ne bom plačeval, nič ne mislite, in ne bom prodajal.«

Kljub temu je France tako dobro prodal, da je krave hitro zavrnil in jih gnal domov, kjer je Lojzi brž razodel kupčijo.

In v torek je zaškripal težko obloženi voz z dvorišča, ko je še vsa vas spala. Naložil je tako, navihanec, da je moko in maslo na mitnici utajil in vse srečno pripeljal pred označeno hišo. Tamkaj

ga je sprejela imenitna gospa, prijazna kot bi ji bil stric, mu postregla z zavretim vinom in mu dala še lepo napojnino.

France je šel nato k Figovcu, si naročil golaž in vipavca — kos kruha je prinesel seboj — ter se hudobno muzal par meščanom, ki so zavistno gledali njegovo pedanj visoko belo malico. »Le mislite, da imamo vedno tako pogačo,« je tuhtal, »saj ne veste, da je bila spečena za Francko.«

Ker je bilo treba, da kobilica še pozoblje, se je napolil po mestu brez namena. Ogledoval je izložbe, ujel pri franciškanih še zadnjo mašo, kupil par malenkosti in se vračal. Kar zapazi v izložbi otročji voziček. Bliskoma mu je šinilo v glavo: Kaj, če bi ga kupil za Matička? Vino ga je nekoliko ogrelo in tedaj je bil vselej zelo podjeten. Parkrat je šel mimo okna gor in dol, nato je pritisnil kljuko in stopil v trgovino.

»En takle voziček za otroka bi kupil,« je začel in nekoliko zardel.

»Častitam, oče,« je začela prodajalka, »ali je fantek, ali punčka?«

France je zardel še bolj, pa se je potuhnil in se ni izdal:

»Fant je, ho, pa še kakšen!«

»To je lepo, oče. Sedaj bo domovina potrebovala fantov, ko jih toliko pade. Prosim, pojdite z mano.«

Matic je šel med nastavljenim pohištvo za prodajalko, ki ga je vedla do vozičev. Ročno mu jih je predstavljala in pravila cene ter razlagala, kako se rabi tako orodje. Maticu so se zdele cene za take igrače silno visoke. Ali sram ga je bilo, da bi se skujal. Izbral je voziček, ga plačal, zadel na ramo in ga odnesel na voz. Potem je takoj napregel in se odpeljal. Potoma je ves vesel hitro pozabil kron, ki jih je odštél za voziček, in je razmišljal, kako veselje bo zvečer: Lojza bo tlesknila z rokami in bo vesela, Francko bo sram velikega daru in bo vsa zardela. Nato bodo postlali v vozičku in položili vanj Matička, stara zibel se pojde spet dolgočasit za stražo.

Židane volje je privozil do županove krčme. Tam je ustavil. Župan je prišel z občinskim slugo Petrinom na prag. Ko je zagledal Matica in otročji voziček, se je na glas zasmel:

»Matic, kaj pa ti tovariš?«

France je bil v zadregi, da se mu je krotovičil povodec, ko je privezoval konja k ranti.

»Kdo ve kaj? Ali ni čeden? Ni še bilo take zibke v Kozjem hribu.«

»Za koga vendar?«

»Za mojega Matička!«

»Prav bi bilo, ko bi bil tvoj,« se je vtaknil vmes Petrin.

»E, le počakaj! France se bo naenkrat splašil in jih bo prvi dan imel šest, kajne?« ga je podražil župan z Jančarico in ga zaeno spremil v hišo.

Tam je bil Luka, sosed Maticev, Strgar in še nekaj mož. France je prisedel, za njim se je obesil k mizi tudi Petrin, ki je slutil, da ne bo trpel žeje.

»Bališ voziš,« so ga sprejeli vsi hkrati, ko je tik pred oknom stal gosposki voziček na kmetiških lojtrah.

»Jaz nočem biti umazan boter. In otrok takega očeta, ki je za nas prelil kri na vojski, ga že zasluži.«

Župan je prinesel vino in tudi prisedel.

»Prav je Matic,« je začel Luka, »če kupiš fantiču zibko. Nobenemu nič mar, tvoje so bile kronice. Ali vseeno bi rekel jaz — nikar ne zameri: Bolj prav bi bilo, da bi ti svojim kupoval, ne pa takim postranskim otročajem: France, oženi se!«

»Prav govoriš, Luka,« je potrdil župan. »Franceta bomo oženili. Še ta predpust mora biti svatovščina.«

France je izpil kozarec vina, poiskal napol dokajeno vržinko in si jo prižigal ter se smejal.

»Poglej ga, kako se smeje, kot bi bile neumne županove besede,« je pomagal Strgar. »Ampak to vam rečem: Sam se ne bo oženil, ker se ne zna. Župan, midva ga dajva!«

»Dajta, dajta,« se je muzal Matic. »Kar povejta za nevesto.«

»Kaj bi ti pravili,« je povzel Luka. »Saj vendar vsi vemo, da te čaka Jančarica.«

»Modra beseda,« je potrdil župan. »Ženska je še za tolikanj, da se nobene mlade ne ustraši. Res da ima otroke; kaj če to? Boš imel prej delavce na dveh zemljah.«

Matica je spreletelo in nemiren je segel po kozarcu.

»Mara zame Jančarica,« je rekel počasi in glas se mu je očitno tresel.

»Ali si jo kdaj že vprašal?« je hitel Luka. »Ali meniš, da ti bo v hišo tiščala in te prosila. Vprašaj jo.«

»Ne vem,« je odkimaval Matic in je postal čemerren. »Tedaj na pogrebščini ni nič kaj pokazala, da bi ji bilo do mene.«

»Ti si res čuden,« je začel še Petrin. »Ali naj se ti krog vratu obesi — na pogrebščini! Kam vendarle misliš?«

»France, prepusti meni to reč,« se je ponudil župan. »S svetovalcem Strgarjem imava še ta

teden opravek v Kozjem hribu zaradi vojnih dajatev. Tedaj bova midva potrkala na prava vratca. Boš videl, kako hitro se bodo odprla, seve, če ti je prav.«

»Prav, seveda — pa ne, nikarta. Bom že sam, toda nič ne bo, le verujte.«

»Če boš sam, res ne bo nikoli nič,« je začel spet Luka. »Dokler je bil še Blaž živ, si se motovilil krog oglov, danes, ko ga ni več in imaš pošteno pravico, da jo vprašaš, pa ziblješ tistega otroka doma. Ljudje ti roge kažejo.«

»Luka, saj ti ne veš!«

»Vem, prav dobro vem; poguma nimaš, to je vse. Taka ženska kot je Jančarica hoče, da jo takorekoč s silo utrgaš. To ni goba, ki se ti izpuli, če le trčiš vanjo. Matic, pogum!«

Luka je dvignil kozarec in po sili trčil ob Francetovega. In še so plačevali za vino in bili čezdalje zgovornejši. Samo France se ni otajal; ves plašen in potr t se je izmuznil kradoma iz družbe ter odšel, ko se je začelo mračiti.

Vse veselje, kakor se mu je rodilo v Ljubljani, je ugasnilo. Na voziček je bil jezen, da bi ga bil, ko bi bil velik kot jabelko, gotovo vrgel z voza in ga zakopal v zemljo. Pripeljal ga je domov, kjer se je zgodilo natanko kakor si je mislil: Lojza je ploskala, Francka je bila vsa rdeča od sramu in veselja, Matičku so koj postlali v voziček — toda France ga ni zibal in vozil po hiši. Naglo je odšel v svojo sobo na izbo in pričela se je noč brez spanca, in trpljenje, ki je zaspalo, se je prebudilo še grenkejše.

Minuli so Vsi sveti. Pri Maticu je leglo nekaj nezapopadljivo težkega na vso hišo. Lojza je skrivaj motrila brata in strahoma začela slutiti, da ga je spet prijelo. Francka je delala kot ura. Toda ne graje ne hvale ni bilo zanjo iz gospodarjevih ust. Cele dni ni pogledal otroka, skoro vsak večer je odhajal na vas in iskal družbe pri Korenčku, če je ni bilo drugod.

In tako je taval in čakal tistega trenutka ves potr t in razdejan, dokler ga ni učakal.

Na sv. Martina dan so spravljali steljo. Tudi Jančarica je bila v gozdu in je žela praprot. Uro, tudi dve se je boril Matic, preden je zmagal in stopil izza smrekovega gozdiča prednjo. Ves je bil zmeden.

»Je lepa praprot, Francka,« je izpregovoril Matic.

Jančarica se ni niti ozrla in mirno žela dalje: »Da bi bilo vsaj še en teden lepo!«

France se je ozrl naokrog, nato je stopil prav tik nje, da je obstala z delom in ga pogledala.

»Francka,« je prosil, »lepo te prosim, povej, kaj misliš. Meni ni več strpeti brez tebe.«

»France,« je rekla mirno, dasi jo je podplula rdečica, »samo s temle — Blaževim prstanom bom legla v grob in z nobenim drugim. Ne zameri in ne vprašuj, zakaj. Jaz vem, da mora tako biti. Potrpi, saj tudi jaz trpim. Z Bogom!«

Jančarica se je naglo spustila po brdu navzdol in začela žeti na drugem koncu laza. France je pa obstal pri smrečicah in najlažje bi se bil razjokal.

XV.

Na Martinovo nedeljo so se ženske s hribov — kakor druge nedelje — koj po maši vsule na pošto in šle iskat pisem z vojske od mož in sinov. Odkar je bila Jančarica vdova, ni imela kaj iskati na pošti. Vselej po maši je šla pokropit grobe sorodnikov in v duhu je kropila Blažev grob in nikoli se ni vrnila brez solza žalosti in tihega kesanja.

Ko je te nedelje prišla zadnja na vas, so tam še stale gruče žená, se pogovarjale in brale vojne dopisnice. Jančarica jih je blagrovala v srcu in šla tiho in žalostno mimo njih. Kar jo zagleda Klandra in zavpije za njo:

»Hej, Jančarica! Na pošto pojdi. Pismo imaš.« Franca se je ozrla in obstala.

»No, le pojdi, le. Poštarica mi je naročila!«

»Bogve, kdo bi mi pisal,« je rekla malomarno.

»Morda se ti ponuja kak ženin,« jo je zbodla Klandra, se obrnila spet h gruči in nadaljevala: »Kako se nareja žalostno in pobožno.«

Ženske so se ozrle za Jančarico, ki je zavila na pošto.

»Saj jo je zares potrlo,« jo je branila Brumnovka. »Kar v par tednih se je postarala.«

»To naredi črna ruta,« ni nehala Klandra in natolcevala dalje.

Jančarica je prišla na pošto in potrpežljivo čakala pri okencu. Ko se je odprlo, je vprašala:

»Ali imam res kako pismo?«

Poštarica se je sklonila in jo pogledala v obraz. Kakor je bila ta poštarica prebitensko strupena in huda ženska, se je pa to pot vsa radostna nasmejala Jančarici, skočila k predalniku in se vrnila z dopisnico:

»Mati, veselite se! Vaš mož vam piše z Ruskega!«

Jančarica je razprla oči na široko, napol odprte ustnice, skozi katere je bil namenjen vzklík, so kakor okamenele in vzklík je na njih zamrl, pred očmi se ji je za hip stemnilo in tresoča se roka, ki je segla po dopisnici, jo je zgrešila, da je padla na

tla. Zamrgolelo je Jančarici pred očmi, kakor bi ji hotela najlepša zvezda sreče, ko ji je posvetila, tisti hip že ugasniti. Šinila je na tla za dopisnico, neslovkovan vzklík se ji je izvil iz ustnic, z obema rokama je držala pisanje: Da, to je bila Blaževa roka. Samo to je razločila, drugega ni mogla. Jecljaje je prosila poštarico: »Berite, prosim, lepo prosim.« In poštarica je brala:

»Ljuba žena! Lepo te pozdravljam in ti dam vedeti, da se peljem zdrav in živ po daljni ruski deželi v ujetništvo. Ko pridem na mesto, ti spet koj pišem.

Tvoj mož Blaž.«

Jančarica je naglo segla po karti in odbežala iz urada. Napol je tekla mimo gruče žensk in visoko vihtela karto: »Blaž živi! Blaž živi!«

Ženske so ostrmele in krenile proti njej. Toda Jančarica je hitela mimo njih v župnišče, kjer je vsa zasopla planila v pisarno:

»Poglejte, berite! Blaž živi!«

Župnik je naglo pregledal karto, datum, pisavo in vesel častital ženi ter šaljivo pristavil: »Sedaj ste brez skrbi zanj. Saj pravi pregovor, da kdor je razglašen za mrtvega, pa spet oživi, tisti živi še dolgo življenje. Hvala Bogu!«

»Karta je torej res iz Rusije,« se je Jančarice pollašal dvom.

»Seveda! V seznamu izgub je bila pač zmota! Veselite se in hvalite Boga!«

Jančarica je hitro odšla. Dasi se je podvizala, kar se je dalo, vendar se ji je pot proti domu vlekla in vlekla. Kjer je bilo manj strmine, je tekla, da bi bila prej doma. Žalno ruto je snela in jo stlačila v žep. Ko je pridehtela do bogca vrh griča, se je ozrla nanj in ni mogla naprej. Stopila je h križu in objela in poljubila noge Zveličarjeve ter vzdihnila: »Kako si dober! Mene si očistil, moža si mi rešil — o, kdo te razume!«

In še in še je poljubljala ranjene noge kot otrok.

Doma je Jančarico čakala družina z zajtrkom. Vsi otroci so sedeli za mizo in se igrali z žlicami. Teta je že parkrat šla gledat na prag, ko je ni bilo.

In sedaj je prišla, razoglava, zasopla in rdeča. Teta se je je prestrašila, ko je takorekoč privihrala v vežo.

»Teta, Blaž živi! Ujet je!« je kriknila Franca.

Teta je sklenila roke:

»Marija, saj ni mogoče!« — in šla za Jančarico, ki je naglo odprla vrata in planila v sobo. Tudi otroci so bili vsi osupli. Zakaj po atovi smrti je hodila mama resno in tiho.

»Otroci, ata živi!« je pripovedovala in jih začela poljubljati. »Stran črne rute!«

Deklice so se odkrile, iz predalnika so prišle na dan pisane rute — in ko so sedli k zajtrku, je bilo v hiši, kot bi posijalo solnce na mizo.

Seveda je vsa fara zvedela še tisti dan o Jančarju. Jezičniki pri županu so zabavljali na seznam izgub:

»V peč vrzi tiste popirje! Ali so za kaj drugega, kakor da ljudi plašijo! Zakuri z njimi!« In mnogim se je dvigalo upanje, da morda vseeno ni resnična žalostna vest o predragih. Splošno pa je bilo veselje, da Jančar živi, ko ni imel v fari ne enega sovražnika.

Med onimi, ki so prvi prišli Jančarici voščiti srečo, je bila tudi Lojza. Nesebično je bilo njeno voščilo — ali vendar vtoliko sebično, ko je upala, da to ozdravi brata. Zakaj videla je, ko je zvedel, da se je ves stresel, nato da je globoko vzdihnil, toda lice se mu je čudovito razjasnilo. In po dolgem času je Matic opoldne po južini spet pošegetal Matička po okrogli bradici in je prvič prijel za voziček in ga vozil po hiši.

Ko je Francka zvečer molzla, je Lojza potegnila brata za rokav in ga povabila v kuhinjo.

»Ali si vesel, kaj ne, zaradi Jančarja?«

»Zares sem vesel in privoščim ji.«

»Pa zaradi sebe tudi?«

»Tudi. Sedaj vsaj vem, da mora biti konec.«

»Veš kaj, in sedaj se pa kar hitro oženi.«

»Uj ti svetnica ti, kam me siliš!«

»No, no, vem jaz in veš ti kam: Francko vzemi.«

Matic jo je samo gledal in nič ni rekel.

»Zakaj bi je ne? Poznaš jo sedaj bolje kot vsako drugo.«

»Mara zame!«

»Pa jaz vem, da te vzame in tudi zate vem, kako si jo ogledoval včasih ves dopadajenja poln.«

Brat je spet pomolčal, pa rdeč je postajal in žile so mu kovale v sencih.

»Le kar vprašaj jo.«

»Ti jo prej, tako postrani,« je prosil brat.

»Nič postrani, kar naravnost jo bom. Pojdi ven, za četrto ure boš že zvedel.«

France je šel v hlev, kjer je Francka molzla. Stopil je h kobilici, popravil ji seno, pobrskal po stelji pa venomer motril Francko.

»Ne vem, če me bo marala, prebrdka je,« se je prestrašil, ko se mu je zdela lepa kot še nikoli. Težko je zdržal četrto ure v hlevu. Rešila ga je pa Lojza, ko je prišla ponj:

»Rada te vzame, le pojdi.«

France je šel za sestro, Francka je bila v hiši, čezincez podpluta z živo rdečico.

»No, sedaj si pa lepo v roke sezita,« je začela Lojza.

»Meni je prav, Francka, če ostaneš naša in če ti nisem prestar in pregrd.«

»In če te ni sram jemati takele,« je rekla Francka in povsila oči.

»Tiho o tem,« je rekel France. Kri mu je zaplala po žilah, iztegnil je krepke roke po njej in si jo je pritisnil na prsi.

»Je že dosti,« je branila Lojza, ko se je bala greha, in je bila vsa srečna. »Tako, France, sedaj pa dobi može in pojdi h Golobu snubit, še ta teden.«

»Može?« se je postavil brat. »Nobenega nočem. Samo zato, da jim pokažem, ko so vedno pravili, da se ne znam oženiti.«

In France je šel na izbo, se oblekel in izgubil v noč.

Pri Golobovih so odvečerjali, ko je potrkalo na vrata. Golobovka se je prestrašila, ko je zagledala Matica.

»Ali je zbolela?« je hitela v naglici.

Matic se je pa smejal in mahal z roko ter vprašal, če je oče doma, nekaj da bi rad govoril na samem z njim.

Mati mu je posvetila v hišo in modro odvedla vso družino ven v kuhinjo.

»Oče Golob, snubit sem prišel,« je začel France brez ovinkov.

Golob se je zavzel.

»Za kôga?«

»Zase.«

Golob se je še bolj čudil.

»Ali mi daste Francko, ali ne? Pravzaprav je pa vseeno: Če je ne daste, jo bom pa sam vzela,« je grozil France.

»Ti se norčuješ! Takele ti ne boš jemal, ko jih dobiš na vsak prst deset.«

»Kaj tisto. Jaz že vem, kakšno jemljem. Ali jo daste, ali ne?« je molil France Golobu roko.

»Počakaj no, grem po mater.«

Golob je zaklical skozi duri, da je prišla žena v hišo.

»Poglej, Matic snubi našo Francko.«

»Pa mu jo dajmo,« je menila ženska previdno in je skrila veselje in začudenje.

»Seveda mu jo damo, če jo le hoče.«

»I tak udarimo, saj sem rekel,« je Matic spet molil roko čez mizo.

Segla sta si v roke in Golob mu jo je stiskal in stiskal in iskal besede, dokler se ni grča omajal in se trikrat povrsti useknil, predno je izrekel:

»Matic, če resnično to storiš, dva tisoč več, kot bi jih bil dal Matiju. Zato, ker boš rešil čast naše hiše. Velja?«

»Ali sem kaj vprašal, Golob. Kar ji daste, vse pride prav. Če ji pa nič ne daste, sem tudi tak možak, da ne bom omanjkal, in upam, da tudi brez dote ne bo v moji hiši nikoli kruha stradala.«

Golob je spet segel čez mizo in poiskal Francetove roke:

»Dva tisoč več, in precej denar.« Nato se je obrnil do žene:

»I tak gani se no in prinesi! Kaj sediš?« —

France je zavriskal, ko se je vračal domov, zakaj izborna vino je imel Golob. In doma ni mogel drugače, da je potrkal na okno Francki in ji je razodel:

»Si že moja! Jutri se pripravi, gremo delat pisma!«

In šli so jih in svet je strmel.

V torek je šel Matic k župniku, da postavi oklice — enkrat za trikrat. Tudi župnik se je zavzel, toda pohvalil je Matica, da je prav storil. Sestavil je takoj zapisnik, toda naenkrat se domisli in odloži pero:

»Poglej, kako sem pozabil! Saj je ne moreš vzeti! Zakonski zadržek je, ker si njenega otroka boter.«

Matic toliko, da ni s stola zdrsnil. Župnik pa se mu je nasmehnil, ko ga je videl vsega osuplega: »Nič se ne boj. Zadržek že premagamo.«

»Prosim, no, saj ne gre za denar, naj stane kar hoče.«

Župnik je vstal in ga potrepal po rami: »France, Bog vaju blagoslovi. Torej poroka v ponedeljek. Francka naj pa gre domov. Tako je prav: Prej je

prišla kot dekla k vam — sedaj pa pride kot nevesta.«

V ponedeljek so svatovali. Tudi Jančarica je bila med svati. Njene oči so gorele resnične radosti, in ko je naletela ženina mimogrede na samem, mu je stisnila roko in pošepetala: »France, ta je zate. Ne veš, kako sem vesela. Bog daj srečo.«

Matic je pa kazal bele, močne zobe in se vsakemu smejal od radosti, ko ni imel besedi za vse to.

Na večer — še to je vredno, da se omeni — se je pojavil na svatbi nepovabljeni gost — oče padlega Matija. Ženin in nevesta — vsi svatje so ga radostno sprejeli in mu ponudili odlični sedež. Toda preden je mož sedel, je izpregovoril:

»Nimam svatovske obleke in sem vendar prišel. Po dolžnosti namreč. Včeraj sem prejel iz bolnice, kjer je umrl za ranami moj sin, njegov notes, v njem eno pismo — in molek. To pismo pa je sinov testament, kjer pravi: Če bo Golobova imela otroka, mu izplačajte mojo dediščino. In to sem prinesel.«

Mož je odprl listnico in naštel pred ženina štiri tisočake. Potem je posegel v žep in položil povrh sinov molek.

Vsa družba je umolknila. Ženin je vzel denar, ga nesel v voziček Matičku in spustil poleg bankovcev na posteljico še molek. Nevesta je šla za njim v kamrico, priprla vrata, sedla k sinčku, poiskala Matijev molek, ga poljubila in se bridko razjokala.

V hiši so svatje trkali in hrumeli in kaplje grenkosti bi ne bilo v vinu, ko bi ne pogrešali mnogih, ki so to noč žalostno svatovali na daljnih frontah.

(Epilog v letniku 1917.)

Molk.

Tihi dan, ko svet umira.
Blatna cesta čez gorice,
goli hribi in nad njimi
prhutanje plašne ptice.

Šel se je razmislit starec.
Sam v samotni dni prešteje,
ki so bili in ki bodo
in od njih bolno srce je.

Tih je dan in svet umira.
Starec nem roke sprostira,
sam s seboj in sam s svetom
solzo za solzó otira.

Ciril Jeglič.

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar.

VII. Otroci in starci.

Otroci so imeli navado, da so se pogovarjali, preden so šli spat. Posedli so po široki peči in so si pripovedovali, kar jim je pač prišlo na misel. Skozi motna okna je gledal v izbo večerni mrak z očmi, polnimi sanj, iz vseh kotov so se vile kvišku tihe sence in so nosile prečudne bajke seboj.

Pripovedovali so, karkoli jim je prišlo na misel, ali na misel so jim prišle same lepe zgodbe, iz solnca in toplote, iz ljubezni in upanja spletene. Vsa prihodnost je bila en sam dolg in svetel praznik; med Božičem in Veliko nočjo ni bilo Pepelnice. Tam nekje za pisanim zagrinjalom se je vse življenje migljajoče in utrinkujoče prelivalo tiho iz luči v luč. Besede so bile napol razumljivo šepetanje; nobena povest ni imela začetka, ne razločne podobe, nobena pravljica konca; časih so govorili vsi štirje otroci hkrati in nihče ni motil drugega; vsi so gledali zamaknjeni v tisto prelepo luč nebesko, tam pa je bila zvonka in resnična vsaka beseda, je imela vsaka povest svoje čisto živo in jasno lice, vsaka pravljica svoj sijajni konec.

Otroci so si bili tako podobni med seboj, da se v mraku ni prav nič razločil obraz najmlajšega, štiriletnega Tončka, od obraza desetletne Lojzke, najstarejše med njimi. Vsi so bili v lica ozki in drobni in vsi so imeli velike, nastezaj odprte, vaše in v daljavo zamišljene oči.

Tisti večer je z nasilno roko poseglo v nebesko luč nekaj neznanega iz tujih krajev, udarilo neusmiljeno med praznike, povesti in pravljice. Pošta je bila oznanila, da je oče »padel« na Laškem. »Padel je.« Nekaj neznanega, novega, tujega, čisto nerazumljivega je stopilo prédnje, je stalo tam visoko in široko, pa ni imelo ne obraza, ne oči, ne ust. Nikamor ni sodilo; ne v to glasno življenje pred cerkvijo in na cesti, ne v ta topli mrak na peči, tudi ne v pravljice. Ni bilo nič veselega, pa tudi nič posebno žalostnega; kajti bilo je mrtvo, saj ni imelo ne oči, da bi s pogledom razodelo, čemu in odkod, in ne ust, da bi z besedo povedalo. Misel je stala pred to ogromno prikaznijo uboga in plaha, kakor pred silnim črnim zidom, in ni mogla nikamor. Približala se je zidu, tam je obstrmela in je umolknila.

»Kdaj pač se zdaj povrnejo?« je zamišljen vprašal Tonček.

Lojzka ga je ošinila z jeznim pogledom.

»Kako bi se povrnili, če so padli?«

Vsi so molčali, vsi štirje so stali pred silnim črnim zidom in niso videli čez.

»Tudi jaz pojdem na vojsko!« se je nenadoma oglasil sedemletni Matijče, kakor da je bil z urno roko zažrabil pravo misel in vse, kar je treba reči.

»Si premajhen!« ga je z globokim glasom posvaril Tonček, štiriletni, ki je hodil še v krilu.

Milka, najdrobnejša in najbolehnjša med vsemi, zavita v preveliko materino ruto, da je bila podobna popotni culi, je prosila s tihim, mehkim glaskom, kakor odnekod izpod sence:

»Kakšna da je vojska, to povej, Matijče . . . povest pripoveduj!«

Matijče je razložil:

»Vojska je pač taka, da se ljudje koljejo z noži, sekajo s sabljami in streljajo s puškami. Kolikor več jih pokolješ in posekaš, toliko boljše je, nobeden ti nič ne reče; ker tako mora biti. To je vojska.«

»Pa zakaj se koljejo in sekajo?« je vprašala Milka, nebojlenka.

»Za cesarja!« je rekel Matijče in obmolknili so. V daljni daljavi se je prikazalo pred njih zastrtimi očmi nekaj silnega, od svetle gloriije obžarjenega. Niso se genili, sapa si je komaj upala iz ust; kakor v cerkvi ob velikem blagoslovu.

Nato je Matijče vdruživ zamahnil z naglo roko ter zažrabil svojo misel, morda le zato, da bi na obé strani razmaknil tišino, ki je mrko ležala nad njimi.

»Tudi jaz pojdem na vojsko . . . nad sovražnika pojdem!«

»Kakšen pa je sovražnik . . . ali ima rogove?« je iznenada vprašal tenki Milkin glas.

»Seveda jih ima . . . kako pa bi drugače bil sovražnik?« je resno in skoraj jezno zatrdil Tonček.

Tudi sam Matijče ni vedel pravega odgovora.

»Mislim, da jih nima!« je rekel počasi, toda beseda se mu je gredoč ustavila.

»Kako bi imel rogove . . . človek je, kakor mi!« se je oglasila nejevoljno Lojzka; nato pa se je zamislila in je še rekla: »Samo duše nima!«

Po dolgem preudarku je vprašal Tonček:

»Kako pa je, če človek pade v vojski . . . takole vznak?«

Pokazal je, kako človek pade vznak.

»Pobijejo ga . . . do mrtvega!« je mirno razložil Matijče.

»Oče so obljubili, da mi prinesejo puško seboj!«
»Kako bi jo prinesli, če so padli!« ga je osorno zavrnila Lojzka.

»Pa so jih pobili . . . do mrtvega?«

»Do mrtvega!«

Osmero mladih, nastežaj odprtih oči je zamolklo in plaho strmelo v mrak . . . strmelo v nekaj neznosnega, srcu in pameti nerazumljivega. —

Ob tistem času sta sedela stari oče in stara mati pred hišo na klopi. Zadnja rdeča zarja se je svetila izza temnega listja na vrtu. Tih večer je bil; samo od hleva sem se je pridušeno glasil za-tegnjen, že hripav jok; najbrž je bila tam mlada mati, ki je bila šla krmit živino.

Stara dva sta sedela globoko sključena, tesno drug ob drugem in sta se držala za roko, kakor že dolgo ne poprej; gledala v nebeško zarjo večerno z očmi brez solz in nista rekla nobene besede. —

VIII. Kralj Matjaž.

Videl sem tako razločno, kakor zdajle tebe vidim, tovariš. —

Videl sem kralja Matjaža, ko je sedel na svojem visokem prestolu od jekla. Dvorana je bila prav tista, ki jo poznamo: nizka, mračna in sila prostrana, tako da nikjer ni bilo ne zidov, ne kotov; za vsako vrsto sivih stebrov se je v noč in hlad razprostrela druga dvorana, še večja od prejšnje. Nikjer ni bilo ne baklje, ne sveče, pa vendar so tihe luči prepletale mrak, kakor da bi poletavale bele vešče tik pod stropom.

Bil sem med njimi in nisem bil; njih težko sapo sem dihal, njih bela lica sem videl in njih rdečo kri; pa vendar je bilo tam, zdi se mi, le moje breztelesno srce.

Na tem svojem jeklenem prestolu je sedel kralj Matjaž, visok in silen. V obraz je bil hudo bled, pod širokimi čeljustmi so se bočili valovi mogočne črne brade; oči so ležale v globokih jamah in so gorele z motnim plamenom; orjaške pesti, nagosto poraščene, so počivale na hrastovi mizi, pripravljene, da se vzdignejo. Tako je sedel kralj Matjaž in tako so sedeli, sloneli in ležali tudi vojščaki njegovi; nobeden se ni ganil, ali nobeden ni spal, kajti vsaka ura bi lahko bila tista, ki je bila oznanjena pred tisoč leti.

V motnem plamenu oči Matjaževih in njegovih vojščakov je bilo napeto pričakovanje. Kakor da se je bil kazalec na uri pomaknil tik do dvanajste in da vsak hip udari kladivo na zvon. Vse pesti, mogočne, so čakale trdo stisnjene, da se razklenejo ter zgrabijo za meč.

Zapihal je hladen nočni veter, kakor da so se bila nekje v daljnem mraku odprla nevidna vrata; črni valovi Matjaževe brade so se vzdramili in so zašumeli; plamen v njegovih očeh je zaplapolal in je bil svetlejši.

V dvorano se je prikazal čuden človek, kdo ve kako in odkod; stal je nenadoma pred hrastovo mizo kralja Matjaža. Obraz mu je bil ves polit s krvjo, da ga je bilo komaj razločiti; s krvjo in blatom je bila pokrita obleka, raztrgana v cunje; levi rokav mu je visel ohlapno nizdol in je bil prazen. Tak je stopil med vojščake Matjaževe in ni rekel besede; koj jim je bil enak, stal je med njimi tiho in nepremično, desnico sključeno v pest; in v temnih očeh se mu je užgal plamen velikega pričakovanja.

Prišel je drugi; ta je prišepal ob berglji, ker je imel eno samo nogo; storil je takisto kakor prejšnji. Za njim se je takoj prikazal tretji; in ta je, čudo prečudno, nesel lastno glavo v naročju; glava je bila okrvavljena od strnjenih las do čeljusti, toda živela je, oči so gledale nezastrte; in komaj je stopil med tovariše, je vzdignil glavo ter jo postavil med ramena.

Ta čuda sem gledal in se nisem čudil; zdelo se mi je, da se vse vrši po pravici, kakor se drugače ne more vršiti.

Tudi se nisem čudil, ko so prihajale dolge procesije od vseh strani; procesije, kakor jih človeško oko še ni videlo. Ni še videlo toliko krvi, bolečine in trpljenja. Tiho so prihajale procesije, iz ust ni bilo glasu, tudi koraka ni bilo čuti — tisoč za tisočjo molčečih senc, ki so vse imele živa telesa, imele oči, ki so gledale, srca, ki so utripala. Procesijam ni bilo konca; noč jih je brez nehanja valila iz mračnega svojega naročja; in ta noč, mislim, da je bila daljša od leta. Dvorana se je širila in razmikala v neskončnost, da je bilo za vse prostora.

Kralj Matjaž se ni ganil, tudi ni trenil s plamenečim očesom, ko je gledal, kako je bil njegov labor že prostran, kakor ob sodnjem dnevju dolina Jozafat. Tej strašni noči, v njeni tišini še strašnejši, ni bilo kraja; polno leto je bila dolga in že se je prelila v drugo.

Brezštevilne legije obrazov sem videl, toda razločil in spoznal sem jih vse do zadnjega, v bližini in v temni daljavi; kajti kakor so bila lica okrvavljena, so se blede svetila iz mraka, velikim belim veščam podobna. Ni ga človeškega obraza, da bi ga ne bilo med njimi, vojščaki Matjaževimi. Mladeniči nežni, golobradi, komaj lesenemu konjiču odrasli; moški zagorelih lic, močnih čeljusti in resnobnih oči; sključeni starci s povešenimi sivimi

Priloga D. in Sv. št. 28.

*Fran Klemenčič: **Kmetske bajte.***

brki in košatimi obrvmi. Bilo pa je vmes tudi veliko število žensk, mladih in lepih, starih in zgrbljenih; in bili so vmes otroci, ki so pravkar shodili, celo dojenčce sem videl v naročju mater.

Zbrali pa so se bili od vseh strani in krajev tega sveta; kolikor je narodov zemlja rodila, vsi so bili tam, so čakali v taboru kralja Matjaža ure oznanjenja. Nisem videl samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronastorjave in čisto črne. Kakor pa so si bili obrazi različni po rodu in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor ne dá razložiti z besedo. Ni bila samo strjena, črna kri, ki je bila njih vseh, vojščakov Matjaževih, očitno znamenje. Bilo je vse kaj drugega in vse kaj več — kakor da je vsaki med njimi nosil na dlani svoje živo, trepetajoče srce. V tem srcu je bil spo-

min na bolest, do zadnje pekoče kaplje-izpito, na nezasluženo, nezaslišano gorjé, na brezbožne krivice, na kazen brez greha in sodbe, na sramoto in ponižanje, na ošabno poteptano ljubezen, na izdano zvestobo in ogoljufano zaupanje. Ali nad vsem tem črnim jezerom grenkobe — in iz jezera grenkobe se je bila rodila — je neugasljivo sijala mirna luč pričakovanja, močne, čiste vere v tisto veliko uro, ki je bila oznanjena.

To je bil človek, bičan in oropan, ponižan in osramočen od krivice. To je bil vojščak kralja Matjaža.

Črni strop se je razmaknil, zasvetila so se nebesa, vzdignil se je silni kralj Matjaž in —

Ničesar nisem videl več.

Kdaj in kje je bilo vse to? Kdaj bo in kje? —

Dante Alighieri: **La Divina Commedia.**

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: **Vice.** — XIV.

Med zavistneži. — Arno. (Prim. „Soči“.)

Dva bivša plemiča Romagne (med Jadranskim morjem, Padom, gorovjem Apeninskim in rečico Renom, prim. v. 92!), Guido del Duca in Rinieri de' Calboli, zgodovini bolj malo znana, sta tudi med spokorniki drugega kroga. Kar sama od sebe pričneta z Dantajem pogovor, ki polagoma preide v bridko obtožbo političnih razmer v Toskani in Romagni. Pesnik opisuje tek reke Arno in našteva, mimo kakšnih vrst obrežnih prebivalcev mora teči na svoji dolgi poti (nad 100 it. milj) izpod Falterone do izliva v morje: najprej mora mimo »prascev« (porci), grofov Guidi di Romena, posestnikov gradu Porciano v dolini Casentino, zloglasnih — po starih komentarjih — zaradi svoje požrešnosti in razkošnosti, Dantaju pa najbrže zoprnih zaradi verolomnosti nasproti Henrik VII. Še dandanes živi baje v okolici Porciana pripovedka, da je bil Dante nekaj časa v grajskem stolpu zaprt. Od »prascev« priteče k »bevskacem« ali »lajavcem« (botoli), prebivalcem mesta Arezzo, od katerih se Arno v velikem loku — kakor z zaničevanjem — proč obrne. Mestece Arezzo je bilo v stranki gibelinov, čeprav ne močno, vedno zelo glasno. Nato mora uboga reka, vedno bolj padajoč proti morju, teči mimo »volkov« (lupi), t. j. lakomnih Florentincev. Slednjič se vije — malo pred izlivom — mimo zvitih »lisic« (volpi), Pizancev, »ki pamet ni jim kos nobena druga«. Končno (vv. 55—56) prorokuje govôrec sotrpinu, Rinieru, da bo njegov (Rinierov) vnuk v Florenci v kratkem strašno gospodaril. Fulcieri de' Calboli, l. 1302. kot podestà v Florenci pozvan, je v imenu stranke »črnih« (aristokratov) neusmiljeno divjal zoper stranko »belih« z natezalnico, z vešali in s sekuro.

Čitajočim to trpko satiro na reko Arno (reka se kar zvija pod bičem pesnikovim!) se nam nehoté vsiljuje primera z Gregorčičevo »Sočo«. Oj, kakšne misli se nam pri tem rodé v glavi: kakšen razloček med obrežnimi stanovniki!

O sebi toži Guido (vv. 77. nsl.), da žanje v vicah slamo, vzrastlo iz semena njegove zavisti, in svari ljudi, naj nikar ne navezujejo srcá na zemeljsko bogastvo, kjer je »družno uživanje« nemogoče. V. 87. bo pesnik natančneje razložil v XV. spevu, v. 45. nsl.

Nato bridko toži o tem, kakó staroslavne rodbine v ozemlju Romagne propadajo. V tercini (v. 97. nsl.) se naštevajo štirje plemeniti Romagnoli iz dobrih starih časov 13. stoletja, vitezi-veseljaki, kakor govore stare razlage in tudi zmisel zahteva. Dalje se spominjata kot zastopnika lepših časov preteklosti še dva: Fabbro iz Bologne in Bernardino Fosco iz Favence. Fosco je bil baje kmetiški sin, »iz revnega rastlinja«, zaradi svoje razumnosti in mičnega pripovedovanja splošno priljubljen. Spet drugi slavijo njegovo bogastvo in darežljivost.

Plemstvo Romagne, zlasti v okolici Brettinora, je nekdam preden se je v strankarskih bojih uničilo, slovelo zbog svoje gostoljubnosti in zabavnosti; Guido da Prata, Ugolino d' Azzo, Frederik Tignoso so časih sijajno gostili svoje prijatelje; rodbini Anastagi in Traversara sta bili prvi v Raveni, dokler ju ni izpodrinila rodbina Polenta (iz katere je bila Frančiška da Rimini). Mestece Brettinoro, odkoder je bil Guido del Duca, po gostoljubnosti splošno znano, je proti koncu 13. stoletja izgubilo najodličnejše rodbine: Mainardi, Bulgari i. dr., ki so morali pod pritiskom gvelfovcev v prognanstvo. Na te dogodke merijo vrstice 103. nsl. Z ironijo hvali v. 115. nsl. grofa Bagnacavallo zbog velike modrosti, da je sklenil brez potomcev ostati; graja pa dva druga grofa, Castrocaro in Conio, da plodita (zaničljivo »figliar«) malovreden rod.

Končno napoveduje rodbini Pagani, da bo sè smrtjo »starega hudiča« (il dimonio), Mainarda Pagani, ki je bil podjarmil Imolo in Favenco, sicer izumrla in torej tudi »prav storila«, kakor rodbina Bagnacavallo, toda pred zgodovino njeno ime ne bo nikoli čisto; iz istega vzroka blagruje zgovorni Guido še grofa Ugolina de' Fantolin, ker ne ostavlja potomca, ki bi mogel njegovemu imenu sramoto delati.

Na daljnji poti izve Dante, kaj pomeni tista »uzda« (lo freno), katero je bil Vergilij v prejšnjem spevu (XIII, 40) omenil: glasove tistih nesrečnežev, katere je zavist pogubila, Kajna in atenske kraljične Aglavre, ki je zavidala sestri ljubezen Merkurjevo; za kaznen jo je Merkur v kamen izpremenil.

(Guido del Duca:)

»Kedó je ta, ki v góro našo teka,
še preden smrt mu jadra je napela,
in kadar če, odprè, zaprè si veka?«

(Rinieri de' Calboli:)

- 4 »Ne vem, kdo jè; potí pa sam ne dela;
ki bližji si, lepó ga nagovôri:
mordà pogovor bodeta začela.«
- 7 Dve duši tàk o meni, tam ob gori
— sklonivši druga k drugi se — sedeči;
hoteč govórit brado dvigne gori

(Guido del Duca:)

- 10 in dé mi êna: »Duša, ki še v ječi
telesa popotuješ proti rajū,
s tolažbe me besedico osreči:
- 13 Odkod? Kdo si? Povej! Smiluj se najū,
ki čudiva se milosti ti dani
kot nečuvênemu doslej slučaju.«
- 16 »Vodà hiti po sredi, po Toskani,«
sem jel, »ki rojstva kraj ji Falterona;
tekoč sto milj ji vali niso ugnani.
- 19 Obal mi to teló je dala óna.
Kdo sem? To praviti bi bilo marno,
saj moje imé še nima dosti zvona.«

(Guido del Duca:)

- 22 »Če z uma svojega močjo prevdarno
te umem prav,« nato mi zopet reče
govôrec prvi, »mislíš reko — Arno.«
- (Rinieri de' Calboli:)
- 25 Sodrug pa mu: »Zakaj nazvati neče
vodé z imenom pravim? Bolečina
mordà reči strašnih spomin mu peče?«

(Guido del Duca:)

- 28 In senca dá vprašanju sotrpina
odvet: »Ne vem; al prav bi se mi zdelo,
da več se ne spominja ta dolina;
- 31 Ker od izvira, kjer je zakipelo
gorovje naše (odrastek mu Pelor je!),
da malokje bi višji vrh imelo,
- 34 do tja, kjer tista voda teče v morje,
nadomestit, kar solnce ga popije,
(da rekam hrano spet daje pogorje),
- 37 kreposti vsi se ogíbljó kot zmíje;
al kraj tàk vpliva, da so jo pregnali,
al zla navada, ki jim v srcih rije.
- 40 Takó tam svojo čud so premenjali
nesrečni prebivalci te doline,
da so ko s Kirke pašnikov živali.
- 43 Med prasce gnusne, vredne žirovine
vse bolj ko hrane, pri ljudéh v navadi,
jo najprej vódi ozka pot s planine.

- 46 Med lajavci potem derí v livadi,
ki bolj režé, kot morejo popasti;
tam jezna krene rilec od ščenadi.
- 49 Čim niže gre in bolj začinja rasti,
bolj vidi kleta, jadra ta jaruga,
kák psi v volkov levijo se pošasti.
- 52 Ko dalje ji še bolj globí se struga,
na zvite tàk tam naletí lisíce,
da ni jim pamet kos nobena druga.
- 55 Ne ukinem spričo tujca govorice,
saj hasnilo mu bo, če pamtit hoče,
kar meni razodeva duh resnice:
- 58 Po bregu reke, dívje tam tekoče,
tvoj vnuk podí — takó mi duh ga riše! —
volkove tiste, straha trepečoče;
- 61 prodaja njih mesó, ko so živí še;
potem, zver stara, trga jih in davi,
premnogim smrt, sramoto sebi piše;
- 64 iz šume grozne gre krvník krvavi,
razdjane tàk, da znoj stoletne nuje
ne pogozdí je, škode ne popravi.«
- 67 Kot tisti, ki nesreč napoved čuje
prihodnjih, ves se zdrzne, zméde v lica,
in čaka plah, odkod napad prihruje,
- 70 tàk zdrznila se duša je družica,
to čuvši, in vtonila v žalovanje,
ko jasna ji je bila govorica.
- 73 Ko prvo čul, zrl drugo sem na vnanje,
bi vednost rad, kdo sta, si bil priboril;
s prošnjó zatorej združil sem vprašanje.
- (Guido del Duca:)
- 76 In dé mi duh, ki prej mi je govoril:
»Česar ti nočeš meni, to zahteva
tvoj glas sedaj, naj jaz bi tebi storil.
- 79 No, ker Bog če, da milost tàk odseva
s tebè, ne bodí skôpa mi beseda:
znaj, Guid se ti del Duca razodeva!
- 82 Tàk žrla me zavisti je razjeda,
da, uzrl sem-li veselje kod najmanje,
upála so takoj mi lica bleđa.
- 85 To sem sejal, to slamo duša žanje.
Ljudjé, kaj vlečejo vas tja skomine,
kjer družno je zabranjeno uživanje?
- 88 Polèg sedí Rinier, ponos rodbine
de' Calboli in čast, ki v njej pa ní ga,
ki dedoval njegà bi bil vrlíne.
- 91 Pa ni samo v tem rodu ta nébriga
med Padom, môrjem, góro, vódo Rena
za vse, kar k istini, radosti dviga;
- 94 o ne, vsa tista zemlja zastrupljêna
s sadikami je tàk, da pač nikoli
potrebljena ne bo in prenovljêna.
- 97 Kak Lizio vrl, Mainard, se kje dobó-li?
al Peter Traversar al Guid Carpigna?
Rodú izròd, povejte, Romagnoli!

- 100 Vzbrsté v Bologni Fabbri iz koreninja?
Še kdaj Faënza Fósco Bernardina
rodí, blag brst iz revnega rastlinja?
- 103 Ne čudi se, Toskanec! Iz spomina
solzé mi vró na Gvidona da Prati
in sorojaka, d'Azzo Ugolina,
- 106 na Fridrika Tignosa z njêga svati,
na hiši Anastagi, Traversari,
(brez dedičev jimà je žalovati!)
- 109 na góspe, viteze ... kàk rod je stari
trpel, se bíl za čast, ljubezen zvesto ...
zdaj grda samopašnost srca kvari!
- 112 O Brettinoro, grad moj, rodno mesto,
kaj še stojiš? Saj šla ti je družina,
ž njo mnogi, da ne vdrè se v greh jim pesto.
- 115 O prav, da Bagncavallo je brez sina;
da Castrocar pa, Conio gradiča
tâk rod plodita, kriva sta zločina.
- 118 Prav bo, če s smrtjo starega hudiča
Paganov rod izmrè; a zgodovine
o njem nikdar ne bo brez pege priča.
- 121 Ne boj se, Fantolin mi Ugoline,
da tvoje ti imé še kdo oblati,
saj konec je izrodkov rodovine!
- 124 Pa pusti me, Toskanec, ker jokati
se hoče zdaj mi bolj ko govoriti;
tâk stisnila bolest me je nad brati.«
- 127 Da greva dalje, morala čutiti
duhà sta draga; ker sta kar molčala,
sem sklepal, pot da prava mora biti.
- 130 Ko dalje sva idoč samà ostala,
je kakor strela, ki skoz zrak se vije,
beseda proti nama privršala:
- 133 »K d o r k o l i m e b o v i d e l, m e u b i j e !«
in dalje je bežala, kot bi beglo
grmenje, ki skoz mrak oblakov rije.
- 136 Pa komaj da ušesu je odleglo,
čuj, drugič je tâk strašno zabučalo,
kot z bliskom bi grmenje se razleglo.
- 139 »A g l a v r a j a z s e m, s p r e m e n j e n a v
s k a l o !«
Stopiti sem nazaj velel koraku,
ker k pevcu se priviti me je gnalo.
- 142 Ko tiho spet povsod je bilo v zraku,
poet mi dé: »Te trde uzde raba
vodila pot bi potniku-zemljaku;
- 145 al vam vse bolj trnkà diši pač vaba,
ki stari vas sovrag z njo k sebi vleče;
preslab vestí je klic, uzdà preslaba.
- 148 Nebó vas vabi, v krogu se vrteče,
kažoč vam svoje večne lepotije,
al vam okó zre v tla, tam se plazeče;
- 151 zato Vsevidni s kaznimi vas bije.«
(Nadaljevanje v prihodnjem letniku.)

Drvarji.

J. Pahor.

»Poskusila bova, morda le pojde.«

Strmšek, visok, širokopleč mož, se je sklonil počasi, kakor je bila počasna njegova beseda. Potisnil je oklešček pod deblo, ki je težko ležalo v travi, ter ga prevalil pomočniku na drog. Drog se je polagoma dvigal, Strmšek je z okleščkom pridržaval; naravnala sta deblo k žlebu in skupno potisnila dalje.

»Dve morava!«

Prevalila sta še drugo, dvignila, naravnala in potisnila. Ko je bilo storjeno, je stopil mladenič k zaježeni vodi in jo izpustil, da se je sunkom vrgla čez debli. Zašumelo in brizgnilo je vseokrog žleba, žleb sam pa se je peneč naglo polnil.

»Pojdi še do dna, France!« je svetoval Strmšek; potem se je obrnil navzgor med smreke, kjer je izgínil v temno senco.

France je vzel dolg drog s kavljem na koncu, zganil deblo, ki ga je voda dvignila in potegnila s seboj, in je za njim splavil še drugo. Ozrl se je za odhajajočim: solnce, drobno in belo kot silen

ogenj, se je pripelo nad vršič najvišje smreke. Polno je valovila voda v žlebu in svetlo curljala na vseh krajih iz njega, debli pa sta se nesli dalje navzdol, vedno nižje po široki zarezi. Včasih med kamenjem, včasih skozi goščo, obsijano s solnčno lučjo, in kmalu zopet sredi najvišjih dreves. Če se je deblo ustavilo, se je voda vanj zaježila in ga dvignila ali pa ga je zganil drog, dokler ju ni naposled v dnu prevzel potok, ju zasukal in pahnil v sredo pen in med toke, ki so vršeli z vso silo čez čeri in sipine.

S hitrim, prožnim korakom se je vrnil France iz globeli. Da ne bo dohitel Strmška, je sicer vedel, ker se je žleb vil daleč po ovinku, toda hotel ni, da bi predolgo čakali nanj. A ko je prišel vroč in žareč v obraz že blizu pod vrh, kjer so imeli skupno delo, je kmalu spoznal, da ne bo pozen. Skozi posekano jaso je opazil Tineta, ki je slonel z levo nogo na podrti smreki, v desnici mu je počivala sekira. Brisal si je z laktom obraz, nato pa vrgel glavo nazaj, nastavil upognjeno levo dlan k ustom in zaklical.

»Hej, hoj!« je preskakoval odmev od zapada proti vzhodu, nad valom gozda, se prekotalil v zareze hudournika in v dole ter se metal zopet nazaj iz hladu in mraka, podoben nemirnemu duhu, ki išče počitka.

»Hej, hoj!« se je zopet ponovil klic in odmeval stotero od zapada proti vzhodu. Tine je poslušal kakor prvič, zrl nekaj časa pozorno čez goličavo pred seboj, potem pa vrgel sekuro v travo in stopil, vidno nevoljen, z dolgimi, trdimi koraki izmed vejevja na plano.

»Ni še kosila,« je pomislil France in je umeril hojo.

Ko je prišel na vrh, ni bilo Strmška. Tine je ležal v travi na komolcih, golorok in z visoko vzvihanimi rokavi; gledal je v drobno zrcalce ter si gladil močne brke. Bele brazgotine, dobljene pri drvarskem delu, so se kazale tupatam na rokah.

»Ali ga še ni?« je vprašal France začuden in se ozrl okrog.

»Koga?«

»Strmška!«

Tine ni odgovoril. Le zrcalo je spravil in pogledal na nebo. Gozd je bil čisto tih, počival je svoj poldanski počitek. Samo dvoje slabotnih sekir je nekje daleč udarjalo počasi in zadrževaje ter rahlo vznemirjalo jasni, negibni zrak nad planino. Iz globočine od vzhoda se je komaj slišno vzpenjal zadnji odmev nizkega zvonovega glasu.

Tudi Strmšek je prihajal. Sekuro pod pazduho, glavo za znamenje upognjeno, s počasnim, enakomernim korakom iz smeri, kjer je bila soteska.

»Kaj si že nazaj?« se je začudil Francetu. »Mlad si in čvrst!«

»Ali ste bili nad sotesko?« je vprašal mladenič. »Kako bo?«

»Zadnjih debel še ni, druga pa leže trdno kot prej.«

Strmšek je spustil sekuro, se zagledal za trenutek v bleščeče bele vrhove gorâ, ki so rastle v ozadju planin, in je potem sedel na deblo. Ujel je daljno drhtenje zvona, snel klobuk, se prekrižal in uglobil v mir, ki je bil vseokrog.

Ko je zopet dvignil glavo, se je zganila goščava na parobju in iz nje se je izvilo visoko, razžarjeno dekle kostanjevih las in rjavih oči, Strmškova hči. Troje pogledov se je uprlo vanjo, ko je prihajala s smehljajem, dasi zasopla in utrujena. Vonj gozda je prihajal z njo, njegov mladi, sveži dih.

»Zakaj se mi nisi odzvala?« je vprašal Tine nestrpnost. »Klical sem te prejle.«

»Pot je strma in meni se je mudilo,« je odgovorila in je dalje pripravljala za kosilo.

»Lahko bi se!«

Ulovil je njeno roko, pa mu jo je dobrovoljno izvila.

»Ne moti me, še tako sem pozna!«

»Kako se otresaš!«

Posedli so s podvitimi nogami v travo okrog sklede in jedli s slastjo ljudi, ki so opravili težko delo. Kadar so podirali smreke, je bilo delo tudi dokaj nevarno; vrvi so sicer dobro služile, a so bile skoro vedno prekratke. Zato so morale biti oči toliko bolj na preži in telo pripravljeno, da se spretno izpodvije in hušknje še pravočasno v stran. Če so klestili veje, je oživel ves gozd; od vseh strani, iz teme goščav in izgubljenih rup je odgovarjalo, zdaj kratko in odločno, zdaj zopet tišje in zategnjeno, kot bi se vsi duhovi šume sešli in ugovarjali možem, njih rušenju in podiranju.

Toda drvarji niso čuli ugovorov. Množina vej je zrastle v nasipe, debela so se pomikala k vodi. Tudi to delo ni bilo lahko. Težki les ni hotel biti poslušen, uhajal je po mehkih, spolzkih rebreh, drvarji so se morali boriti z njim. Ko pa so bila debela zbrana, tedaj so položili žleb, dovolj trden, da ga ni voda razmajala, primerno nagnjen, da niso močni toki ubežali, in prav ukrivljen, koder se je planinski potoček sam zavijal. Izvršili so vse na oči, a s toliko spretnostjo, da bi tudi z natančnimi merili in pripravami ne mogli bolje pogoditi strmca.

Gozd pa je spreminjal svoj obraz. Iz tal so rastle skale, okrog njih so se vrstile zelene planote. Le tu pa tam je še samevalo drobno drevce, ki je prvič pogledalo v solnce. Koder so prej temnele vlažne sence, je sedaj zaplamtel gorak svit, in ko so ga drvarji zapazili, so se vzdignili ter pomaknili dalje. —

Strmškova hči je nekaj časa opazovala trojico pri jedi, pripravljena, da jim postreže, če bi bila potreba; potem se je obrnila in stopila par korakov v stran, odkoder je prihajal močan šum. Tine je porabil priložnost, dosegel skrivaj štorž ter ga vrgel za njo; takoj se je zopet potuhnil in hitel jesti. Dekle se je obrnilo in ga nekoliko časa motrilo z nasmeškom; vedela je, da je on vrgel.

»Ali šumi v soteski?« je vprašala.

»Voda je narastla, nocoj je lilo,« je odgovoril France.

Strmšek je odložil žlico, dasi je bilo še dobrčko jedi, ter si odrezal kruha.

»Najejta se!« je svetoval, »čaka nas trdo delo!«

Ozrl se je naokrog, sedel na bližnje deblo ter si počasi natlačil tobaka. Potegnil je nekaterekrat, položil eno nogo čez drugo, nato pa polglasno zamrmral. Hči, ki ga je opazovala od strani, je sedla

k njemu, pogladila mu zmršene lase in hotela vedeti, kaj mu ni po volji.

»Nič mi ne diši!« je odgovoril oče obotavljaje in pokazal pipo, ki jo je bil vzela iz ust.

Toda hčere to ni pomirilo. Sklonila se je ter mu gledala v oči.

»Morate mi povedati, kaj Vam je!«

»Kaj vem!« je odgovoril in obraz se mu je zjasnil. »Najbrže nič!«

»Počitka sem potreben,« je dostavil koj potem, segel z grčavo desnico, polno obronkov, prask in udarcev, dobljenih tekom dolgoletnega dela v planinah, po jopič, ga zvil za zgjavje in legel v bližnjo senco.

Ko sta mladeniča použila kosilo, je dekle pospravilo posodo v košek, ki ga pa naenkrat ni imela s čim pogrniti: beli prt, ki je ležal prej v travi, je bil izginil.

»Kdo ga je vzela?« je hotelo vedeti dekle v počasnem, očetovem načinu govorjenja. Smejala sta se oba in se šalila, če ga ni morda izmaknil dimek, nagajivi gozdni duh, ter se dala preiskovati.

»Ti si ga skrila!« je prijelo dekle Tineta, ki se je toliko bolj zabaval, kolikor se je zdelo, da je Zora nevoljnija. Dražil jo je, dokler ni mahoma prekinila razgovora z njim in vprašala Franceta, kakšno delo imajo popoldne.

»Debla moramo splaviti iz soteske, kjer so se zagozdila. Dobro bi bilo, da bi šla v dve, pa nas je premalo, dva morata ostati zgoraj.«

Tine je zopet podražil s prtom, pa Zora mu ni odgovorila. Ko je videl, da je v živem razgovoru s Francetom, je vstal brez besede in šel na drugo stran, kjer je legel v senco ob grmovju.

France in Zora sta ostala sama in njun pogovor je postal čisto tih.

»Nič še ne vem, kako sta se s Tinetom pobotala!« je sprožilo dekle.

»Pobotala? Kako to misliš?«

»Saj sta prijatelja, ali ne?« je rekla Zora in mu gledala v modre oči kot bi mu hotela braniti, da bi ne odgovoril neugodno. »Saj je pozabljeno?«

France je molčal in gledal predse v grmovje.

»Sicer bi ne delala skupaj! Prijela sem ga bila, pa se je izgovarjal, da je bil pijan.«

»Še predpoldne,« jo je prekinil France, »me je pod mlajem sovražno meril. Zdelo se mi je, da išče prepira.«

»Ni mogoče, saj ga je bilo pozneje sram.«

»Lahko ga je! Tako močan, pa me napade za hrbtom! Iz obraza v obraz si ni upal! Veš zakaj? Navadno sem se mu izvil, če sva se merila kdaj v šali. Neokreten je, čeprav ima težko roko.«

»Zorka!« se je oglasil vabljivo Tine sredi Francetovih besed.

Oba sta se ozrla v ono stran, odkoder je prihajal rahli klic. Tine je ležal na hrbtu, z rokama pod glavo, oči uprte v nebo. Ko ni več izpregovoril, je France nadaljeval še bolj tiho:

»Zvečer se je zgodilo, v gostilni, to je res; a prijel me je od zadaj in vrgel vznak, ko ni nihče pričakoval. Kako bi bilo, da ga niso pahnili ven, ne vem.«

»In sta si vendar zopet dobra?«

»Popolnoma pozabiti je težko. Pa v meni se prav tako hitro poleže, kakor vzkupim.«

»Zorka!« je zopet poklical Tine, glasneje in nestrpno, a še vedno z neko nežnostjo.

»Kaj je?« se je odzvalo dekle.

Tine ni nič odgovoril.

»Tja moraš!« je pokazal France z glavo. Zdelo se mu je, da se Zora ne more odločiti.

»Torej te ni prosil odpuščanja?« je vprašala resno in važno.

»Ah, odpuščanja me ne bo prosil,« je odgovoril kratko.

»Klical te je,« je še dostavil. »Ali ne slišiš?«

Zopet ga je pogledala pozorno, kakor bi tehtala njegovo opazko. Nekaj je bilo v tem opominu in vendar ni bilo osti. Tudi France bi šel lahko ležat v senco, tudi on je bil truden, a ni nič kazal, da bi hotel počivati. Videla je, da čaka njenega odgovora in da pazi na njene besede.

»Kaj zato, če me kliče?« je odgovorila in ni umaknila pogleda z njegovega obraza.

»Hud bo!« se je nasmejal belih zob, dasi pri-tajeno, in je pogledal okrog, kako bi se mogel lažneje zlekniti po travi.

»Včasih vidim tudi jaz nekoliko v prihodnost,« se je še namuznil. »Daj mi roko, pa ti bom prerokoval srečo!«

Njena roka je počivala z odprto dlanjo v naročju. Hitro jo je umaknila.

»Ti ne vidiš ničesar!« ga je zavrnila ter se kljubovalno zazrla v njegove vesele oči.

»Pa veš ti,« je vprašal France nenadno, kot bi se trenutno spomnil nečesa skoro pozabljenega, »veš, zakaj me je vrgel?«

»Kako naj vem, kaj imata vidva!«

Čutila je, kako je zardela, pa se je hitro obrnila v stran, kjer je ležal oče.

»Ničesar nisva imela,« je odgovoril obotavljaje, »vsaj jaz ne vem ničesar!«

»Samo mislim si!« je še dostavil.

Utihnili sta trenutek in trenutek je bilo v obeh neko razglasje.

»Zora!«

Tine je poklical odločno, se obrnil proti njima in podprl glavo z levico.

Dekle se je dvignilo in začelo zbirati suho smrečje. V sencu se je zganil nje oče in zamrmral.

»Sem pojdi!« se je oglasil po kratkem presledku prejšnji glas z jezo. »Sem le, ali ne slišiš!?«

»Kaj? Kaj pa ji hočeš? Kdo si ti?« je posegel sedaj oče vmes, počasi, a besede so bile kakor pribite. Dvignil se je nekoliko.

»Saj še počivati ni mogoče! Kaj pa ji ti ukažeš, dokler je pod mojo streho?«

Tine je molčal in zrl srdito predse, Strmšek pa je zopet legel; le njegove besede so ostale trde in odločne v zraku.

Preteklo je četrto ure, ne da bi kdo izpregovoril. France se je pomaknil nekoliko višje v senco, dekle je nabiralo suhljad. Ko je zopet nesla na kup, je Tine vstal ter ji prinesel prtič, ki ga je imel skritega. Nasmehljala se je ter pogrnila posodo.

Tine je hotel zopet v svojo senco, ko ga je Zora tiho pridržala.

»Kdo gre ponavadi v sotesko?«

»Oče.«

Pomislila je.

»In vidva nikdar?«

»Če bi njega ne bilo!«

»Kdo bo šel pa danes?«

Tinetu se je zasvetilo v očeh.

»Jaz že ne!«

»Pa če bi te prosila?«

»In zakaj?«

»Bojim se, da ni očetu danes prav dobro,« je odgovorila.

Tine se je hotel obrniti.

»Zato te prosim!« je nadaljevalo dekle.

»Pa koga drugega prosil!«

Odgovoril je odločno in šel leč.

Dekle je zopet nekoliko pomišljalo; potem je skočila za Tinetom ter ga prijela za roko.

»Tine, saj pojdeš!«

Tine je trdovratno molčal.

»Še ljubši mi boš...«

Tine je molčal.

»Obljubiš?«

»Ne!«

Odgovoril je tako trdo, da je obstala. Samo zrla je za njim, ko je legel ter ji obrnil hrbet, ne da bi je še kaj pogledal.

Užaljena je šla počasi med drevje, se naslonila ob deblo in s težavo zadrževala solze. Ko se je premagala, je začela zopet polagoma zbirati suhljad ter jo znašati na kup. Sence so se nagnile s

severa na vzhod, toda solnce je še s polno močjo grelo zelene jase in dolblo luč v gozdne sence. Zrak je bil svetel in tih, le od soteske semkaj je včasih zavel hlad z glasnejšim šumom ter se izgubil dalje v smreke. Takrat so se trave zganile z vonjem in izmed njih se je poševno dvignilo dvoje metuljev.

Butara je bila znizana in Zora je opazila, da je oče vstal. Solnce mu je pravilo, da je minil čas počitka. Hitro je bila pri njem in hotela vedeti, če je kaj zaspal.

»Kako bi, ko pa ne daste miru!«

Nič očitavanja ni bilo v njegovih besedah.

»Skrbi me, da niste prav zdravi!«

»A kaj!« se je branil. »Malo omotice davi, kdo bi na to gledal!«

»Ali ne morete dela v soteski opraviti jutri ali kak drug dan? Saj bi bilo vseeno!«

»Danes moramo!«

Hči je ugovarjala, češ, da bo jutri naliv vode ponehal in da bo delo lažje.

»Imamo še mnogo splaviti in je bolje, da delamo, dokler je dovolj vode.«

»Toda Vi ne smete v sotesko!«

Oče se je nasmehljaj.

»Še nikdar nisem bil, kaj? Kdo pa pojde na mesto mene?«

Nato je poklical Franceta in Tineta ter jima naročil, kaj naj vzameta k soteski, kamor se je odpravil tudi sam, z bremenom vrvi na rami. Zora je opazila, da je butara, ki jo je prej znizala, trdno povezana, toda nič ni mislila na to, da bi se odpravila z njo v dolino. Hotela je biti s trojico pri njih delu v soteski.

Med planoto, na kateri so delali, in hribom, ki se je zložno pel na vzhodu navzgor, se je vila soteska. Ni bila povsod enako ozka in skalnata, toda divja je bila povsod. Močne vode gorskega potoka so jo zasekale tekom vekov globoko kot prepad; splale so zemljo, razklestile skalovje navpično navzdol ter se metale v dnu jezne in razpenjene čez katarakte, kot bi hotele izpodkopati planino in jo vreči s seboj v nižavo. Kadar je šla čez gore nevihta, takrat je spodaj v soteski odmevala njena sila; izdivjala se je popolnoma šele v dveh, treh dneh. Takrat so drvarji naplavili po žlebovih najtežjih debel in voda se je poigravala z njimi, izpodnašala jih ter spuščala drugo čez drugo navzdol, dokler niso daleč nekje mirno zaplavala v širokih, počasnih tokih.

Ko so došli na mesto, kjer je bila soteska najožja in so se običajno in tudi danes zagozdila debela, je France poiskal kamenit pomol, previdno legel in pogledal v globočino. Troje močnih debel, uprtih po-

ševno navzgor v žlebove skal, je povprek zapiralo ožino na dnu; na drugi strani so bila čela v vodi, toda gotovo tudi močno zajedena v skale, dasi ni bilo mogoče videti spričo vrtincev in penastih grebenov. Pod onimi tremi so se nakupičila druga debela posebno tam, kjer so moleli konci iz vode navzgor; silila so skozi, toda bila so preveč prepletana, da bi mogla dalje. Zdelo se je, da se je ustalilo med njimi tudi ono dvoje debel, ki sta ju tik pred poldnevom splavila s Strmškom z namenom, da morda oviro porušita in potisneta dalje. Toda ovira je bila najbrže močnejše in trdneje zajedena, kot sta si mislila. Nezdržno so navaljevale vode in valovile čez debela, vršele in kipele, toda ovira je kljubovala in se ni zganila. In nikjer ni bilo v dnu soteske skale, kamor bi se dalo stopiti pri delu; povsod le temni toki, ki so se zasekali toliko globlje, kolikor ožja, kolikor bolj utesnjena je bila struga.

Ko je stopil France zopet k ostalim, je Strmšek že imel koncem debele vrvi navezan in čvrsto pri-trjen kos deske, ki naj bi služil kot sedalo. Tine si je dal opravila z dolgim drogom, kateremu je pri-trjal železno kljuko. Strmšek je bil kmalu gotov, spustil je konec s sedalom po rebri in ovil vrv krog macesnovega debela, ki je stalo vrh soteske. Nato si je pričvrstil čevlje in za trenutek obsedel, kot bi nečesa pričakoval. Hči je porabila priliko in stopila bližje.

»Oče, ne hodite Vi, prosim Vas!«

»Ni vsak za to delo!« je odgovoril. »Spretnega je treba in močnega!«

Dekle se je ozrlo v Tineta in ga prosilo z očmi. Nekaj trenutkov so molčali.

»Ni vsak!« je izpregovoril Strmšek ter se vzdignil. Hči je skočila k njemu in ga prijela za roko.

»Ne hodite, oče!«

»Kdo pa pojde namesto mene, vprašam?« jo je zavrnil oče in stopil do sekire. France je pogledal dekle, ki je stalo malodušno in pobito, za hip se mu je pojavila pred očmi soteska, globoka in nevarna, val krvi se mu je dvignil k srcu.

»Jaz grem!« se je odločil in tiho vzradoščene dekletove oči so ga objele.

»Daj mi drog!« se je obrnil k Tinetu, si zataknil sekiro za pas in se privezal pod pazduhama k vrvi, pripravljeni za spuščanje v sotesko.

»Glej, da kaj opraviš!« je izpregovoril ta ter meril Francetovo vitko, skoro šibko postavo. Stopil je nekaj korakov višje, sedel za macesen, si ovil vrv okrog roke, z nogama pa iskal, kje bi se krepko uprl v tla.

»Tudi pogum mora biti!« je poudaril počasi Strmšek.

Dekletov topli pogled je še vedno počival na Francetu in Tine je to videl. Ni pričakoval tolike drznosti pri fantu, ki je bil mlajši kot on.

»Menite, da ga nimam?« je vprašal. Čulo se je kot izzivanje.

»Bogve!« je odgovoril Strmšek kakor mimogrede in se obrnil k Francetu. Pravil mu je še enkrat, kako stoji debela in kako naj se jih loti, ter določil, kako naj jim daje z žvižgi znamenja.

Nato je sedel, se uprl z obema nogama v tla in čvrsto prijel za vrv. France je šel previdno po strmini, zatem prijel tudi on z obema rokama vrv, jo naravnal v vdolbino, zarezano v kamen tekom let, sedel in se začel polagoma, obrnjen s hrbtom proti prepadu in upiraje se z nogama ob steno, skoro navpično, spuščati navzdol. Hitro je izginil pod skalnim robom in močno napeta vrv je počasi lezla za njim. Izpod nog se mu je včasih odkrilo drobno kamenjce, včasih se je izvil mah in se spustil v globino. Francetu je bilo nad sotesko vroče, dasi si je med delom razpel srajco; komaj pa se je spustil pod vrh, že mu je objela sveža vlaga ves život, hlad mu je dahnil v prsi in obraz. Spodaj v dnu je padala voda s tako silo, da je velo kakor veter iz globočine.

France je premeril prostor z očmi in je rezko zažvižgal. Ko se je vrv ustavila, se je zasukal, uprl z nogama ob steno, kjer se je kazal droben rob, prijel z desnico trdno za vrv, se nagnil in poskušal najti z drogom, ki ga je imel v levici, del debela, ki je bilo zagozdeno v vodi pod njim. Posrečilo se mu je, toda deblo se ni dalo premakniti, ko ga je potiskal navzdol in skušal potem s kljuko dvigniti. Poskušal je z drugim, pa je bilo prav tako trdno zajedeno. Ko se je medtem rešilo deblo izmed skal, se zagnalo in udarilo ob oviro, je poskusil zopet, sunil, dvigal, a brez uspeha; debela so bila nepremična.

Vzravnal se je, počival nekoliko in potem dvakrat zažvižgal.

Zgoraj sta Strmšek in Tine vrv počasi odvila, jo previdno spustila nižje in na žvižg zopet postala. Istočasno je stopila Zora na rob soteske, odkoder je upala videti v globočino. Opazovala je vrv, kako se je vila čez skalo, toda Franceta ni mogla uzreti; skrival ga je skalnat pomol. Le soteska je bila pred njo, šumna in globoka, da je troje šibkih smrek, ki so nekje doli rastle ob strani struge, segalo komaj do polovice strmih, ostrorobih skal, podobnih dvema silnima, neprehodnima zidovoma, ki se vijeta vedno dalje drug ob drugem.

France je uprl svoj drog od strani kot vzvod med debela. Posrečilo se mu je, da je splavil dvoje tanjših, toda glavna ovira je bila še vedno enako čvrsto zagozdena v skalovje. Šum vode in hlad sta mu bila sedaj čisto blizu in včasih mu je brizgnilo drobne rose v obraz in po obleki.

Ker je bil drog prešibek, je vzel sekiro, potisnil med dve debli in skušal dvigniti. Zdelo se mu je, da se je nekaj zganilo, zato je potisnil zopet. Pahnil je nato z vso silo in čutil, da se je les nekoliko vdal. Čutil pa je tudi, da je roka slabela, da je bila prešibka za to delo. Spravil je sekiro za pas in počakal. Z rokavom si je otrl čelo, kjer so mu polzele potne kapljice ob obrvih navzdol. Počival je še nekaj minut, nato je prijel z obema rokama za vrv, se uprl z nogama ob deblo, se dvignil in gaskušal premakniti s težo svojega telesa. Nenadoma se je hlod vdal, France je zdrknil na sedalo, desno nogo mu je objela mrzla voda. V istem trenutku je začutil nad členkom silen pritisk, noga je bila uklejnena med dvema težkima hlodoma, ki sta se za spoznanje odmikala, ko je pritisnil potok z vso silo. Skušal je nogo osvoboditi, a je bila kakor v kleščah; zagozdil je sekiro med debli, toda težkega lesa ni mogel zganiti.

Voda se je podila po soteski, brizgala dež in peno ter padala v naplavljeni jez. Njen pritisk se je čutil: France je že imel nogo krčevito stegnjeno, a tudi vrv, na kateri je visel, je bila poševno napeta.

Razpalil ga je žgoč ogenj. V hrbtu se je užigal, v rokah, v glavi. Teža hloda je bila neznosna, množina vode ga je silila dalje, dalje, in iz nje je vršal leden hlad ter grozil, da pokoplje v svojem neurju in med lesom in kamenjem vse, kar je zablodilo v območje soteskinih globin.

Vrv je bila vse bolj napeta in mladenič se je zbal, da mora zdaj zdaj kje počiti in se pretrgati. Ozrl se je navzgor; lep, živomoder trak neba se je vil nad sotesko, miren, topel trak nad divjimi vodami globeli. In zgoraj je solnce, čisto in belo, in sta dva — bliskoma mu je preletelo možgane — močnejša kot on, zgoraj je Zora, podobna svežemu dihu mladega gozda, in vsi trije morda še slutijo ne, kako je z njim ta trenutek.

Zavpil je iz polnih prsi, pa glas se je ubijal med skalami in tonil v hrupnem vršenju vode. Poklical je zopet z vsem glasom, ki je prišel navzgor le še kot slaboten odmev.

Dekle se je zganilo in se spogledalo z očetom. Še malo so čakali, ker niso vedeli, kaj se godi. Le slutili so.

»Na pomoč kliče,« je izpregovorila Zora z glasom, v katerem je bila bojazen in nestrpnost.

S plašnimi očmi je zrla v Tineta, kot bi pričakovala od njega nečesa velikega in nenavadnega. Toda ta je še vedno sedel uprt z nogama v tla in v rokah vrv; zganil je z rameni, a odgovoril ni. Dvoje minut je prešlo.

Oče je prisluškoval pozorno in zdelo se je zopet, da se je izvil iz šuma soteske slaboten klic.

»Kaj mu ne bo šel nihče na pomoč?« je vprašalo dekle hlastno in razburjeno; obraz ji je bil bel kot papir.

»Ali ga bosta pustila, da utone?«

Nekaj težkega je hotela očitati, a je naenkrat spoznala, da ne sme izgubiti niti trenutka. Skočila je k vrvi, ki je ležala na rebri, ter privezala na koncu s tresočimi se prsti močan oklešček.

»Tine!«

Skoro kriknila je.

Tine pa je ostal na svojem mestu in čim bolj vznemirjena je bila Zora, tem bolj je rastla v njem trdovratnost.

»Ali ne greš?« ga je vprašal odločno Strmšek. Ko ni dobil odgovora, mu je vzel iz rok vrv, jo ovil okrog macesna, naglo zavezal in dosegel ono, ki jo je bilo pripravilo dekle.

»Primita!« je še ukazal in skoro hitel po strmini navzdol k skalnatemu robu. Tu je pa naenkrat obstal, trije zaporedni žvižgi so se začuli iz soteske.

Spodaj se je France v borbi zopet spomnil sekire in takoj začel sekati hlod pod nogo. Iveri so odletale, voda je pluskala, njemu pa se je vžigala kri. Hitel je, kolikor je mogel, in ni čutil nič trudnosti, pregnal jo je strah, ki je naraščal z vsakim trenutkom.

Soteska se je začela jasni, toda on ni videl ničesar. Bela svetloba se je z visokih skalnih vrhov hitro spuščala navzdol, objela tri smreke, ki so trenutno oživele, segla do vode, jo pobarvala belo in modro ter se mavrično prelivala v nešteti šopih gosto pršečega dežja. Ničesar ni opazil, le začutil je sredi dela, kot bi se gornje deblo zganilo. Pomaknilo se je res nekoliko dalje in istočasno pritisnilo nogo z ogromno silo. France je zakričal, izpustil sekiro in stisnil oči v trenutni nezavesti. V tem je deblo zdrknilo in žgoči tok bolečine skozi vse telo je za znamenje popustil; toda še vse mišice so drhtele. Noga je bila osvobojena, a je visela zlomljena v piščali.

Zgoraj so žvižge razumeli in vrv se je začela počasi dvigati. Francetu se je stemnilo pred očmi in omotičavost je grozila, da ga zdaj zdaj potegne v dno. Misli so se mu v glavi bledle, le to je vedel jasno, da mora iz soteske. S strašnim trudom se je dvigal čez skalni pomol, in ko je naposled dosegel

Priloga D. in Sv. št. 29.

Hinko Smrekar: Zaklad.

rob, so ga morali dvigniti kot otroka in izmučenega položiti v travo. Noga je pomalem krvavela na več mestih, kjer je bila pretisnjena. K sreči ni bilo mišičje raztrgano, le oster rob kosti je silil pod kožo navzgor, če se je noga zganila. Mladenič je stiskal zobe in obraz mu je zalival pot.

»Čevelj je treba razrezati!« je izpregovoril Strmšek, vzela nož in takoj pričel z delom. Hči je prijela nogo ter jo trdno držala. Toda posel je bil zamuden: če se je noga le zganila, je France težko vzdihnil.

Tine je stal ob strani in opazoval zdaj tovariša, zdaj zopet deklet.

»Kako si se ponesrečil?« je vprašal, ko se mu je zdelo, da je Francetu nekoliko odleglo.

»Nogo mi je uklenilo.«

Videlo se je, da mu je težko govoriti.

»Zakaj mi niste prišli na pomoč?« je dostavil potem. »Ali niste slišali, ko sem klical?«

»Oče se je pripravil, pa je bilo že prepozno,« je odgovorila Zora.

Za trenutek je začutil Tine v sebi očitek. Morda bi tovariša obvaroval nesreče, če bi šel takoj na pomoč, ko ga je Zora prosila. Ko pa se je domislil vse njene prijaznosti do tega lepega fanta, se je zopet zakrknilo v njem. Odvezal je vrvi, jih zvil skupaj in odnesel.

Zapazil je, da gre deklet za njim, zato je pridržal korak, pripravljen na trda očitania, toda s sklepom, da se z Zoro poravna. Čutil je, da je prišlo nekaj med njiju po njegovi krivdi. Videl pa je hitro, da je njegovo računanje zgrešeno. Zora je šla po posodo z vodo, ki je bila skrita pred solncem v dnu gostega grma. Ujel je mimogrede le njen pogled in zdelo se mu je, da mu je tuj, kot še nikdar ne.

Z grenkim občutkom se je mešala jeza v njem, ko se je vračal k soteski. Zora je klečala ob Francetu in ga podpirala v hrbtu in ramenih, da je lahko pil. Ko je zopet legel, mu je deklet kakor

otroku pogladilo čelo, kjer so se bili sprijeli potni lasje. Dvoje modrih oči jo je hvaležno pogledalo.

»Najbolje bi bilo, da bi zdravnik že tukaj gori naravnal nogo!« je izpregovoril Strmšek, ki je imel v spominu podobno nesrečo. »In nosila so potrebna.«

Zora je prevezala s prtičem Francetovo nogo, kjer je krvavela, in je poprosila očeta, naj poišče dvoje vej, da ne bo solnce žgalo bolnika, ter se dvignila.

»V vili bom prosila, naj nemudoma telefonirajo!«

Oče je pokimal, ona je še enkrat pogledala Franceta, nato pa odhitela in se ni ozrla v Tineta, ki jo je opazoval v vsaki kretnji. Kakor sta se hitro in enostavno dogovorila z očetom, tako naglo je izginila med smrekami, ki so se spuščale s planine navzdol. Iz vsega njenega vedenja je Tine razumel, da je ne vodi le skrb, kako bi rešila prijatelju nogo; še trenutek je omahoval, potem je začutil z močjo, da se godi nekaj, kar je važno tudi zanj. Skočil je pokonci in zaklical.

»Zorka!« je zaklical ponovno in odmev je preskakoval skozi goščavo od zapada proti vzhodu, se kotalil v globeli, se prebijal skozi sotesko in zopet vračal. Toda odgovora ni bilo.

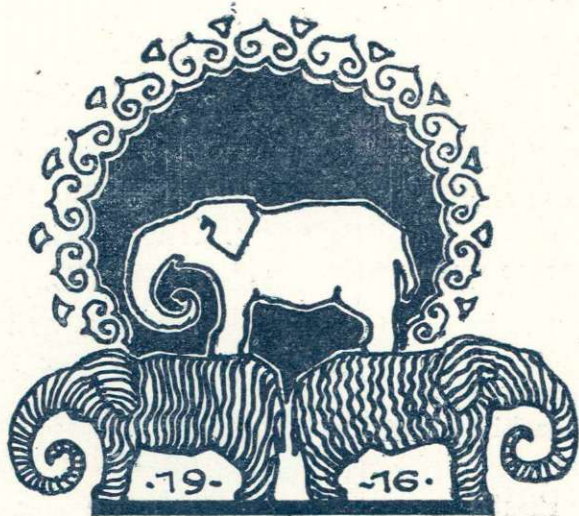
Tine je planil med smreke in hitel navzdol, ne da bi gledal, kam stopa. Vejevje se je umikalo in udarjalo, smreke so bežale.

Postal je in zaklical z vsem glasom. Nihče se mu ni odzval.

Še enkrat se je spustil navzdol, pa le malo korakov. Potem se je obrnil in vračal navzgor, poln misli.

Počasi je šel in se ustavil pod vrhom med smrekami.

Zora je rastla pred njim, tiha, razumna in nežna. Samo njene oči so bile motne in zasenčene, kot bi tonile v večerni dalji.

Kje je, o dragi...

Kje je, o dragi moj, tvoja gomila,
rada bi rože na njo posadila,
ah, te-le rože še, ki so ostale.

Kje je, o dragi moj, tvoja gomila,
rada bi solze na njo potočila,
ah, te-le solze še, ki so ostale.

Kje je, o dragi moj, tvoja gomila,
rada na njej bi te ure prebila,
te-le poslednje še, ki so ostale...

Pavel Senca.

Suženj.

Epizoda. — Narte Velikonja.

Osebe: Gospodar, paznik,
 suženj, hlapci,
 žena, deklice,
 sužnja,

Kraj: V hiši italskega veleposestnika in trgovca ob severovzhodni obali Adrijanskega morja. Dvorana, v ozadju dva stebra, med stebri skozi oboke razgled na morje, ob straneh kamenite mize s kamenitimi sedeži, ob desni steni doprsne sohe, na levi omare. Dohod z leve in desne.

Čas: Konec sedmega stoletja.

Prvi prizor.

SUŽENJ (stoji v ozadju naslonjen na steber in zre na morje.

Čez čas dvigne bolešno roke kvišku).

Bogovi, ki vam človek je igrača
in želja naša vam samo v zasmeh,
določeno je morda v sklepu vašem,
da tu zamre vsa moja zadnja moč,
kot list jeseni v vetru poigrava,
dokler ne zgnije na deževnih tlehl!
Ah, zunaj pljuska val na val mameče
in solnce kliče in žari vabeče,
srce gori kot ogenj plameneč...

Bogovi! —

(Napravi par korakov, nato sede na podstav stebra in nasloni glavo med dlani, nepremično strmeč na morje.)

Drugi prizor.

GOSPODAR (pride s paznikom od leve).

Valerij je presrečen zadnje knjige;
poslati treba —

(se ozre in zapazi sužnja v ozadju, ki se ne zmeni zanj. Osorno).

Suženj! Slišiš?

(Paznik hoče k njemu. Suženj je ob prvem klicu vztrepetal, nato se spet zatopi v svoje misli, ne da bi se brigal za gospodarja. Gospodar se preмага, pazniku.)

Pustil

(Z navadnim glasom.)

Poslati treba ono zadnje pismo
Tironijevo, pismo o Timavu,
Porfiriju kot reddek, reddek dar;
oskrbi kot navadno več prepisov,
naj piše še barbar prevzetnosti! ...
(Odhajata na desno.)

Tretji prizor.

SUŽENJ (se vzpne, kakor bi se hotel nečesa otresti in gre na levo. Čez par hipov se prikažejo na odru od leve hlapci).

Četrty prizor.

I. HLAPEC (razburjeno). Ni vstal in se ni zmenil zanj —

II. HLAPEC. Zato, ker ga je klical: »Suženj!«

III. HLAPEC. Gospod je silen; čudno — in je miren.

I. HLAPEC. O, maščevanje nima hitrih nog!

III. HLAPEC. Pa mu ponuja še nocoj prostost?

II. HLAPEC. Jaz mislim: to je pač samo zvijača.

I. HLAPEC. Zvijača? —

II. HLAPEC. Veš pogoje za prostost?

I. HLAPEC. Veš morda ti? —

III. HLAPEC. Da, vem! Ah, da bi jih bil sanjal pogoje čudne kot njih gospodar.

II. HLAPEC. Pogoji so kaj lahki, reči mora: Priznam, da si gospod moj, jaz tvoj suženj.

I. HLAPEC. Zakaj bi —

III. HLAPEC. Le zakaj ne reče tega?

Beseda brž se reče, izrečena

že ni več res, je bila nekdanj nekaj.

Če pravi, da je prost, ostane suženj,

če reče: suženj sem, je prost takoj.

Ah, ne besedo, pol življenja dam!

II. HLAPEC. To ni tako, prijatelj!

I. HLAPEC. In čemu

bo gospodarju ravno ta beseda,
če misli res potem ga oprostiti?

II. HLAPEC. Gospod je pač trgovec in prekanjen!

Kar kupimo na mrzlem severu,
prodajamo naprej bogati Romi.
In pergamenti, ki jih pišemo,
so le blagó, ki z njim si gospodar
prijatelj, zaščitnikov nabira;
lep rokopis podari danes komu
in jutri pride s kupčevalsko prošnjo.
In glejta, rod, v katerem naš barbar
velja za velmoža, je ob Timavu
zasedel kraje, kupcu pot zagrabil.
Zato je velmoža gospod zajel,
privel ga sem, ga skuša ukloniti.
Ker ga ni mogel zlepa, hoče zgrda.
Najprej mu je zaupal, se sladkal,
po mačje hotel žrtev je oblezti.
Sedaj mu ukazuje, mu preti.
Priznaj, da suženj si, in pojdi,
a kadar pridem, pride tvoj gospod!
Trgovec vodi vsa dejanja v njem.
Zdaj veš! —

II. HLAPEC. Zdaj vem, da je zvijača,
če ne, je smešna — taka majhna cena.

Peti prizor.

PAZNIK (vstopi pri zadnjih besedah in jezno motri hlapce,
ki so med tem poniglavo umolknili in posedli okoli
kamenite mize na desni).

Zdaj tiho! No?

(Narekuje iz pergamenta.)

»Tironijevo pismo.

(Hlapci pišejo, paznik narekuje.)

»Kampanije lepota, Apenini,
Sicilija oranžastih nebes
in solnce večne Rome, oljčni gaji:
vse strnjeno kot majhen je dragulj —
v okolici Timava...«

Šesti prizor.

SUŽENJ (pride s trdim, mirnim korakom, paznik preneha.
Suženj se ozre po hlapcih, se zaničljivo zasmije, sede
za prosto mizo na levi in se zamisli napol obrnjen od
gledalca).

PAZNIK (mu porine pergament in pisalno pripravo).

Zdaj piši, piši, če gospod ukaže!...

SUŽENJ (se ne zmeni, zaničljivo). Meni?!

PAZNIK. Kako brez pameti in brez modrosti
in domišljavo je vedenje tvoje —
Kaj hočeš, revež, če si prešibak?
Izpij morje, tega ne more človek,

zasenči solnce, ustavi dan in noč —
upiraj se in butaj z glavo v zid,
ves trud zaman, ker mož si prešibak —
In se upiraš? — To je le norost! —
Če v hiši si, ujet in kupljen suženj,
si suženj pač in hlapec kakor mi.

Doma si prost, morda glavar mogočen,
tu z nami, suženj, kruha kos deliš,
in če — čemu nadalje moji nauki! —
Gospod zahteva, da si tu pri nas —
zamudil si, oglej poznej začetek!

(Nadaljuje; suženj se ne zmeni in gleda na morje.)

»Iz sedmih virov sedem je izlivov,
prebelih jagnjet čez skalovje belo —
prebelih levov, ki morja kraljici
poljubljajo srebrno-modri plašč —
prijatelj, glej, okolica Timava...«

SUŽENJ (pozorno posluša med narekovanjem, vzdihne).

Timava, da, Timava...

PAZNIK. Kaj si menil?

(Suženj molči; paznik nadaljuje.)

Naprej! —

»Kako vse isto — vse drugače
od naših krajev! Tudi tu molče
ciprese pod nebo in v zlati dalji
kipe kot venec zasnežene gore —
kot krona, diadem — vse kot pri nas:
Čeri, doline kakor gnezda ptičev,
ki jih vali nevidno temna noč —
teh ni pri nas — Timav uporni
ne mara za prirodni kras...«

SUŽENJ (vzklíkne in se vzpne). Moj dom!

govôri dalje, da iz tvojih ust,
osornih, raskavih besed začutim
dih lastnega morja in dih čeri...
O, koliko je lepše, lepše vse,
kot more mi predočiti beseda!...

(Sede nazaj in si zakrije oči.)

PAZNIK (osorno). Ne moti; če ne pišeš, vsaj ne
moti! —

Gospod prihaja, hlapci na nogé!

(Sune sužnja.)

I zate to velja! — No, vstani! —

Gospod je tvoj in moj —

SUŽENJ. Gospoda ne poznam!

Le hlapec vstaja! —

PAZNIK. Da hrbet bi spoznal gospodov bič!
Da, bič! — Pa ne gospodove dobrote!
Kaj vse ponuja? In za tako ceno
prostost! — Kleče se plazil mu do nog,
poljubljal prah bi milostnih stopinj —
da meni bi ponudil prosto pot!
In vse samo, ker si ga strašno žalil...

SUŽENJ (zaničljivo). In bil oi večji hlapec nego si ...

PAZNIK. Pst!

SUŽENJ. Večji pes kot si nocoj ...

PAZNIK. Tih!

Gospod!

SUŽENJ. Saj ne poznam gospoda ...

PAZNIK (plašno). Pst!

SUŽENJ (nemoteno). Jaz ne poznam gospoda — se ne brigam

za njega milost; nisem nič ubog;
jaz ne poznam gospoda in ne vem,
kdo pride ... Kdo mu je rojak in sin?
Kdo njega hlapec? — Kdo je, jaz ne vem ...
Odkdaj ima oblast in kdo jo da
nad mano, če se sam ne vdam? —
(Obsedi.)

PAZNIK (pozdravlja). Gospod!

HLAPCI (se boječe klanjajo). Gospod, gospod, naj sije
tvoja milost!

Sedmi prizor.

GOSPODAR (ne pogleda hlapcev, ne odzdravi pazniku).

No, suženj, ali pišeš, kaj?

SUŽENJ (molči in strmi predse; ko ga hlapec sune, se ozre
v gospodarja). Gostitelj, hlapci tvoji so surovi;
nevarno, da se v hlapcih sodi — gospodar!

GOSPODAR (zasmehljivo). Iz tvojih ust pa govori
modrost,

prijatelj! —

SUŽENJ (vstane). Meni ni za hvalo, a beseda

velika, razodetje tvojih ust
polni srce s hvaležnostjo, gostitelj ...

GOSPODAR. In pišeš?

SUŽENJ. Ne, ne pišem, (odločno) nočem,
ker je nekdo ukazal; gostu nihče
nikdar ne ukaže! —

GOSPODAR (srdito). Suženj! Ti! —

SUŽENJ (molči).

GOSPODAR. Zdaj skrivaš vso modrost v molku?

Prijatelj, bičati te dam, pretepti! —

SUŽENJ (brezbrižno). Če kdo je gosta mučil, ni žel
slave,

iz stoka se razlil zasmeh na hišo
njegovo in ime vse večne čase —
udarec je čutilo lastno lice.

GOSPODAR. Ti daješ svete?!

SUŽENJ. Kdo nosil školjke bi v morje bogato
in kamenje na breg ubog, gostitelj?

GOSPODAR. Ti se ne zmaješ — ni ti mar prostost?

SUŽENJ. Kdo bi želel si dvoje solnc, gostitelj,
in komu je življenje dvojno mar?!

GOSPODAR. In ceno veš pač?

SUŽENJ. Ni blagá, ni cene!

GOSPODAR (pazniku). Si razodel zahtevo mojo, ti?

PAZNIK (ponižno). Zahvalim za vprašanje; sem,
gospod.

GOSPODAR. Potem se mi ne laži, da ne veš ...

SUŽENJ. Beseda: laž je kot odmev iz bron

in se povrne dvakratna nazaj ...

Tvoj hlapec se pa tudi ni zlagal:

Namignil je, da si prostost, svobodo

obljubil bil nekemu, če prizna,

da ti njegov gospod si — on tvoj hlapec ...

Jaz sem dejal, da ni velikodušno ...

Ti tega tudi nisi mislil resno?! —

GOSPODAR (jezno pazniku). Naprej! — (Odide.)

Osmi prizor.

PAZNIK. Semleti bi te dal, a navsezadnje

ima ta pes še milosti največ
v gospodovih očeh, neumni slepec! —

Kolena si obdržnem do kosti,

razbodem usta do zobov si belih,

poljubljajoč gospodu senco,
po jarkih padajočo! ... (Mehko.)

Le enkrat, enkrat da bi še uzrl

domače jezero in belo hišo,

in v oljkah mrtve matere spomin —

čeprav z okovi na rokah in nogah —

SUŽENJ (sede in se glasno zasmije).

PAZNIK (zamahne, da ga udari, a suženj se vzpne ob njem
— pazniku omahne roka, v zadregi).

Začnimo! —

»Uporno je nebo nad njim —

če zadivja iz teh votlin in gnezd

in prek čeri in iz prepadov burja,

se druží strašni upor do dna morja —

Na bregu dvíga ribič roke svoje,

kot klical bi bogove drzno v boj,

kot steber kamenit na bregu uporno

grozi s pestjo in brani dom si svoj ...«

SUŽENJ (je smehljaje sedel in vneto poslušal). Počakaj! —
(Zagrabil je pergament.)

Zdaj, zdaj nadaljuj! — Tako! —

PAZNIK. »O, tu se strne vse, vse v eno samo —

Vse: človek z morjem in čeri s planjavo ...

SUŽENJ (piše). O, človek z morjem in čeri s
planjavo ...

HLAPCI (se začudeno ozirajo in šepetajo). Saj piše! —
Piše! Kdo bi mislil! — Piše!

PAZNIK. Pst! (Daje z roko znamenje.)

»Prirastlo, kot bi zvarili bogovi ...

uporno, drzno kljubujoče smrti ...

Razrita čela, pogled temne sfinge

goré na jug kot grožnja iz železa —
kot človek z nohti bi držal čeri
in pil s pogledom Adrije modrino —
Vpodobi mi, kipar, ta upor krvi! —
Moža skupino, žene in otroka;«

SUŽENJ (kakor v sanjah). Žene in otroka!...

PAZNIK »rastočo iz skalovja v vihre dan,
objemajočo čer kot lastno mater,
ko kleše iz nje si sedem mladih levov:
O, sedem virov in Timava izlivov!«

SUŽENJ (vzdihne). Timava sedem mladih levov!...
O!...

(Nasloni glavo na mizo.)

PAZNIK (pristopi). Pa si vendar pisal, suženj uporni!
Lepo že pišeš...

SUŽENJ (kakor bi se zbudil iz sanj). Napisal? — O, to
je domovja dih,

moj dom, moj dom!...

PAZNIK. Korak že prvi je storjen! Pokaži! —
(Vzame v roko pergament.)

Še gospodar te bo vesel...

SUŽENJ (Plane za paznikom). Nazaj!

Če pisal sem, sem pisal sebi,
za svoje pisal sem oči! — Nazaj!
Za svoje pisal sem srce trpeče.
Nazaj! —

(Iztrga rokopis in se brani zoper hlapce.)

Sem bliže, in z zobmi ga ubijem,
kdor se dotakne mojih rok!
(Spravi pergament na prsi.)

Glej, tu!

Iztrgal prej srce mi boš iz prsi
kot ta pozdrav domačih skal upornih!
Da, hlapec: iz skalovja mož in žena
rastoča klešeta uporne leve
iz čeri Timava! —

PAZNIK (hlapcem). Pustite! — Sedi, suženj!

SUŽENJ. Naj sede, kdor enak je tebi!

PAZNIK. Res, ti si vse na boljšem, ker vsak hip
se lahko vrneš! —

SUŽENJ. Ne lahko, moram! —

PAZNIK. Gospodu boš priznal, da je prostost
in tvoja svoboda njegova milost?...

SUŽENJ. Ne, čer pozna samo nebo nad sabo!

PAZNIK. Norost! — Vpij: moram, moram, moram
in sedi tu, da se prirasteš v mramor! —

Če bilo res bi tebi kaj za dom
za tako ceno! —

Beseda, pa imaš prostosti list,
v zalivu čaka jadrnica...

SUŽENJ. In v srcu? — Suženjstva pečat dosmrtni
in milosti moreče —

Kaj bi svobodnemu skalovju suženj?

Klesal si leve suženj brez okovov —
oskrunjen v srcu, živ zasmeh bogovom?

In leve popadljive, živ zasmeh

in burje pesmi presramoten žvižg? —

O, morje, morje in ciprese uporne,

kdaj moje vas zazre oko —

tako kot gleda vas ta hip srce! —

Proč, hlapec, dokler je srce svobodno

in neponižano! — Ne maram milosti!

PAZNIK. Nesrečnik, vid in sluh ti vzela je bog!

SUŽENJ (se nasloni na mizo). Na bregu dviga ribič
roke svoje;

kot steber kamenit na bregu uporno

grozi s pestjo in brani dom si svoj...

Deveti prizor.

GOSPODAR (pazniku). Končaj, izgini!

PAZNIK. Suženj piše.

GOSPODAR. Piše?

PAZNIK. Tironijevo pismo.

GOSPODAR. O Timavu? —

Moj svet je uspešen.

PAZNIK (poljublja kleče plašč). O, gospod, gospod! —
(Odide s hlapci.)

Deseti prizor.

GOSPODAR. S teboj sem danes zadovoljen, suženj!

SUŽENJ (se ne gane).

GOSPODAR. S teboj sem danes zadovoljen, pravim!

SUŽENJ (vstane). Lepo, gostitelj; zadovoljnost tvoja
je sreča gostu — sam ne vem,
kako zaslužil tvojo sem odliko...

GOSPODAR. In ni ti nič dolgčas? — Jaz se bojim...

SUŽENJ. Kako človeku bilo bi dolgčas,
če mu ne ukleneš misli ne možganov! —

GOSPODAR. Zato sem sklical sužnje! Ti si izberi
v veselje deklico, ki sam jo hočeš —

In prost — jo lahko — prosto — s sabo vzameš!

(Na njegovo znamenje pripoje na oder zbor deklic. —
Gospodar v začetku izgine.)

Enajsti prizor.

DEKLICE. Kje si morje, da te jaz ugledam,
kje si zvezda, da pokažeš pot? —

Daleč, daleč, da oko ne seže,
ne premeri orlova perot?...

SUŽENJ. Ha, ha, ukane! — Deklice, mirujte!

DEKLICE. Daleč, daleč, da oko ne seže,
ne premeri orlova perot? —

SUŽENJ. Dekleta, tiho; vaša usta lažejo,
ker ne razumete vsebine...

DEKLICE. Pelji ladja na globoko morje,
pelji, jadro, pelji na polnoč —
v zarji pade ptica na obzorje
v gnezdo vrh sipin kot blisk pojoč —
SUŽENJ (ljuto). Dekleta, tiho! — Pesem vaših ust
prodana je kot vaša so telesa!
(Vstane, se nasloni na steber v ozadju in strmi na morje.)

Dvanajsti prizor.

SUŽNJA (med sledečim pogovorom dekleta izginejo z odra;
samo ena sužnja ostane in se mu približa).

Kaj tebi pesem naša ne ugaja?
SUŽENJ. Svobodna peti morajo jo usta!
SUŽNJA. Kako to meniš? —
Ničesar jaz v hiši ne pogrešam —
gospod mi je naklonjen...
SUŽENJ. Ti — ženska — zadovoljna si z drobtino...
Vsebino li umeš? — Tega ni spesnil
poniglav hlapec! —
SUŽNJA. Ne, ženska! —
SUŽENJ. Ženska? — Uklenjena
kraljica! —

In usta njena so srca prorok!
Prav redka stvar pri vas —
ker sužnje ste lažnjive — src pogrehtih...

SUŽNJA (mu seže v besedo).
Besede tvoje so preostre, mož,
kot vse preostro v tvojih je očeh —
in brez ovinkov hočeš čez prepad,
z očmi brez sence se napiti solnca —
priznam te — daj, da ti poljubim roko!
SUŽENJ. Le psi gospodu ližejo roko!
SUŽNJA. Zvestobo imaš v mislih? — Ženske znamo
služiti še zvesteje! — Zvesta bom —
Od danes tvoja — je ukaz gospodov.

SUŽENJ. Ne maram tu postrežbe tvojih rok.
SUŽNJA. Potem pojdiva stran, jaz grem s teboj.
SUŽENJ. Ne maram s tabo, dokler sem svoboden!
SUŽNJA (očitaje). Zato si rajši suženj!
SUŽENJ. Tiho, ženska!

SUŽNJA. Ne umem! — Kako si čuden, mož!
Poslušaj, veš, da te gospod sovraži? —
Jaz vem to (po tihem), reši se v prostost! —
Čuj, gledala sem te večkrat na vrtu
skoz drobno špranjo — tega nisi videl —
zasmilil si se mi v srce —
z oblaki šel je tvoj pogled na sever;
želela takrat biti sem s teboj,
da razodenem svojo ti skrivnost —
zalotil me ob špranji gospodar,
pretepel me, a jaz sem bila srečna,
presrečna vsa — tepena zate —
SUŽENJ. Kdor tebe je učil lagati...

SUŽNJA (mu seže v besedo). O, ne!
Lagala nisem dni že par! —
Odkar imamo novo sužnjo v sredi —
ta nič ne laže — druge nas je sram...
SUŽENJ. Potem ni sužnja — ona je kraljica...
SUŽNJA. Ne vem — i ona nemo dannadan
strmi na sever za oblaki v daljo...
SUŽENJ. Kot njena pesem? —
SUŽNJA. Da! —
SUŽENJ. To je kraljica...
SUŽNJA. Ponoči je po tiho, tiho vstala
in njene misli plule so na sever...
Je tam lepo?...
SUŽENJ (po premoru). Ne vprašaj mene, ženska!
SUŽNJA. Tam je lepo! —
(Molk.)
Ti ne ponižaj se nikdar gospodu!
Poslal me sem je, naj ti prigovarjam —
a jaz prinašam drugo ti prostost...
SUŽENJ. Če v tebi je resnica, kar je laž,
si vila iz Timavovih votlin...
SUŽNJA. Res v meni ni laži; je vse resnica...
SUŽENJ. Verjel lisici, padel je v vodo...
SUŽNJA (mu pokaže z roko na morje, tajno).
V zatišju ladja hoče na odhod —
krmar, poveljnik vesta za načrt —
nekoč sem jima milost izprosila —
in mesto vzhodno, splavata na sever.
SUŽENJ. Na sever gnale ladjo bi peruti?! —
SUŽNJA. Da!
SUŽENJ. Lažeš, ženska, lažeš lastne bajke...
SUŽNJA. Ne! — Smem s teboj, o, ali smem s teboj
v deželo kraljev in kraljic upornih?
SUŽENJ. Imam že ženo... (Mehko.) Jaz imam že
ženo...
SUŽNJA. Imaš že ženo?! — Vzemi me s seboj
za deklo ženi, da samo zadiham
svobodno solnce tvojega morja...
SUŽENJ. In ladja se pripravlja na odhod?
SUŽNJA. Da! — Znamenje na jadrju že vihra,
valovi ugodno se pene na sever —
Na vrtu vrata ti pustim odprta.
Saj prideš? Pridi, pridi! — Prideš, mož?
(Položi prst na usta.)
Gospod!

Trinajsti prizor.

GOSPODAR (da znamenje sužnji, naj odide).
Kot vidim, ti v radost je nova znanka...
SUŽENJ. Pod tvojo streho so ljudje razumni. —
GOSPODAR. Ne vsi, ne vsi, ne vsi...
SUŽENJ. Gostitelj, vsi!
Za gostoljubnost se ti zdaj zahvalim. —

GOSPODAR. Pa hitro greš; pogrešal bi te!
 SUŽENJ. Od vetra misel mnogo je hitrejša —
 nikdar ne veš, v katero gresta stran...
 GOSPODAR. Tu torej roka! —
 SUŽENJ (mu seže vanjo). Že v slovo? —
 GOSPODAR (čaka par hipov, nato poveljujoče). Poljubi!

SUŽENJ (se vzpne in sune roko v stran).
 Ne, ne te cene! V tako ne slovo! .
 GOSPODAR (smehljaje). No, ne mudi se — jutri je
 še dan...
 SUŽENJ. Da, jutri vsaj je lahko dan prostosti. —
 GOSPODAR. Nocoj pa hočem dobro še s teboj;
 ko svatje se poslavlja od hiše,
 najlepšo rožo jim pripno na pot —
 Najlepšo rožo tebi sem namenil,
 mogoče si premisliš še nocoj...
 SUŽENJ. Če milost tvoja nič ne bo prepozna...
 GOSPODAR. Kako to misliš? — Kdo ti je izdal?...
 SUŽENJ. Izdal? — Ni treba, če mi ve srce!...
 GOSPODAR. Srce, da, da, srce, kaj pa, srce...

Štirinajsti prizor.

ŽENA (pride med zadnjimi besedami in obstane na vhodu).
 SUŽENJ (se zdrzne in hoče planiti k njej).
 Ti? Žena! Moja žena!
 ŽENA. Ljubi moj!
 GOSPODAR (stopi med oba).
 Ne, draga, cena je, kot vesta, večja!
 Stoj, sužnja, tu in, suženj, čakaj tam!
 Samo med prostimi je prost razgovor...
 ŽENA. Da, svobodnim je vedno prost razgovor...
 SUŽENJ. Kaj, žena, je privedlo tebe sem?
 ŽENA. Nesreča. Hvala bodi ji za to!
 Srca ima veliko več ko človek.
 SUŽENJ. Privedli so te vendar sem ljudje? —
 GOSPODAR (se smehlja).
 ŽENA. Privedlo me je isto sem kot tebe,
 privedli so me sem pirati zlobni —
 napravili mi s tem brezmejno uslugo!
 Odkar te ni, je v naši hiši pusto,
 galebi ne hrešče tako kot prej...
 in solnce, solnce sije vse krvavo,
 kot sama kri se lije na morje —
 odkar te ni, je burja vrh zlomila
 cipresi na obrežju —
 in dež posul je temno čer v prepad...
 SUŽENJ. In dete, žena, dete?...
 ŽENA. Dete, dete...
 SUŽENJ. Govôri, žena!
 GOSPODAR. Pojdi in molči!
 (Jo vleče za roko.)

SUŽENJ (mu zastavi pot in jo prime za roko).
 Žena, kje je dete?
 ŽENA. Odkar so me ugrabili, ne vem...
 (Trpko.)
 Moj otrok? Klati se po temnih skalah,
 ukanja gade za polnočni strup,
 diha vase zvezdni blišč ponosni
 in — mož, kaj je s teboj?
 SUŽENJ (ki je spustil njeno roko, se naslonil in stisnil
 glavo v dlani).
 Nič! —
 ŽENA. O, morda je... ah, ne, saj ni, saj ni...
 Saj dete najino ne sme umreti...
 (Hoče k njemu.)
 GOSPODAR (se zasmee, zlobno). Nazaj, sužnja!
 SUŽENJ. Umreti? — Ne, moj otrok mi ne sme!
 Moj sin se mora, mora maščevati!
 ŽENA. Če le za hip bi videla pred smrtjo
 nedolžno lice in njegov pogled,
 učila bi orliča...
 SUŽENJ. Še živi? —
 Govôri, žena!
 ŽENA. Še, trdi srce!
 SUŽENJ. Ah, meni je ta glas že skoro umrl:
 Jaz samo vidim sina vrh čeri;
 iz drena reže trden lok,
 iz hrastja teše majhno ladjo
 in meri že neba obok —
 jaz vidim, gledam prikovan...
 ŽENA. Učila sem ga, naj ne dopusti,
 da kdo bi motil Adrije modrino,
 naj rajši umre! —
 SUŽENJ. Umreti si učila?
 ŽENA. Odkar te ni —
 Umreti v svobodi kot orli mro.
 GOSPODAR (zasmehljivo). V svobodi? Če ne prizna
 in noče.
 ŽENA. Ne! Vem pogoje in se strinjam ž njim!
 SUŽENJ. Ah, mreti v svobodi kot orli mro...
 O, žena, upaj, upaj, da nekoč
 zagledava radostna stran domačo...
 (mehko)
 in sin si je napel medtem že lok. —
 ŽENA. Jaz čutim, meni ni ta sreča dana...
 Zaman si grizem ustne do krvi,
 da bi prikrila strašno srčno bol,
 zaman si z roko hladno trem oči,
 da bi ustavila potok solzam...
 (Prisiljeno-veselo.)
 Ne, glej me, mož, glej: saj sem mirna,
 vesela, da vsaj tebe zro oči!...
 in morala celo bi svetovati —
 SUŽENJ. Ne, molči rajši! — Vem, zato ne muči! —

ŽENA. Kako za slabo me ti mož spoznaš!
 Ne, mož! Kljubuj, s teboj zmagujem jaz!
 SUŽENJ. O, žena, žena, upaj do neba:
 I v kletkah orli umirajo svobodni.
 GOSPODAR. Zalega! Toda jaz bom... Sužnja
 nehaj!
 SUŽENJ (veselo). Glej, moja žena še začela ni;
 pri ujedah i samice imajo kremplje. —
 GOSPODAR. A jaz bom kremplje iztrgal!
 SUŽENJ. Pa s kljunom ti izključujejo oči...
 GOSPODAR (grozeče). Bom videl... Pojdi!
 (Jo vleče proč.)
 SUŽENJ. Žena! —
 ŽENA. Ljubi! —
 SUŽENJ. Upaj!
 (Gospodar z ženo proč.)

Petnajsti prizor.

SUŽENJ (je obstal nemo in dolgo strmi za njima, nato se obrne na morje).
 In znamenje vihra na jadrju,
 (veselo)
 i žena, žena mora zdaj z menoj!
 SUŽNJA (se prikrade izza ozadja, obstane za hip, nato mu poklekne k nogam).
 Ubogi mož! — (Vstane.)
 Strašno so si izmislili s teboj —
 jaz mislim, da bi vendar bolje bilo;
 priznaj gospodu, druge ni rešitve —
 in ladja mora na morje...
 SUŽENJ. Brez žene? — Ne, brez nje ne grem!
 SUŽENJ. Ubogi! — Ženi tvoji smrt grozi.
 SUŽENJ. Kaj praviš? — Smrt?! —
 SUŽNJA. Da, žena ti zapisana je smrti!
 In kaj jo reši, ti je znano, mož!
 (Zunaj gospodarjev glas.)
 Napnite, da se stegnejo kosti —
 samica pri ujedah ima kremplje,
 vse hujše, kot ima jih samec!
 SUŽENJ. Kaj to pomeni?
 SUŽNJA. O, ne glej, ne glej!
 SUŽENJ. Kaj to pomeni?! (K stebru.) O, bogovi!
 SUŽNJA. Morda je vendar bolje, da se vdaš!
 Vsaj rešiva še njo!
 Kaj večje še je, kakor je življenje?
 In ladja, ladja gre na pot nocoj!
 SUŽENJ. Kaj se godi?
 SUŽNJA. Nateznico sem videla od spodaj
 in hlapcev trop je stal okoli nje...
 SUŽENJ. Nateznico?!
 SUŽNJA. Da, strašni mož!
 In žena, žena, —

SUŽENJ. Molči, ženska, molči!
 Zakaj pa žena?! —
 SUŽNJA. Zate, za moža!
 SUŽENJ. Zdaj zgrabil je srce! — Ne boš, ne boš!
 SUŽNJA. Odkod imaš pravico?! Odgovôri!
 V srce se smiliš; druge ni pomoči!
 Jaz vem, jaz vem, da te gospod sovraži —
 slutila sem, da bo gorje s teboj...
 SUŽENJ. In vedela, da tu je moja žena!
 SUŽNJA. Ne!
 Molčala je, molčala preponosno
 in skopo skrivala srca boleost...
 SUŽENJ (ob stebru). Ha! —
 Zdaj tržejo obleko z njenih ram
 in pasejo pohoto zlobnih src...
 Proč, rablji, proč, oči!
 Z zobmi raztrgam, vse razmeljem v prah!
 (Plane skozi izhod.)
 (Zunaj gospodarjev glas.)
 Napnite, da se strgajo vrvi!
 (Nekaj hipov mir, nato hrup, krik, končno presunljiv klic žene.)

Šestnajsti prizor.

SUŽNJA (je bila planila k stebru, si zakrije oči).
 O mrtev! — Ne, saj še živi!
 Kako tišče ga k tlom!
 (Hrup in klici.)
 Vezi, vrvi!
 (Čez oder dirjata dva sužnja, zunaj krohot in smeh.)
 Zdaj grizi! —
 (Nato mir, sužnja sloni ob stebru in strmi v vhod. Na oder prinesejo sužnja zvezanega.)

Sedemnajsti prizor.

GOSPODAR. Tu sem na steber! — Naj si ogleda
 ženo,
 ki je že dolgo ni imel v očeh;
 naj vidi, sliši njen predsmrtni smeh...
 (Sužnja so privezali k stebru, proti izhodu.)
 Odmašite mu usta, da bo klical; —
 predraži, zadnji hip je, kliči!
 SUŽENJ. O, sinko, sinko, kje imaš svoj lok!
 GOSPODAR. Premisli dobro: trem podam prostost,
 vsem trem, brezsrčni: tebi, ženi, sužnji —
 pogoje več —
 A sinov lok je daleč in lahak...
 SUŽENJ. Pfuj!
 GOSPODAR (se premağa). To ni žaljenje prvo! —
 Odpustim:
 pogoje več —
 (Odide; dva hlapca ostaneta za stražo.)

Priloga D. in Sv. št. 30.

Fran Tratnik: Studija za sejalca.

SUŽNJA. O, sinov lok je daleč, vendar blizu.
 Zdaj reši ženo, sina boš učil
 in z njim nekoč potrkaš v maščevanje!
 SUŽENJ. Molči, ženska, molči!
 SUŽNJA. Zaslepljen si in nič ne vidiš...
 SUŽENJ. Ženska!
 SUŽNJA. Jaz tega ne razumem!
 In upanje ji vlil si za slovo!
 Na vratih si ji še zaklical: »Upaj!«
 SUŽENJ. Gorje, če ženska kdaj postane rabelj!
 (Zunaj krohot.)
 Bogovi! (Suženj se ozre v stran.)
 SUŽNJA. Razgaljena in hlapcem v zasmeh,
 napeta na vrveh strmi v nebo...
 SUŽENJ. O, molči, ženska! Prosim, sužnja, molči!
 (Zunaj smeh in hripav glas.)
 Zdaj vij!
 SUŽENJ (se izkuša izviti; obupno).
 Odveži, hlapec!

I. HLAPEC. Jaz ne smem!
 SUŽNJA. A ni glasu iz njenih ust ponosnih —
 samo pogled, samo pogled
 in bele roke ji strme v nebo...
 SUŽENJ (krčevito). Odveži, hlapec!
 Sin, tvoj lok, tvoj lok!
 (Zunaj hrup in smeh.)
 Zdaj ji je slednja mišica napeta,
 obraz je njen v trpljenju posinel...
 Odveži me, da ne poderem stebra!
 SUŽNJA (poklekne predenj).
 Brezčutni, ali si zares polbog?! —
 Če bi imel srce, bi ti umrlo
 ob strašni muki, ki bi jo trpel! —
 Naslajaš se ob njeni grozni stiski
 in samoljubno si kadiš v ponos...
 Če prost boš in svoboden, se maščuješ. —
 SUŽENJ. Ne, nehaj, nehaj!
 SUŽNJA. In sin bo maščeval kdaj njeno smrt? —
 Ha! Sin ne bo izvedel —
 galejo gonil bo nekoč —
 a mati mu je umrla za prostost,
 ki ni prostost...
 In če bo slišal, slišal bo resnico:
 naslajal se je oče ob njeni smrti.
 SUŽENJ. Zaduši, hlapec, žensko, da molči!
 (Zunaj bolesten krik žene.)
 SUŽENJ (dvigne glavo). Kaj kliče na pomoč?
 O, to je samo njen predsmrtni krik.
 I. HLAPEC. Nagnila glavo je kot mrtva cvetka...
 SUŽENJ. Umira? — Žena umira!
 SUŽNJA. Poklič!

(Zunaj zopet stok žene.)

SUŽENJ. Ne, še živi, o, še živi!
 (Po silnem boju.) Čuj, nehaj!
 Gospod, gospod!
 SUŽNJA (plane k stebri in daje znamenje).
 Ne več, ne več, gospod!
 (Nato stopi k sužnju in mu briše lice.)
 Ubogi ti, prijatelj moj...

Osemnajsti prizor.

GOSPODAR. Želel si me, prijatelj! Kaj ti je?
 SUŽENJ. Daj, vode! —
 GOSPODAR. Za to ni treba, da bi klical mene!
 SUŽENJ (počasi in sovražno).
 Gospod, življenje moje in prostost
 sta v tvojih rokah... Reši ženo!
 GOSPODAR. Odvežite vrvi!
 (Ko so ga oprostili.)
 Tu roka!

SUŽENJ (dvigne pesti, kakor bi ne videl desnice).
 GOSPODAR. Tu roka! Bodi prost pod mojo streho!
 SUŽENJ (se obotavlja; ko mu pogled obstane na morju in
 na dvoru, zagradi desnico, pade na kolena in jo poljubi).
 Gospod!
 GOSPODAR. Vstani, prost si!
 Svobodna pot ti je; ob bregu
 galeja čaka vas vse tri v zalivu...
 SUŽNJA (poklekne pred njega). Gospod, gospod!
 SUŽENJ (strmi predse, kakor bi se ne zavedal, nato se
 zdrami, polblazno).
 Svobodna moja pot — trije smo prosti —
 in žena, sin, čeri in dom smo eno,
 in morje, solnce, zvezde vsi smo eno...
 Vsi, vsi smo eno... (Pade na obraz.)
 GOSPODAR (izvleče pergament).
 Tu vzemi, dam ti s tem prostosti list —
 ob smrti žene bi ga bil raztrgal —
 življenje trojno rešil si, moj gost...
 Zdaj vidiš, milost moja je brez meje!
 Samo ukaži; jadra se napno...
 Valovje ugodno, hiter veter piha,
 na sever se oblaki past gredo...
 SUŽENJ. Napeta jadra. —
 GOSPODAR. Vzemi!
 SUŽENJ (kakor bi ne videl). Past gredo!
 GOSPODAR. No, primi! —
 SUŽENJ. Na čereh je sin...
 Tvoj lok, tvoj lok!
 GOSPODAR. Prijatelj!

SUŽENJ (zagradi za list; gospodarjeva roka ostane. Suženj
 se zave, obotavlja, nato krčevito stisne za roko in jo —
 poljubi. Ravno isti hip prineso ženo na nosilnici,
 da vidi poljub).

Devetnajsti prizor.

ŽENA (se vzpne ob prizoru, nato omahne nazaj). Ah!

GOSPODAR. Zdaj reci: »Moj prijatelj!«

SUŽENJ (se zdrzne, pomisli za hip, nato plane k nosilnici).

O, žena, prost, o prost!

ŽENA (mu odtegne roko, na kateri so sledi vrvi; s slabotnim glasom).

Za kakšno ceno?

SUŽENJ. O, ne vprašuj! Zdaj sva svobodna, svobodni list nas pelje čez morje...

ŽENA (s poudarkom).

Za kakšno ceno?

SUŽENJ. Ceno? — Ne vprašuj!

Čemu zdaj ceno za življenje tvoje in za prostost, o, žena, za prostost?!

Tu, tu, svobode list! —

ŽENA (sovražno). Za kakšno ceno?!

SUŽENJ (molči, nato zagrebe obraz v nosilnico).

ŽENA (mu odtegne roko, se po hudem notranjem boju vzpne in ga pahne od sebe).

Saj vem, vem! — Jaz te ne poznam!

SUŽENJ. Čuj, žena!

ŽENA. Moj mož je prost — jaz tebe ne poznam!

Poljubljal, suženj, si gospodu roko —

za ceno to jaz milosti ne maram! —

SUŽENJ. In vse samo za tebe in za dete!

ŽENA. Za mene? Jaz ne maram milosti!

Za dete? — Sinko, da nikdar ne čuješ!

SUŽENJ. Ko čuje, vzraste v gada otrok moj, očetu dal bo maščevanja strup.

Kako se naj maščuje, če ne izve, brezumna žena?!

ŽENA. Galeb bi v hipu dalje preletel,

na vrh čeri bi padel smrtni krik:

in sinko bi prejel o smrti vest;

priplavala bi kost, svobodna kost,

ki v tuji zemlji ne dobi miru —

priplavala počivat bi domov:

in sinko bi prejel o smrti vest;

udaril pevec pljunko bi srebrno —

Zdaj, zdaj — le pojdi sam in mu povej to vest...

Iz orla se ti bo ozvala kavka

in gaščerica bo postal tvoj gad!

SUŽENJ. O, žena, žena... ali ni tvoj rod?

ŽENA. Za to ne maram milosti od tebe, da mu vsaj moj spomin ostane svet...

(Se vzpne, obrne v stran, nato omahne mrtva nazaj.)

GOSPODAR (in vsi drugi obstoje in pripognejo glave; po dolgem molku).

Tako mrjo kraljice!

(Da znamenje, naj jo odneso.)

SUŽENJ. Ne, ne; jaz vzamem jo s seboj na pot!

(Plane k njej.)

GOSPODAR (ga ustavi).

Mrliča ne boš nosil iz te hiše!

Še manj kraljice — kdo daje to čast?!

SUŽENJ (obupno). V svobodni zemlji ji izkopljem grob!

GOSPODAR. I v kletki levinja umira prosta in vsepovsod je v svobodi njen grob...

SUŽENJ. Ah!

(Kakor bi se nečesa domislil, vzame iz nedrij pergament).

»... Ko kleše iz nje si sedem mladih levov, o, sedem virov in«... Kaj praviš, žena?

(Se bolešno zasmije.)

Iz orla se ti bo ozvala kavka

in gaščerica, ha, ha, gaščerica!

O, dete moje...

(Se vrže na mrtvo ženo.)

GOSPODAR (hlapcem). Odvedite ga!

(Sužnji.)

Lahko greš ž njim!

SUŽNJA. Jaz pojdem ž njim.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

11. Rusi v Taškentu.

Tihota je še vladala v hotelu in krog njega, ko sem v jutro — ne prezgodaj — stopil na prag in se namenil v mesto. Svež zrak, bujno zelenje, cvrčanje ptičev in vedro nebo me je pozdravilo. Porajala se je nedelja. Če ruski meščani že ob delavnikih niso baš zgodnji, si pa ob praznikih privoščijo tem več spanja, čim dalje so čuli sobotni večer. Vedel sem, da je v Taškentu katoliška župnija, vendar pa značilnih obrisov katoliške cerkve prejšnji dan nisem izsledil nikjer. Pomagal sem si tako, da sem — sedel v kočijo.

Po ruskih mestih je voznikov na izbiro; kočije so elegantne, prevlečene z rdečim baršunom. Rus prav rad postane izvošček. Ko je doslužil vojake in si prihranil par sto rubljev, si kupi koleselj in vprego. Konji so v Turkestanu prav poceni; za 40 do 60 rubljev se dobi že pripravna žival in tudi vzdrževanje konja ne stane veliko. Ker v Taškentu števila voznikov niso omejili, je kočij silno veliko. Tarifi so nizki; tujcu seveda računijo mnogo več kot domačinu. V Taškentu se vozi vsak količnik premožen človek. V tropičnem podnebjju se namreč Evropejec poleni, da se mu niti hoditi ne ljubi. Mesto je tako razsežno, da bi porabili preveč dragocenega časa, preden bi uradniki dospeli do uradov, častniki do vojašnic, trgovci do stanovanj. Poleti je silno vroče, pozimi pa je po cestah blata na debelo. Pravijo, da prijezdi pozimi do šole mnogo gimnazijcev na konjih ali na oslih. Po zgledu Kazakov in domačinov tudi ruski naseljenci, vojaki in civilisti, v Turkestanu ne rabijo ostrog, temveč — nagajko. Na dvoriščih stoji vislicam podobna naprava, kamor privezujejo konje; ko bi jih zganjali k drevju, bi žival grizla lubje in uničila drevo.

V senci ponosnih topolov je čakalo par kočij. Stopim k izvoščeku, sedem na voz in zakličem: »Póljskij kastjól!« (Poljska cerkev!) — »Harašó!« — Največ katoličanov na Ruskem je Poljakov; zato se katoliške cerkve enostavno nazivljejo »poljske«.

Daleč v predmestju so priredili »cerkev« za katoliško bogočastje. Tako sem si že medpotoma ogledal dobršen del razsežnega ruskega Taškenta. Občudoval sem silno široke ulice, dolge obcestne drevorede in lično zidane hiše, za katerimi se raztezajo veliki vrtovi. Ruski oddelek ni star niti 50 let. Ko so Rusi zasedli Taškent (1865), niso dobili

nikakega bivališča; domačini namreč ne zidajo hiš, da bi dajali stanovanja v najem; v vsaki hiši biva ena sama družina. Rusi so poleti prenočevali na prostem, pozimi pa v šotorih ali v konjskih hlevih. Prvi vojaški poveljnik je stanoval v ilasti koči. Sčasoma je zrastle rusko mesto, toda napredovalo je prepočasi; prebivalstvo je naraščalo hitreje nego hiše; vedno je primanjkovalo stanovanj. Še dandanašnji so baje najemščine visoke, mnogo višje kot pa v Evropi. Stanovanj ne odpovedujejo na obroke; »kulanten« je najemnik, ki gospodarju dan poprej naznani, da se drugi dan izseli. Take navade razumemo, če pomislimo, da častnike in uradnike dostikrat prestavijo nenadoma. Poleti je mnogo stanovanj praznih. Naseljenci so namreč z doma prinesli navado, da morajo poleti na »dačo« (letovišče), ne morebiti v Pamir ali v tienšansko gorovje, marveč samo pred mesto, kjer bivajo v ilovnatih ali lesenih kočah ali pa v šotorih. Najslabše se v Taškentu godi neoženjenim ter nižjim častnikom in uradnikom, ker ne dobé stanovanj z opravo in postrežbo, ampak si morajo najeti celo hišo, jo opremiti ter sprejeti v službo lastne posle. Za tujce pa so zgradili zadosti hotelov, kajti malo je turistov, ki bi zašli v Turkestan.

Ruske hiše v Turkestanu so pritlične, kvečjemu enonadstropne. Vhod je naravnost z ulice, tudi okna so na cesto. Za dvoriščem je gospodarsko poslopje, ob strani pa konjski hlevi, ki jih ne manjka nikjer. Kdor najme hišo, najme obenem hleve in gospodarsko poslopje.

Hiše grade ruski naseljenci iz nežgane opeke. Ilovico premehčajo z vodo in zmešajo s slamo. Pravijo, da primešana slama napravi zid trdnejši, podobno kot pri nas v betonske stropne vlagajo železne palčice; tak »železni beton« je nerazrušljiv. Celó palača generalnega gubernatorja je enonadstropna, iz nežgane ilovice. Iz žgane opeke zidajo le cerkve in dvonadstropne hiše, ki jih je pa jako malo. Pri takih visokih stavbah bi spodnji zid ne vzdržal pritiska, da ilovica ni žgana. Strehe so nizke, prav malo poševne; mnogo je kritih s pločvino. Sobni tlak je iz žgane opeke; ker bi bil pozimi premrzl, ga pokrijejo s preprogami. Preprost tlak iz topolovega lesa utrpe le bogatini. Zunanje hišne stene so prebarvali: svetlomodro, rožasto ali rjavkasto; le poslopja krog dvorišča so pobelili. Vrtove ograjajo z zidovjem, ki mu puščajo naravno ilasto barvo.

Okna pri ruskih hišah so vsa steklena. Pred leti, ko v Turkestanu še ni bilo železnice, pa tudi nobene steklarne, je bilo steklo silno drago; saj so ga morali dovažati iz Evrope, po železnici do Orenburga, odtod pa na velblodih vsaj 2000 km daleč. Kolikokrat so morali v neizmerni stepi tovore nalažati na živali in zopet zlagati z njih! Kolikokrat kamela pade ali zadene ob drugo! Mnogo stekla se je na poti uničilo. Vrata in okna nič kaj ne drže; zato so stanovanja pozimi prav mrzla, kar prebivalci občutijo tembolj, ker so vajeni gorkote.

Ruski del Taškenta je bolj podoben parku kakor pa mestu. Hiše kar zginejo med zelenjem.

Ne moremo si misliti večjega nasprotja, nego je med domačinskim in ruskim oddelkom. Tamkaj so ulice ozke, zakrivljene, netlakovane, brez drevja in sence; tu pa so ceste široke, ravne kot sveča, tlakane, obsajene z visokim, senčnatim drevjem. V sartovskem oddelku meji na ulico rjavo zidovje brez oken, tu pa so hiše s pročeljem obrnjene k cesti in so svetlo prebarvane; zeleno drevje kot okvir se jim prav lepo poda. Trotoar poleg hiš je malo vzvišen, širok in tlakan. Ponoči ulice razsvetle. Ujemata pa se mestna dela v tem, da oba preprezajo kanali. Do vsakega vrta in dvorišča so izpeljali vodne jarke. Po ruskem oddelku teče voda na vsaki strani ceste, da namaka drevje; s to vodo poleti tudi škrope ceste in trotoare, da se preveč ne praši in da se zrak shladi.

Najimnitnejša, seveda tudi najširša ulica v Taškentu je *K o n s t a n t i n o v s k i p r o s p e k t*, ki so ga tako krstili na čast Konstantinu Petroviču pl. Kaufmannu, ustanovitelju in prvemu organizatorju ruskega Turkeстана. Ob njem stoje najvažnejša javna poslopja: preprosta palača generalnega gubernatorja, palača vojaškega poveljnika, pravoslavna stolnica, moška in ženska gimnazija ter prvovrstne trgovine. To cesto seče pravokotno druga največja ulica: *Cerkveni prospekt*. Tod so gubernatorjeve pisarne, okrožna uprava, sodni uradi, državna knjižnica, muzej, garnizijska cerkev, »gostinnij dvor« (velika tržnica), vojašnice in odlične prodajalne. Vse druge ulice so s tema vzporedne.

Sredi ruskega mestnega oddelka se širi velikanski *p a r k*, poln košatega drevja. V tem parku se dviga spomenik padlim vojakom, obenem *s p o m e n i k o s v o j i t v e T u r k e s t a n a*: Vojak zastavonoša stoji na razvalinah trdnjavskega zidovja; na podstavu pa nam napisi na vseh štirih straneh naštevajo kraje in dneve, kdaj so Rusi osvojili dotična mesta, n. pr. Taškent 15. junija 1865, Samarkand 2. maja 1868.

Taškent sam je mesto, staro nad tisoč let. Preden so ga osvojili Rusi, je bil last knezov iz Kokanda. Ko so Rusi podjarmili Kirgiško stepo, so južno mejo zgradili s trdnjavami. Kirgizi pa so s sosedi večkrat prišli navskriž; pobijali so se in ropali drug drugemu lastnino. Vlada je ruskim vojakom strogo prepovedala prekoračiti mejo. Vkljub temu je general Č e r n á j e v zbral več tisoč vojakov in je počasi korakal proti Taškentu. V jutro 15. junija 1865 (po ruski štetvi) je naskočil mesto. Navsezgodaj je stotnik Abramov (poznejši vojaški guverner v Samarkandu) zavzel neka vrata in udrl v mesto, ki se je trdovratno branilo; bojevali so se od ulice do ulice; iz vseh hiš so streljali na Ruse; po ozkih ulicah so domačini gradili barikade. Bojevali in morili so se cel dan in še prihodnji dan; tretji dan pa se je mesto podalo na milost in nemilost. Zmagovalci so zaplenili 63 trdnjavskih topov in 30.000 kg smodnika. Černájev se je izkazal hladnokrvnega do skrajnosti: Ko so še mrličii ležali po ulicah, se je podal sam samcat skozi tisočglavo množico domačinov na glavni trg, kjer je stopil v javno kopaljšče, da si je okrepil ude po dvadnevem boju. Ko se je skopal, mu je nekdo ponudil čašo čaja, ki jo je rade volje sprejel in brez obotavljanja izpil. Tolika neustrašenost je presenetila domačine.¹ Pripovedujejo,² da je kmalu po osvojitvi Taškenta poklical k slavnostnemu obedu najuglednejše meščane, o katerih je menil, da z ruskim gospodstvom ne bodo zadovoljni, in jih je sijajno pogostil; po kosilu jim je dal na razpolago lastne kočije in konje; peljati pa jih ni dal na dom, marveč naravnost v Sibirijo.

Černájev je osvojil Taškent proti izrecni prepovedi vlade, zanašajoč se na izrek carice Katarine II.: »Za zmagovalca ni sodnika«. Upal je, da bo še odlikovan za junaštvo. Toda zmotil se je: odstavili so ga. Podal se je v Moskvo, kjer je več let živel kot — advokat. Vladi pa ni prišlo na misel, da bi mesto vrnili kokandskemu knezu; bilo bi nečastno za carstvo. Združili so taškentsko zelenico z drugimi srednjeazijskimi pokrajinami v »turkestansko generalno gubernijo« z glavnim mestom Taškentom. Prvi generalni gubernator je postal pl. *K a u f m a n n*, ki je osvojil še Samarkand (1868), premagal Hivance (1873), pridobil pokrajine ob Amudarji, podjarmil kneževino Kokand (1875) in pokrajino Fergana (1876). On je torej pravi ustanovitelj, obenem pa tudi modri organizator ruskega Turkeстана, on je razširil rusko moč v Osrednji Aziji do kitajskih mej in do Pamirja.

¹ Schwarz, »Turkestan«, str. 149.

² L. c. 474.

Kaufmann je bil menda izredno izobražen mož in se je zanimal za vse, kar je bilo v zvezi z njegovo gubernijo. Radodarno je podpiral učenjake, ki so raziskovali pokrajino, in se je trudil, da bi povzdignil blagostanje v deželi. Ustanovil je državno knjižnico. Sam je podaril mnogo knjig, pa tudi zasebniki so lastne knjižnice ponudili državi, že zato, da bi se prikupili gubernatorju. Čitalnica je naročila mnogo ruskih in tujih časopisov, znanstvenih in leposlovnih. Ustanovil je tudi muzej s precejšnjo zbirko rudnin ter živali. Sam zelo zmeren v pijači, si je na moč prizadeval, da bi vojake odvadil pijančevanja. Namesto »vodke« je uvedel čaj in je zahteval strogo disciplino; v pijanosti izvršene izgrede je hudo kaznoval, ne samo med moštvom, ampak tudi med častniki. Dosegel je, da so vojaki po Turkestanu manj pijančevali kot v Evropi. Umrl je leta 1882., zadet od kapi. Njegov naslednik je postal isti Černájev, ki je osvojil Taškent, ki se pa kot gubernator ni izkazal; vsi so ga sovražili in vsem je odleglo, ko so ga po dveh letih odstranili iz službe.¹ Kako je ravnal s podložniki, osvetljuje ta-le dogodek: Ko je postal gubernator, se je hotel domačinom prikupiti. Poklical je 18.000 uglednih Sartov na ravan izven mesta in jih je bogato pogostil. Vso prireditvev je prepustil policiji, ki je imela mnogo posla, preden je uredila množico gubernatorjevih gostov; zato se je pridno posluževala — biča. Imovit trgovec se je na vprašanje, kako je bil zadovoljen z gostijo, izrazil: »Jedil smo dobili veliko, udarcev z nagajko pa še več.«²

Taškent je glavno mesto Turkeстана; zato se tod nahajajo vsi mogoči uradi: gubernski, okrajni, mestni, vojaški, policijski, sodni, davčni, užitninski, kakor tudi železniška, poštna in brzojavna uprava. V mestu je več bank in drugih denarnih zavodov. V ruskem oddelku se nahaja moška in ženska gimnazija, realka, obrtna šola, učiteljske, državne in zasebne ljudske šole. Znanost podpira zvezdarna z vremensko centralo, državna knjižnica, narodopisni in naravoslovni muzej. Za zabavo skrbita gledišče in kino, za družabno življenje pa častniški in meščanski kazino. Zdravstvu služijo lekarne in kemični laboratorij. Časnikarstvo zastopata dva

¹ L. c. 475. — Sedaj vlada v Turkestanu znani general Kuropátkin, ki je v mlajših letih dolgo časa služil v Srednji Aziji in se odlikoval v mnogih bojih. (Kuropátka = jerebica.)

² L. c. 488. — Telesno kazni so na Ruskem med vojaštvom že davno prepovedali; plemenitašev pa tudi prej niso smeli tepsti. Neki polkovnik je vojakom razglasil carski ukaz in pristavil: »Slišali ste, da je car vaše zadke povišal v plemeniti stan; toda jaz jim bom vkljub temu prišel do živega.« (Istotam, str. 486.)

đnevnika in več periodičnih listov. Dobrodelnost je ustanovila dve sirotišnici, bolnišnico, porodnišnico in zavetišče za brezposelne. Javno varnost pospešujejo — ječe.

Največ ruskih naseljencev v Taškentu je vojakov in uradnikov. Zato se oblači večina »evropskega« prebivalstva v uniformo; civiliste brez uniforme prezirajo. Zanimalo me je, da nosijo vojaki tudi ob največji vročini visoke škornje. Temu se ne bomo čudili, če pomislimo, da so ti vojaki večinoma s kmetov; ruski mužík pa nosi leto in dan, takorekoč od zibeli do groba, čevlje z golenicami. V Turkestanu so taki škornji tudi zato potrebni, ker vojaki pri manevrih korakajo po visoki, bodeči travi, pozimi pa gazijo v brezdanjem blatu. Isto nošo so prevzeli domačini; visoke škornje obuvajo ne le moški, ampak tudi ženske. Vojaki nosijo poleti zelo široke hlače in bel suknič z usnjatim pasom. Pravijo, da je taka ohlapna uniforma ne samo čedna, ampak v vročih krajih tudi zdrava, ker se vojaki mnogo laglje gibljejo in se na marših manj utrudijo nego evropski v tesnih oblekah. Dokler v Turkestanu ni bilo železnic, so morali Kozaki prejezditi, pešci pa prehoditi ogromno pot iz Orenburga do Taškenta.

Med civilisti so najvažnejši trgovci. Odkar je stekla turkestanska železnica, se je trgovina čudovito povzdignila. V starih časih so bili evropski izdelki silno dragi. Mislimo si, da si je taškentska dama iz Pariza ali vsaj iz Moskve naročila obleko in klobuk najnovejše mode. Po dolgi vožnji je pošiljatev dospela do zadnje postaje. Tu so za boje naložili na velblode in jih poslali v neizmerno stepo. Ko je po šestih mesecih toaleta priromala v Taškent, se je že skvarila, klobuk pa gotovo uničil. Dandanašnji vidimo na Konstantinovskem in Cerkvenem prospektu najelegantnejše trgovine in cene tudi niso pretirane.

Naseljenih obrtnikov ni veliko. Nabavljajo samo predmete, ki jih ne izdelujejo domačini. Evropski obrtniki so: krojači, čevljarji, mizarji, urarji, puškarji, kolarji, zlatarji, peki in klobasarji. Zanimivo je, da so vsi krojači in čevljarji — poljski Židje. Navadno je pa Žid samo lastnik take obrti, pomočniki so Rusi, dosluženi vojaki, katerim je v Taškentu tako ugajalo, da so se tam naselili. Urarji, peki in klobasarji so vsi — Nemci, večinoma iz baltiških pokrajin. Sicer so pa v celem carstvu izdelovalci delikates sami Nemci, vsled česar Nemcem zaničljivo pravijo »kalbásnik« (kalbasá = klobasa).

Tvornic je v Turkestanu prav malo. V prostori generalni guberniji, ki zavzema trikrat toliko

ozemlja kot naša monarhija, je bilo leta 1900. samo 283 tovarnen: 140 čistilnic bombaža, 19 stiskalnic za pavolo, 16 oljarnic, 49 usnjarnic, 6 tvornic za irhovino, 15 pivovaren, 17 žganjarnic in vinarnic, 1 steklarna, 1 izdelovalnica asfalta, 1 vrvarnica, 1 tobačna tovarna, 1 tvornica mila, 15 mlinov za žito in 1 mlin za riž.¹

S poljedelstvom se kolonisti ne pečajo, pač pa z vrtnarstvom. Predvsem goje sadje in zelenjavo, ki je domačini ne pridelujejo: zelje, krompir, jagode itd. V zadnjih letih so poizkusili s čajevcem; rastlina se je obnesla; turkeštanski čaj menda ne zastaja za kitajskim. Ustanovila se je celó družba, ki bo v Turkestanu pridelovala banane, datlje, ananas in druge tropične sadeže; s kakim uspehom, bo pokazala prihodnost.

Oblačijo se civilni kolonisti po naše; poleti nosijo belo platneno, volneno ali svilnato obleko iz lahkega blaga. Dame se tudi v Taškentu ne ozirajo na premoženjske razmere moža ali staršev. Kadar gubernator ali vojaški kazino priredi ples, se sučejo v dragocenih svilnatih toaletah, prav kakor v Evropi. Kdor bi gledal tako slavnost, bi ne verjel, da se nahaja v glavnem mestu ruske Osrednje Azije, v zelenici, ki jo krogingkrog obdaja puščava.

Dežnikov možaki v Turkestanu ne rabijo; saj se morajo vsi več ali manj obnašati po vojaško. Kdor nosi dežnik ali solnčnik, ga smatrajo za — gizdalina.

Posebnost carstva so ženske gimnazije; v vsakem večjem mestu so jo zgradili; zašla je celó v Srednjo Azijo. Ko bi trdil, da Rusi bolj skrbe za žensko izobrazbo kot drugi evropski narodi, bi se mi očitale hvalisanje neprijateljske države. Tudi jaz sem se čudil nenavadnemu pojavu. Nekdo mi je ustroj teh zavodov razložil takole: Dekliške gimnazije so drugačne kot deške. Imajo le sedem razredov. Klasičnih jezikov (latinščine in grščine) v njih ne poučujejo, predavajo pa vsaj en tuj jezik: francoščino ali nemščino. Najtemeljiteje se uče ruščine in domače zgodovine; mnogo se vadijo tudi v matematiki, fiziki in kemiji. V višjih razredih poučujejo ženski zdravniki higijeno (zdravstvo); deklice dovrše tudi praktični tečaj o prvi pomoči pri nezgodah. V zavod vstopajo navadno z enajstim, izstopajo z osemnajstim letom. Po končanih študijah prosijo abiturientinje za službo učiteljice na ljudski šoli, — v tem oziru nadomeščajo gimnazije žensko pripravnico, — ali pa prestopijo v medicinske zavode, da se izvežbajo v zdravnice; dostop pa imajo tudi že do nekaterih drugih strok na vse-

¹ L. c. 524.

učilišču. Po zadnji ljudski štetvi (1910) odgovarja osmero moškim s srednješolsko ali visokošolsko izobrazbo petero žensk z enako izobrazbo, dasi žensk ne pripuščajo v uradniške službe!¹

Tudi gimnazistke morajo nositi predpisano uniformo. V Taškentu n. pr. nosijo preprosto obleko z visokim predpasnikom; pozimi mora biti obleka rjava, predpasnik črn, poleti pa obleka svetlo-modra, predpasnik bel. —

Vozil sem se že dokaj časa; dozdevalo se mi je, da bom kmalu zunaj mesta. Naenkrat se voz ustavi. Ker nikjer ne ugledam kake cerkve, pogledam voznika. On pa mi pokaže stransko pot in pravi: »Ona-le visoka hiša ima spredaj prizidano dvorano; to je ‚poljskij kastjól!« Župnišče in katoliška šola je to poslopje, k hiši pa so prizidali podolgasto dvorano s preddvorjem. Vrh strehe je blestel pozlačen rimski križ, v lesenem »stolpu« pa je viselo par zvoncev.

Stopim v preprosto, toda snažno cerkvico. Samo par ljudi je klečalo v klopeh; saj se farno opravilo prične šele ob enajstih. Poiščem cerkvenca in mu izročim papirje, da jih predloži župniku. Papirji so bili v redu, župnik pa me je prosil, naj malo počakam. Zvonili so, da so priklicali bližnje vernike; nabralo se jih je toliko, da so bile klopi polne. Vsi so me radovedno ogledovali kot izredno prikazen. Po končanem opravilu vprašam župnika: »Mar ne zaidejo v te kraje katoliški duhovniki?« — »Devet let sem tukaj,« mi odgovori, »pa doslej ni bilo še nobenega. Pač, pred par leti sta prišla dva misijonarja s Kitajskega. Priromala sta čez gorovje, koder tudi poleti sneg ne skopni. Potovala sta domov v Evropo.«

Zbralo se je nekaj ljudi, ki bi bili radi opravili spoved pri tujem duhovniku. Omenil sem župniku, da nimam cerkvenega dovoljenja, on pa je dejal: »Tod so misijonski kraji; pooblaščam Vas kot verski upravitelj Turkestana.« Obžaloval sem, da ne znam zadosti poljski in francoski, vendar pa so nekateri razumeli nemški. Kot prvi spovedenec je pokleknil — domači župnik. Da je ruska vlada zvedela za moje delovanje, bi me bila strogo kaznovala in izgnala iz carstva. Podeljevati svetstva je tujim duhovnikom najstrožje prepovedano.

Za popoldan me je župnik povabil na kosilo.

Poleg »cerkve« teče reki podoben kanal, menda najširši, kar so jih zgradili. Čez most so prihajali vojaki. Zunaj mesta stoji namreč poletni vojaški tabor iz lesenih barak, kolikor vojaki ne bivajo kar na prostem v platnenih šotorih; za zimo

¹ Dr. M. Schlesinger, »Land und Leute in Rußland«.

pa so jim v mestu sezidali vojašnice.¹ Onkraj tabora se na vzvišenem kraju dvigujejo ruski križi: zelo prostorno pravoslavno pokopališče.

V ruskem oddelku biva krog 50.000 ljudi. Mesto se neprenehoma širi na vzhod. Župnik mi je

¹ Temu letnemu taboru podoben je »Trojickij lager«, ki so ga za časa vojske na isti (vzhodni) strani mesta postavili za vojne ujetnike.

dejal: »Izprva smo bivali zunaj mesta, sedaj smo še v predmestju, pa kmalu bomo v mestu samem.« Po veri je prebivalstvo tega mestnega dela večinoma pravoslavno, četrtnina je mohamedanska, nekaj malega je katolikov, protestantov in židov.

Domov grede sem si rusko mesto ogledal natančneje; vendar pa ne nudi posebnih zanimivosti.

(Dalje v prihodnjem letniku.)

Stiški (ljubljski) rokopis.

Ivan Grafenauer.

6. Za traktatom o husitih je ostalo od zadnjega kvaternija prvega zvezka praznih še 9 listov; na njih srečamo starega znanca, pisca splošnih izpovedi, ki si je napisal na straneh 85b.—89a. govore za prošnje dni (In lethania fermo), ki pa tvorijo skupaj neko večjo, zaokroženo celoto. Tekstu sledi še 9 praznih strani (89b.—93b.).

Drugi zvezek obsega liste 94.—147. (štiri cele in en polovičen kvaternij); vanj je napisala nam še neznana roka legende o svetnikih (pisec jih imenuje vita, legenda in sermo), namenjene za porabo pri cerkvenih govorih, in sicer o sv. mučenikih Mohorju in Fortunatu (94a.—101b.), o sv. škofu Udalriku (102a.—105a.), o sv. kralju angleškem Oswaldu (105a.—110b.); nato slede pridige (fermo) o posvečenju cerkve (110b., 112a., 113b.), pridiga o oltarjih (114b.) in o novomašniku (115b.); za temi pridigami si je spisal pisec na listih 113.—147. obširno zbirko zgledov iz svetniških legend,¹ kakor jih je rabil v cerkvenih govorih, in jih je opremil z robnimi opazkami (rubrikami) po snoveh.

Na koncu tega zvezka, na strani 147 b., pa se nahaja sledeča zelo važna opomba: *Explicitum hęc omnia scripta per martinum praedicatorem Jn Sittich. O Maria bona pro nob(is) om(n)ib(us) ora laus tibi sit xpe (= Christe) quia liber explicit iste.*

Martinus, praedicator in Sittich! Pridigar Martin v Stični: knjiga je torej doma v zgodovinskem stiškem samostanu cistercijanov.² S tem se nam kaže marsikaj v popolnoma novi luči. Tisti pisec, ki smo domnevali o njem, da je bil Čeh, je bil torej tudi cistercijan; cistercijanskih samostanov pa je bilo tudi na Češkem več; iz marsikaterega so morali očetje zbežati pred husiti, ki so po letu 1421. za-

gospodovali na Češkem; obrnili so se pač tudi v samostane na Slovenskem. Da sta bila Martinus praedicator in naš Čeh samostanska sobrata, za to imamo dokaz v knjigi sami. Ta zvezek očeta Martina je porabljal namreč tudi naš pater Čeh, in sicer še preden se je z drugima zvezkoma zvezal v knjigo. Med listoma 118. in 119. je namreč vložen posamezen listek, ki ima na drugi strani nekaj opazk, pisanih z roko našega Čeha, ki se nanašajo na prvi odstavek iz Martinovih svetniških zgledov na strani 119a.¹ List je v knjigo uvezan, znak, da je rabil Čeh ta Martinov rokopis, preden je bil vezan v celotno knjigo.

Pozneje, ko je bila knjiga že vezana, je popisal pisec splošne izpovedi ves prazni prostor na levi in desni strani listka ter prazni prostor na straneh 118 b. in 119 a. z zgledi iz življenja sv. Nikolaja: *de f(an)cto Nicolao ex(empl)a.*

Tretji zvezek je bil priročna knjiga, v kateri si je naš stari znanec Čeh zapisaval precej izdelane načrte za pridige. Pisava je nekoliko bolj površna nego v traktatu o husitih in v zapiskih na poslednji strani (poslovna pisava!), vendar pa brezdvomno ista. Celo v tem soglašajo teksti, da uide Čehu tudi v latinskem tekstu kakor v slovenskem kaka njegova značilna pravopisna posebnost, tako *experigenc(i)a*² v prvem zvezku (str. 48 b.) in *ag(ri)gola* za *agricola* v tretjem (str. 178 b.); prim. oboje z izrazom *glagogicze* za *kla-gojice* in z besedo *tuge* za *tuje* v njegovem slovenskem zapisku (str. 247 b.).

Pridige se nanašajo na vse cerkveno leto;³

¹ Opomnja, s Čehovo roko pisana, se nahaja tudi na strani 114 b. spodaj.

² Za *experientia*; Čeh je izgovarjal torej to besedo kot *experijencia*.

³ Žalibog se nam ta zvezek ni ohranil nedotaknjen. Nekdo (morda jih je bilo več) si je iz njega prisvojil precejšnje število listov, in sicer preden se je knjiga uvrstila v ljubljansko licejsko knjižnico, ali še v samostanu (v poznejšem času),

¹ Naslov je: *Incipiunt historia (!) de sanctis.*

² Imenovali ga bomo torej odslej »Stiški rokopis«.

posebno rad je naš Čeh zajemal zanje snovi iz nedeljskih listov. Nastale niso naenkrat, ampak so izrasle iz prakse v teku nekaterih let. Zato ne stoji vse v redu na svojem mestu; nekaj listov v tem zvezku je bilo popisanih že prej, preden je začel naš pridigar zapisovati vanj pridige za cerkveno leto, in sicer je bil naš pisec sam na str. 192 a. do 193 b. v knjižni pisavi zapisal pridigo o dobrem pastirju, na str. 195 a.—199 b. pa je nekdo drugi (v knjižni pisavi) napisal sestavek o devetih stvareh, ki so same na sebi dobre, a lahko peljejo v greh,¹ ter sestavek o pokori. Zato se je moral pater Čeh s svojimi pridigami temu mestu ogniti. Svoje načrte je naš pridigar tudi rubriciral, deloma na robu, deloma v prostoru med glavnimi odstavki. Tudi je tuintam pozneje še kaj dostavil. Vse kaže, da je pater Čeh rabil ta zvezek dalje časa kot nekako priročno knjigo, in sicer preden se je vezal v celotno knjigo; kajti njegove robne opazke so dostikrat odrezane, časih tudi del naslova.²

Prostor, ki ga je pustil Čeh še praznega, je porabil pisec splošne izpovedi večinoma za prazniške pridige;³ tudi je dostavljal razne majhne znamenke in dostavke k pridigam Čehovim; na strani 227 b. pa je zapisal kratko opombo teoretično-teologične vsebine o grehu (peccatum actuale, originale itd.), podobno kot na str. 247 a. »Gloso«. Pri vseh teh dostavkih se vidi, da se je s pisavo ogibal obrežanega roba in pa Čehovega teksta, nikjer

ali pa na poti iz samostana v knjižnico. Tako je izrezan med listoma 147. in 148. cel kvaternij (12 listov), ostrina noža se pozna še listu 147., ki se le nekoliko še drži knjige. Izrezan je nadalje med listoma 212. in 213. en list; na ostanku se pozna, da je bil popisani; tega lista nam zdaj manjka, če štejemo od strani 207 b., kjer stoji opomnja »D(o)m(ini)cam q(ui)nta(m) qu(er)e i(n) folio XIII°«, naprej do lista 220 b., kjer stoji dotična pridiga. Iz lista 210. je izrezan kos, ostrina noža se pozna listoma 211. in 212. Med listoma 224. in 225. sta izrezana dva lista, med listoma 241. in 242. pa en list, ki pa je bil bržkone prazen.

¹ Nota q(ui)a nove(m) f(un)t q(uae) in fe ip(f)lo bona lu(n)t tamen fepius inducu(n)t homi(n)e(m) ad peccandu(m) etc. To so: iuuen(n)tus, p(u)lchritudo, fortitudo, nobilitas, fap(ient)ia, fc(ient)ia. diuicie, aucto(r)itas, p(otes)tas.

² Taki odrezki so n. pr. na listih 198., 199., 200., 206., 221., posebno pa na strani 209 b., kjer je odrezana zgoraj cela beseda, le spodnje dolžine se še poznajo.

³ Na str. 187 b.—188 a.: do(min)ica XIII. an(te) michahelis 4^{or} t(em)p(or)u(m), str. 225 b.—227 b. de f(an)cto martino fermo, 228 a.—235 b.: de animabus fermo (pri spisovanju tega govora je pisec po pomoti enkrat prelistal dva lista naenkrat in pustil prazni dve strani — 233 b., 234 a. — na strani 233 b. pa je zapisal zgoraj: Hic u(n)us e(st) d(e)fect(us) v(er)te foliu(m). Primerjaj opazko na str. 246 b.), str. 235 b. do 237 a.: de f(an)cta Elizabet (!), str. 237 b.—240 b.: de f(an)cta Kath(ar)ina.

nobena njegova beseda ni odrezana: dokaz za to, da je dobil on v roke šele vezano knjigo. To se razvidi tudi iz tega, da je porabljal prazni prostor v vseh treh zvezkih našega rokopisa. Nasproti temu pa se ne more dokazati, da bi bil rabil vezano knjigo še Čeh sam, pa tudi nasprotno ne.

Zgodovina postanka našega rokopisa nam je zdaj precej jasna. Cela rokopisna knjiga je nastala iz zvezkov, ki jih je pred vezavo spisal in rabil neki cistercijan v Stični, najbrže po rodu Čeh, ki je za časa husitskih vojsk pribežal tja iz svoje domovine; en zvezek je sam še nevezan prevzel od patra Martina pridigarja, morda po njegovi smrti, morda po njegovem odhodu v drug samostan. Celotno, vezano knjigo je dobil potem v roke pisec splošnih izpovedi, ki se tudi njegovemu slovenskemu pravopisu pozna, da je bil učenec Čehov.¹

Da se je zanimal za češčino, nam pričata tudi besedi, ki ji je zapisal na str. 247 a.: p o t f t e n y e in p e c h l e w n i k. Še jasneje pa nam kažejo duševno zvezo našega mlajšega pisca s češko tradicijo glose na str. 194 b., ki jih je prepisal pisec splošne izpovedi po predlogi, katero je napisal gotovo Čeh. Dozdaj so te glose imeli splošno za slovanske in nemške.² Ker pa sem videl, da slovenske nikakor biti ne morejo in sem domneval njihovo severoslovansko provenijenco, sem se obrnil za pojasnilo na profesorja V. Vondráka na Dunaju. Ta mi je nato pojasnil, da te glose sploh niso slovanske, ampak latinsko-nemške, a da so nekoliko pokvarjene. Glasijo pa se takole:

Alogo(r)ice³ Himilis⁴

[Alogo]

Anogoycze⁵ Gayftleych

Hyfto(r)iace Gefchrifftleych

Treppoloyce⁶ Gefittleich

Te glose se nanašajo na trojno, oziroma četverno razlago svetega pisma: historično, tropologično in alegorično ter anagogično. V »Lystih filologičkih«, XVI. (1889), str. 29., je objavil profesor V. Vondrák iz nekega kremšmünsterškega rokopisa čisto podobne latinsko-češke glose, ki se

¹ Pravopis v splošni izpovedi namreč ni, kakor je mislil Oblak, dokraja nemški, pozna se tudi njemu češki vpliv, tako če se za č piše skoro izključno cz, za šč samo scz, za c — cz, često y za i, kakor v staročeščini; to se mi zdi vpliv češkega sobrata ali čeških sobratov.

² Glej P. pl. Radics v LMS. 1879, str. 12.—13., V. Oblak v LMS. 1889, str. 124., dr. L. Lénard v Prace fil., t. VIII., zes. II., str. 134.

³ Pravilno: Alegorice.

⁴ Pravilno menda: Similis(?).

⁵ Pravilno: Anagogice.

⁶ Pravilno: Tropologice.

ffly orie pata
Hec est una generalis confessio in

in ze ad poveru chudicu ymi nega de lam
vnu vfo nega hofati omi ze vpoticom vnu
dalsay dan nassim goppudic ut bgrave mone
va ze dalsay dan hox sim to plomul bar sam
ze od boga obliubil bader sam bap pcell // bar sam boga
pedbomull zatar ll Smarna chudicim derli vnu sam ze
vnuo god volu vvdall to obliya boga chudiga vnu nega
nega supsveticam Sto sam ve gepu vnuo gopu more
tella vnuo moyo avugo dupho ogardell Eyga ut
va se dalsay dan salph presegre on salph pe
iqy chudo oblihy vnuo zcludim vespikom Eygar
va se dalsay dan vssim gredicj zboner ta glo
vfo more gressiti qess vss ludo zmysalio zmes
eydo vnuo ztwaro vnuo proso woga vssiga
mogoziga da mio on da edy odlog mayga sim
ota proso duugo maio ymallo duuco maio vss lo
sic ut vnuo popraull Ey ga
va se dalsay dan hox sim suete nedele sue
te solore vegar drige suete dny vnuo veyen
nassim vnbuly tabu pmissivall vnuo qatill
babur y voy ve to popraudy morall dyati Ta
suete popp Svetez quatta drige popue dny moyo
poturo nassim tabu gopu dopa nescil babur
samgra dalsay Ey ga ve
va se dalsay dan hox ve wogu defetuo ma
yga sinvota vnuo mayga svetima more Svnu
mge vnbuly nassim tabu dvoytu dall babur
ny to popraudy morall dyati Ey ga
va se dalsay dan hox ve mayga otse moro
mal moyo gopogimo mayga farmaystra dvoy
vnyga oza mayga prodigarya nassim vnbuly
tabu qatill vnuo vny poboty avill babur ny
boga popraudy dalsay will Eyga

Kryp ille herpandm

Uas goppud ye ad smerti pmmal / od nequ
hontte murtte / nham nahu ye se ve se
liti / onam chogephe trofa liti hreoy
p^a donca p^a sepu p^asthe

Quasi modo genti

2^a donca

Misericordia dm

3^a donca

Jubilate deo dno

4^a donca

Caritate

5^a donca

Uocem iudicantis / Aspensio fia quita

Spus dm replent / Quatuor tpm

Gaudiuit iudicia iusta apensionem

Spus dm replent // Quator tpm

Affesud tmt / Corporis xpi quita fia

Glosa

Pomig me fesse hore i pma me qz age qz am

Calice i p^antus dno passio me qz ut id qz p^a

ye a e h. a e ipe qz in p^a Quid rabinaz

dno u Calice sa. ac. et ho u Calice qud

me? bibens i passioz mea suscipit u qz

ita bibo uia qz suscipio

Quare dicitur // Gloria resche // hulis

potpoma pomfay // honoz qaz // phaiscus pechlamit //

caus thauala // les zaton

Iz Stiškega rokopisa.
(Strani 245 b in 246 a.)

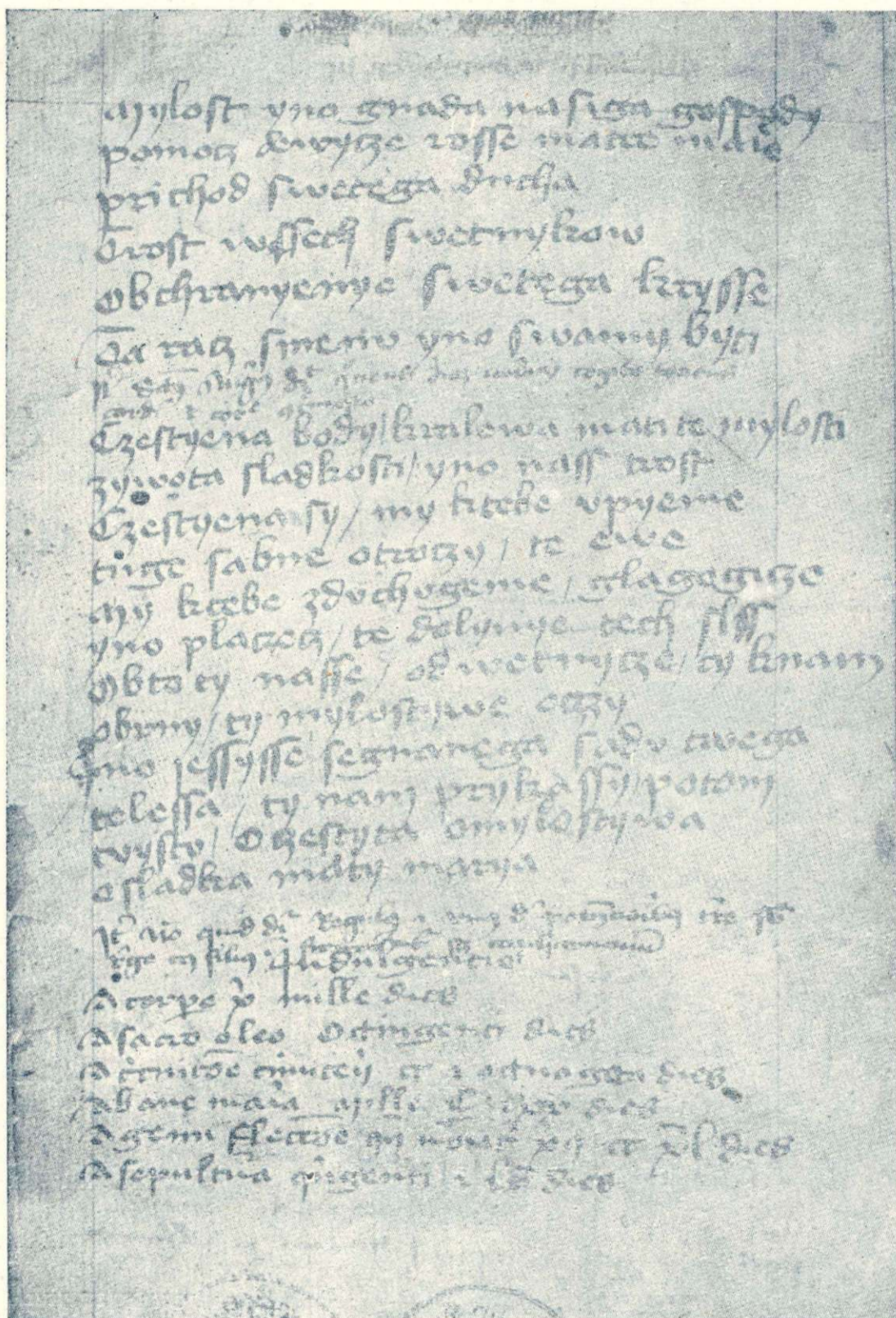
glase: Hystoriace tyeleſtnye — Alego-
rice przykladnye — Tropoloycze duchownye
— Anagogycze swrchowane —. Pravopisni
vpliv češkega jezika na naše glose je popolnoma
jasen, pisec je dvakrat izpustil *g*, ki se je v češčini
pred *i* (in *e*) izgovarjal kot *j*, pisal je često *y* za *i*
in enkrat *cz* za *c*; očitna je
tudi vsebinska in grafična zveza
z zapiskom v kremsmünsterskem
rokopisu.¹

Ker pa je naš zapisek le
prepis po neznani predlogi —
to nam dokazuje druga prečrtana
vrsta² — se je moralo vse to na-
hajati že v originalu, ki ga
moramo vsled tega pripisati ka-
kemu Čehu, najbrž ravno našemu
znancu; ta bi bil torej piscu
splošne izpovedi nekak mentor
ali pa učitelj, vsekako pa sta-
rejši od njega.

Tako nam dokazuje
tudi zgodovina knjige,
kar smo prej razvideli
že iz vnanjih znakov pri
slovenskih tekstih, da
je namreč zapisek na
strani 247b., molitev pred
pridigo in »Salve re-
gina«, starejši od zapi-
skov, ki stoje na prej-
šnjih straneh. Če moramo
datirati starejša teksta »okoli
leta 1428.«, bomo pozneje
mogli postaviti morda okoli
leta 1440. Na vsak način je
paleografična določitev prof. Ko-
rzeniowskega (sredi 15. stoletja
ali kaj malega prej³) za mlajšo
pisavo pravilnejša kot pa cenitev
prof. Sickela, ki jo je stavil okoli
leta 1430., za starejšo pisavo pa
je imel prof. Sickel prav.

7. V pridigah tretjega zvezka
našega rokopisa se nahaja več
interlinearnih glos. Prvo, doslej neopa-
ženo, srečamo na prvi strani posameznega listka,
uvezanega med list. 149. in 150.; nahaja se na

desnem robu poleg odstavka, ki govori o prilizo-
valcih: *adulator pryliſay czvtvtlar*.
Prva beseda je brezdvomno slovenska, druga je
morda skovanka: človek, ki se laska (nizkim) ču-
tom. Druga glosa je na str. 183b.: *Gospodar*
— ta beseda stoji nad latinskim tekstnim izrazom

(Stran 247 b.)

Iz Stiškega rokopisa.

hoſpes; tretja je na naslednji strani (184a.): *vczenyk*, stoječa nad tekstno besedo *diſ(cipu)lus*. Na strani 217 a. pojasnjujeta na enak način besedi *czaltny leben* tekstni izraz *h(abe)re bonam c(on)v(er)ſac(i)onem*,¹ na str. 220 b. pa stoji

¹ Gospodu profesorju dr. V. Vondráku za njegova ljubezniva pojasnila najiskrenejša zahvala!

² Pisec je hotel vnovič zapisati prvo vrsto, a spoznal je pomoto in prečrtal še neizpisano besedo.

³ Dr. L. Lénard, nav. delo, str. 110.

¹ Oblak, LMS. 1889, str. 124., je pomotno zapisal samo besedi »hre bonam«, ker stoji slovenski izraz *res* ravno nad njima.

nad tekstnim izrazom *morig(er)atos* opomnja *morige(r)atos¹ czaltne*. To besedo v pomenu pošten, častit ima tudi Dalmatin.

Vse te glose si je napisal naš češki pater, tisti, ki je spisal tudi latinski tekst, le nekoliko površneje.² Iz katerega namena? Jasno je, da mu jih za razumevanje latinskega teksta ni bilo treba, saj si ga je bil sam sestavil. Za samo zabavo očitvidno tudi ne, ker stoje opomnje zmeraj tam, kjer pojasnjujejo kako besedo v latinskem tekstu. Mogoča je le ena sama zadovoljiva razlaga, ta namreč, da si je pater Čeh zaznamenoval tiste slovenske izraze, ki mu še niso bili dovolj znani, za praktično porabo pri pridigi.

Že V. Oblak nas je na podlagi Linsenmayerjevih študij³ v uvodu svoje razprave o »Starejših slovenskih tekstih« opozoril na to, da med duhovščino v slovenskih pokrajinah in sploh na zapadu ni vladal samo latinski jezik, posebno pa, da pridiga in katehetika nista bili latinski. Res, da so se pridige spisovali latinski, saj zapisi niso bili za ljudstvo, ampak za duhovnike, govorile pa se niso v latinskem, ampak v narodnem jeziku. »Nekatere pridige, o katerih se vé za gotovo, da so se govorile nemško, ohranile so se samo latinsko pisane... Tako je gotovo bilo tudi v slovenskih pokrajinah, ker so tukaj bile iste cerkvene razmere, isti cerkveni običaji in navade in v istem duhu odgojena duhovščina.«

Čehove slovenske besede ob latinskem tekstu pridig so strikten dokaz za resničnost Oblakovih besed.

Ves značaj Stiškega rokopisa, ki je bil priročna knjiga cerkvenega govornika in obsega pridige skoro za vse nedelje v letu, za različne praznike, godove in druge prilike, razen tega zbirke porabljenih zgledov iz svetniškega življenja in sv. pisma, vse to pa prepreženo z znaki obile porabe, z rubrikami, notati in dostavki, ves ta značaj knjige pa nam dokazuje tudi še to, da se slovenska pridiga vsaj v samostanih nikakor ni tako zanemar-

¹ Radics (LSM. 1879, str. 13.) in dr. L. Lénard (nav. delo, str. 135.) pišeta napačno *morigenatos*, Oblak (nav. delo, stran 124.) ima okrajšano *morigeatos*.

² Nekaterim besedam se pozna, da jih je pisec napisal mimogrede, brez prave podloge, morda pri kakem sobratu, ki ga je vprašal za svet.

³ LMS. za 1889, str. 123. — A. Linsenmayer: *Geschichte der Predigt in Deutschland von Karl dem Großen bis zum Ausgange des vierzehnten Jahrhunderts*, München, 1886.

jala, kakor je mislil n. pr. Jernej Kopitar¹ in za njim vobče mi vsi.

Drug dokaz pa je v besedilu splošne izpovedi; vernik se obtožuje v njej med drugim tudi, da je poredko prihajal v božje veže (hiše), in kadar je prišel v cerkev, da je bil premalo pobožen in je to, »*kar lam tw fliffal pridig wyocz od büga od zwete ma(r)ie od drügh Swetikow ynw od meych greych w zazv(er)fmah(e)l (t. j. zasferžmahal) ynw nilt(er) neyflim meyga lebna ponym prawill.*«²

Podobno je bilo bržkone tudi v podeželskih župnijah — ki pa so bile tačas silno velike, približno take, kot danes dekanija — slabše morda le, v kolikor je bila izobrazba svetne duhovščine manjša od redovniške, tako da se je lahko časih kaj takega pripetilo, kakor tistemu duhovniku v Planini pod Celjem, o katerem pravi Trubar leta 1557., da je pred leti evangeljske besede »*Invenietis Asinam alligatam & Pullum cum ea*« takole prestavil: »*Vi bote eno peruefano oslizo neshli, inu enu pyshzhe per ni.*«³

Tako se nam kažejo zdaj tudi tiste zbirke latinskih pridig iz predreformacijske dobe, ki so se, dasi poredko, ohranile v naših krajih, v novi luči⁴ in čista za homilijo v Brižinskih spomenikih najstarejša dva drobna slovenska načrta za pridigo v rokopisu kranjskega župnega arhiva⁵ in v Goriškem rokopisu iz leta 1551., dobivata vse širše, določnejše ozadje.

¹ Kopitar je odgovoril 1. febr. 1810 Dobrovskemu na njegovo vprašanje, ali niso duhovniki pred Trubarjem rabili morda hrvaško-glagolskih evangelijev, ko slovenskega prevoda še ni bilo, takole: *Wie sie es vor Truber mit den Sonntags-Evangelien machten? Sie lasen gar keine vor! In einer MS. Geschichte des Jesuitenkollegiums in Laibach, geschrieben von dem jeweiligen Rector von 1590 (circa) bis 1690, die ich in einer Licitation erschnappt, und die höchst aufrichtig und interessant ist, heisst es, dass erst die Jesuiten zu catechisiren, Beichte zu hören etc., etc. anfangen.* Jagić, *Istočniki dlja istoriji slavjanskoj filologiji*, Berlin, 1885, I., 87. — Dotični odstavek v rokopisni knjigi se nanaša pač na žalostno stanje cerkvene discipline pri nas za časa reformacije, ne pa na stoletja pred Trubarjem.

² Splošna izpoved, v. 15.—19.

³ Trubar: *Ta prvi deil tiga Noviga Testamenta. 1557. Teutsche Vorred.*, cit. po dr. Ivana Prijatelja brošuri »*O kulturnem pomenu slov. reformacije*«, Ljubljana, 1908, str. 26.

⁴ Gotovo bi bili vredni natančnejšega študija. To velja posebno za tisti zbornik, ki so v njem ohranjeni Brižinski spomeniki!

⁵ Pisan je konec 15. stoletja.

Priloge.

Stran 245 b.

Hoc eit vna g(e)n(er)alis (con)feſſio etc.

Ya ze ad pouem chudiczu¹ ynu nega deylam ynu vly nega hofarti ynu ze yzpouem ynu dalfan dam nallymi goſpudi etc.

5 Ya ze dalfan dam kyr ſam to p(re)lomil kar ſam oblubil kadar ſam karſt priell / kyr ſam ſe odbuga obarnyll ynw od nega zapuwidy / kyr ſam boga zatayll Smeymi chudeymi deyli / ynw ſam ze volnw wdall ty oblaſti tyga ch-

10 udicza / kygar [ynw nega] ſam ſe odpoueydall kadar ſam karſt pryell tymw ſam ye do feyga mall zmeymy greichy wolnw fluffil Ty ga ye etc²

Ya ze dalfan dam kyr ſam wolye veſe poreydkym zchodill kadar ſam tw priſfall zmallo and-

15 ochtyo br(e)dko reywo meygā zarcza zam tw will kar ſam tw ſliſſal pridigwyocz od buga od zwete ma(r)ie od drugich Swetikow ynw od meych greychw zaz v(er)ſmah(e)l³ ynw niſt(er) neyllim⁴ meygā lebna ponym poprawill Ty ga etc.

20 Ya ze dalfan dam kyr fwete nedele fwete lo-bothe veczeri druge fwete dny ynw veczeri neyllam Nykuly taku praſnowall ynw czaſtill kakur y wy ye to popraudy morall dyati Ta fwety poſt Swete quatri drugne poſtne dny moyo pokuro neyllam

25 taku czyſtu doperneſſ(e)l kakur ſamga dalfan Ty ga

Ya ſe dalfan dam kyr ye wogu deſetino meygā lywota ynu meygā ſzyanya moye Syvinicze nikuly neyllam takw Sweyſtu dall kakur wy to popraudy morall dyati Ty ga etc.

30 Ya ze dalfan dam kyr ye moyga oſtce moyā mat(er) moyo goſpoſczino meygā farmayſtra meygā dwch wniga otzo meygā pridigar ya neyl(e)m nykuly taku czaſtill⁵ ynu y(e)m pokor(e)n will kakur wy tiga popr-

35 audy dalfan will Ty ga etc⁶ meygā bliſniga neyllam nykuly taku lubiga ymill ynw tak(u) yſſveſt will kakur ſam ſebý Ty ga ye meny etc.

Stran 246 a.

Ya ze dalfan dam kar ſam wogu zwety mary drugim fwetikom oblubil neyllim ſtanovytu ſtall ny tyga doperneſſil⁷ kyr ye chūdu willu ynw kur⁸ ye chudobo deyllal tyga ſam lubiga ym(e)l kar⁹ ye dobru-

5 to deyall tymw ſam ye ſovras will Tyga etc.

¹ Pike nad u in y so zgoj fraſično znamenje, zato jih v prepisu niſem označil.

² »Ty ga ye...« začetek obrazca za keſanje: Tega je meni (srčno žal) itd.

³ »zazverſmahel«: prim. tujko feržmagal.

⁴ Po pomoti ima ta beſeda nad drugim zlogom ſe kratice za e.

⁵ Nad drugim zlogom ſtoji brez potrebe kratice.

⁶ Na meſtu, kjer ſtoji »etc.«, ſe je prej nekaj zradiralo.

⁷ Nad zadnjim zlogom je brez potrebe kratice.

⁸ Pomota meſto kir.

⁹ Pomota meſto kir.

Ya ſe dalfan dam kyr ſym greyſſill¹ wzo to gardabo kyr ſe more tlowik ogardity ynu omarzity pruty wogu ynw nega fwetikom Sto ſam ye czeſthu ynw goſtu moye tellu ynw moyo wugo duſcho ogardyll

Ty etc.

10 Ya ze dalfan dam fa(l)ch preſegay(n)em falſch pricy chwdy obluby ynw zchudim yelykom Ty ga etc.

Ya ze dalfan dam vſleyi greychi zkemer ta czlowik more greyſſity czell vſſe ludy zmyſalyo zwell-

15 goziga da my on da ed(e)n odlog meygā lywota p-

roſſo diuiczo ma(r)io vſſe boſye fwetike ynu czweticze da my raczyte proſſiti nallyga goſpudy da

my on ratly daty odpuſtak vzeych meych greychu ynw me ratly naprid predgreychy owarovaty ynw

20 my ratly po zym lywoty ta veytſchny leb(e)n daty /

Ynw ye oblublo ze naprid predgreychichy owarovaty kakur ſe wodem nay wulle mog(e)l ynw ya

odpuſcho vzeym teym kyr ſo meny malu voly veliku dyaly zweifeda voly vztvario to yme da meny

25 tudy naſgoſpud odpuſty moye greyche proſſo vas

yzpouednika na bolſyam meyllu etc.

Stran 246 b.

H(o)c e(st) f(a)l(su)m v(er)te foliu(m)

Hec eit vna g(e)n(er)alis (con)feſſio m^a 5ta

Ya ze ad pouem chudiczu ynu nega deylam ynu vly nega hofarti ynu ze yzpoueym ynu dalfan dam nallymi goſpudy etc tigaye meny (etc.)

5 Ya ze dalfan dam kyr ſym to p(re)lomil kar ſam oblubil kadar ſam karſt priell /² kyr ſam boga zatayll Smeymi chudeymi deyli / ynw ſam ze volnw wdall ty oblaſti tyga chudicza ynu nega

10 fweticom Sto ſam ye czeſtu ynw goſtu moye tellu ynw moyo wugo duſcho ogardyl Tyga etc.

ya ſe dalfan dam falſch³ preſegay(n)em falſch pricy chwdy obluby ynw zchudim yelykom Ty ga etc.

ya ſe dalfan dam vſſeimi greychy zkemer ta czlowik more greyſſity czell vſſe ludy zmyſalyo zwell-

15 eydo ynw ztwaryo ynuo proſſo woga vlyga mogoziga da my on da ed(e)n odlog meygā lywota proſſo diuiczo ma(r)io y mollo diuico ma(r)io vſſe boſye etc. poym⁴ poprauyll Ty ga

ya ſe dalfan dam kyr ſym fwete nedele fwe-

20 te ſobote veczery druge fwete dny ynw vetzeri neyllam Nykuly taku praſnovall ynw czaſtill⁵ kakur y voy⁶ ye to popraudy morall dyati Ta

fwety poſt Swete quatri druge poſtne dny moyo pokuro neyllam taku czyſtu doperneſſil kakur

25 ſamga dalfan Ty ga ye

¹ Nad drugim zlogom je brez potrebe kratice.

² Pri tem znamenju ſtoji na robu med 5. in 10. vrsto: ky ſym ze od buga hodbyrnill ynuo hodniga ſapu-edy. V beſedi hodbyrnill je h nepopolno izpisan, podoben je ſtevilki 5. Bralo bi ſe torej lahko v odbyrnill.

³ Pomotno za falſch.

⁴ Tu manjka po pomoti kratice. Treba je brati po(n)y m.

⁵ Pomota za czaſtill.

⁶ Glasiti bi ſe moralo wy.

ya se dallam dam kyr ye wogu defetino me¹
yga lywota ynw meyga lzyania moye Syui-
nicze nikuly neylam takw Sweiltu dall kakur
wy to popraudy morall dyati Ty ga

- 30 ya se dallan dam kyr ye moyga oflcze moyo²
mat(er) moyo golpolczino meyga farmayltra dwch-
wniga otza meyga pridigarya neylm nykuly
taku czaltill³ ynu y(e)m pokor(e)n will kakur wy
tiga popraudi dallan will Ty ga.

Stran 247 a.

Krylt ift herftond(e)n

- Nas golpud ye od Imerti ltwal / od nega
brittke martre / [nam] nam ye se ve se
liti / onam choczfche trofti biti kyr(i)e (eleis)on
- 5 p(rim)a do(min)ica p(ost) feltu(m) palche
Quali modo geniti
2^a do(min)ica
Misericordia d(omi)ni
3^a do(min)ica
- 10 Jubilate deo o(mn)is
4ta do(min)ica
Cantate
5ta do(min)ica
Vocem iocu(n)ditatis // Alcenio fe(r)ia q(ui)nta
- 15 [Sp(irit)us d(omi)ni r(e)pleuit // Quatuor t(em)p(or)um
Exaudiuit // Do(min)ica Jnfra alcenio(ne)m
Sp(irit)us d(omi)ni r(e)pleuit // Quat(u)or t(em)p(or)um
Ffeltu(m) t(r)nit(at)is Corpor(is) xpi⁴ q(ui)nta fe(r)ia
Glofa
- 20 Penit(et) me fecille ho(m)i(n)e(m) i(d est) p(e)ni(tenti)a(m)
me o(portet) ag(er)e q(ua) c(re)au
Calice(m) i(n) sc(ri)ptu(r)is d(omi)ni(c)is pallio(nem)
int(er)ligi(m)us ut id p(ate)r li
po(ssibi)le e(st) t(ra)n(seat) a (me) c(alix) iste etc. in
ps(alm)o Quid r(e)tribua(m)
d(omi)no etc. Calice(m) sa(lutaris) ac(cipiam) et no(men)
etc. Calice(m) quid(em)
me(um) bibe(ri)tis⁵ et pallio(nem) mea(m) lulcipiet(is) etc.
quod
- 25 ibi bibo acci(pitur) p(ro) lulcipio

¹ Morda tudi: mo-

² Zadnja črka od črva izjedena.

³ Nad zadnjim zlogom brez potrebe kratica za e.

⁴ Christi.

⁵ Pravilno bibetis; okrajšava nad besedo je odveč.

Auar(us) chlałczet(e)n // Glo(r)ia veřelye // Hu(m)ilis
ponifan // Honor | czaft // Pha(r)ifeus pechlewnik //
Laus chauala // Lex zakon

Stran 247 b.

- Myloft yno gnada naliga golpody
pomocz dewycze² rolle matre ma(r)ie
prichod fwetega ducha
Troft wfłech³ fwetnykow
- 5 Obchranyene fwetega kryffe
Ta racz Imenv yno fwamy byti
- It(em) S(an)ct(us) Aug(ustin)us di(c)it q(ua)nciens die(m)
iudicy cogito tociens
corde (e)t cor(por)e (con)c(re)meſco
- Czeřtyena body / kralewa mati te mylofti
- 10 zywota ťladkořti / yno nall troft
Czeřtyena ly / my ktebe vpyeme
tuge ťabne otroczy / te ewe
My ktebe zdvchvgeme / glagologicze
yno placzcz / te dolynye tech ťlťť
- 15 Obto ty nalle / od wetnycze / ty knam
obrny / ty myloftywe oczzy
Jno jeřlyffe ťegnanega ťadv twega
teleffa / ty nam prykařly / potom
tvyřtv / O czeřtyta omyloftywa
- 20 o ťladka maty marya
- It(em) U(er)o quid di(c)itur Regulus et(iam) vnus d(e)
pot(e)ncio(r)ibus t(er)re ť(u)b
r(e)ge c(ui)us filius i(n) firmabat(ur) ťc(ilicet)
capharnau(m)
- Indulgencie
- A corp(or)e (Christi) mille dies
- 25 A sacro oleo Octingenti dies
A c(ircu)m(iti)one cimite(r)ij c(en)t(um) (et) octuogi(n)ta
dies
Ab aue ma(r)ia mille C(entum) (et) xx dies
A genu flect(i)o(n)e q(ua)n(do) no(m)i(n)at(ur) (Christ)us
c(en)t(um) xl dies
A ťepultu(r)a q(ua)ngenti (et) lx dies

¹ Na robu ob tem znamenju stoji potřtenye.

² de v tej besedi je ligatura.

³ Pisec je hotel najprej pisati w e . .

Tlačani.

Dr. Ivan Pregelj.

»Ostani!« je prosil iznova župnik in razširil roke po tujcu. Tedaj pa se je zgodilo nekaj groznega. Tujcu je obraz zagorel v čudovitem ognju srda, bolesti in ljubezni. Župnik je kriknil, ni mu mogel več gledati v obraz, v oči. Na tla je udaril z glavo in je ječal:

»Kaj hočeš, da storim! Kaj hočeš?«

»Hočem, da ljubiš!« je slišal.

»Ali ne ljubim?«

»Ne ljubiš!«

»Koga naj ljubim?«

»Pastir ljubi svojo čredo in dá življenje zanjo.

Ali si ti dal življenje zanjo?«

»Uporniki so bili!«

»Mari ni izgubljena ovca tvoja, mari ni vredna in potrebna tvoje ljubezni? Mari boš pustil ovco izgubljeno, da jo volkovi požro?«

»Gospod!«

»Nevredni pastir moje črede. Jaz tirjam svojo čredo od tebe. Daj mi jo; kaj si napravil ž njo?«

V brezkončni grozi je videl župnik, da je tujec odprl vrata in se premaknil. Vrgel je glavo kvišku:

»Gospod, usmiljenje!«

Župnikove oči so strmele v praznoto. Temno mu je donelo od nekod v ušesih:

»Ljubi!«

Tedaj je župnik presunljivo kriknil:

»Gospod me je zapustil.«

In udaril je s čelom ob zid, raztegnil roke in obležal kakor mrtev. Tako so ga našli ležečega pred razpelom drugo jutro in ga prenesli težko bolnega v posteljo...

*

V tisti uri je stal izpostavljen mrzli burji pod obzidjem na goriškem gradu vojak na straži. Stal je tik pod zamreženim oknom in lahko bi bil poslušal pogovor jetnikov. In poslušal bi bil morda, da je umel njih jezik; toda ni ga umel. Daleč na severu je bil doma, nemške matere sin, Jernej Mittelbeck.

Stisnil se je k zidu, da bi se ubranil mrzli burji, ki je vlekla krog ozidja. Iz mesta gori je bilo čuti šum stopinj. Bili so meščani in plemiči, vračajoči se od polnočnice v stolnici; rdeči svit bakelj je razsvetljeval gruče ljudi, zavutih v tople kožuhe. Za hip se je vojak zagledal podse, zatem je začel iznova iskati ozvezdij, ki so ležala proti severu. Daleč, daleč v smeri ozvezdja mu živi mati in oče

in Gertrud. Gosposki valpet jo je bil poljubil, kri je zavrela ženinu, udaril je po njem. In zdaj — že tretje leto trpi kazen, služi ko grenadir. Vse njegove molitve so, da bi se vrnil. Prosil je predstojnika, naj ga pošljejo ali peljejo nad Turke. Z junaštvom bi si prislužil pomiloščenje pri cesarju. Vrnil bi se materi, očetu, Gertrudi...

Nočejo... oficirji nočejo... Tu stoji sedaj na straži in čuva kmetske ljudi, ljudi, ki so isto zakrivali, ko on. In čudno usmiljenje ga napolnjuje. In prvokrat se mu zazdi, da to nebo ni tako tuje, in to mesto, da ni tako tuje, in ta dežela, v temo pokopana, da mu ni tako tuja.

Od stolnice zabučijo zvonovi.

Čudovito mehko postane vojaku pri srcu. Od tajne ganljivosti prevzet zdrkne ob zidu na tla in se prekriža. In zamrle prste stiskajoč, misli daleč domov k očetu in materi in nevesti in moli, moli zadnjikrat...

*

V ječi za omreženim oknom nad stražo je dvoje mož. Eden je Šime Golja, drugi je Martin Munih. Ledenomrzlo je v ječi, v svitu luči bi videl led na steni, kjer kdove odkod puhti mokrota. Tema je in tihota. Šime leži na slami, sope čudovito naglo. Martin se je skoraj ves slekel in zmetal na mrzličnega obleko. On sam drhti ob bolniku. Čudovita je njegova bolečina. Grize mu v roke, grize po glavi. Čuti, da ga zebe, toda glava mu je razbeljena. In vendar ni bolan. To je od teme in od tega, da gleda že ves dan izsušeno telo Šimnovo in posluša njegovo vihrajočo sapo, blaznenje njegovih sanj; posluša in blazni že sam. Ko črv mu grize misel po možganih. Nekaj mora storiti, da bo odleglo. V nekaki nezavesti se vzpne na okno in seže skozi križevje in otipa razpoklino v zidu, otipa kamen, ki se maje. Kdove, kdo ga je omajal. Morda jetnik, ki je dan za dnevom, noč za nočjo majal na njem, si okrvavljal prste, meneč, da se izkoplje skozi meter debel zid. Mesece in mesece je delal, noč za nočjo, in ko je prvi kamen omajal, so prišli rabljevi hlapci in so ga potegnili iz ječe na morišče. Z vztrajnostjo tope živali je grebel Martin. Dvoje misli mu je ležalo v glavi. Z očetom je bil prišel v Gorico. Prvikrat je bilo, jeseni, zjutraj ob osmih. Čudovito mnogo je bilo ljudi na ulicah. V dolgih vrstah so šli proti Travniku in so potegnili njega in očeta s seboj. Oče je hotel v

jezuitsko cerkev, pa ni mogel, toliko se je gnetlo ljudi. Ves trg je bil preplavljen od množice, iz oken okrog in okrog so gledali moški in žene. Množica se je zganila in se začela prerivati.

»Kaj imajo?« je vprašal oče sosed.

»Ali ne vidiš?« je odgovoril sosed in pokazal pod steber sv. Ignacija.

»Vidim! Kdo je oni v rdečem plašču?«

»Kmet neumni! Čakaj, boš kmalu videl, kdo je.«

Martin je bil majhen in ni videl iz gneče nego kos sinjega neba in pred seboj vrsto svetlih gumbov na suknji rejenega človeka. In videl je, da ti gumbi drhtijo, da se debeli človek trese. Čut groze je obšel otroka in vlekel je očeta za roko in klical, naj ga dvigne, da bo videl, kaj da je. Toda oče ga ni slišal, potegnil je bil klobuk z glave, se prekrizal in začel moliti na glas.

»Kmet neumni,« je zopet dejal oni sosed in se jezno zasmel, »kaj boš zanj molil. Prav mu je, mater je ubil.«

»Kako je bled!« se je opravičeval oče. Martin pa je ril, da bi se preril vrhu stopnic in bi videl. In tisti hip je nastala smrtna tišina vseokrog. Fant se je pognal kvišku in za hip je videl rdeče pregrnjen oder in na odru nekoga, ki je klečal z nagnjeno glavo. In je videl, kako je tisti hip sloki človek dvignil roki in ju bliskovito spustil navzdol. V solnčnem svitu je zableščalo jeklo. Ta edini hip je tedaj videl Martin, v prihodnjem že je gledal spet v vrsto svetlih gumbov in je slišal komaj razločen, zamolkel udarec. In nato tišina, podobna smrti, in nato iz tisoč grl prečuden glas, ki ni bil ne vzklík, ne vzdih, nekaj nepojmljivega. In Munih je obšel ta hip, ko je stopila daljna slika predenj, prav enak strah, ko tedaj, in se je začel tresti. Toda ni za hip ni prenehal, nego majal je kamen in obenem grizel v železo, h kateremu se je bil toliko pritisnil, da je mogel doseči kamen od zunaj. Med te slike, ki jih je gledal bolestno razburjeni jetnik, mu je sevala misel v obliki vprašanja: Kako je bilo takrat pri srcu tistemu človeku? In Martin Munih je čutil, da je nekaj skupnega med njima. Martin Munih se je domislil ta hip, da je pozneje tolikokrat sanjal o tistem človeku. Nemirne so bile zanj take sanje, prebujal se je od bolesti, ker ni nikoli videl onemu obraza. Čut, da se mora pognati kvišku, da ga bo videl, ga je toliko utrujal, da se je budil iz sanj. Ta hip je buden čutil takole: Vso noč je visel na tem oknu, z zobmi se je držal omrežja in ril s prsti pod kamen. Omajal ga je zjutraj ob prvi zori in je omahnil izmučen z okna. Prav takega so ga potegnili par ur pozneje iz ječe in vlekli doli na rdeči oder.

Nepopisen srd, enak bolesti razdražene zveri, je napolnil Munihu srce. Podoben razkačeni mački je visel v omrežju, njegove oči so blaznostrastno sevale v noč. V prsih je pridrževal sapo. Izpod okna gori je slišal viharno dihanje straže in vnete tuje glasove. Grenadir Jernej Mittelbeck pod oknom je molil. Toda kaj je vedel za to Munih! On je vedel, da je iz te ječe ena pot: naravnost na Travnik pod kip sv. Ignacija. On je videl slokega človeka nad seboj in samega sebe s sklonjeno glavo. In v sebi je domislil, da je to krivica, vnebovpijoča krivica, ki mu je ne smejo napraviti, in da je vendar vsak dan bližji tej krivici. Martin Munih je slutil tisti hip v grenadirju pod oknom sovražnika med sovražniki, rablja med rablji. Slika svetlih gumbov mu je šla mimo oči. Uprl se je z vso silo, globoko v tilnik se mu je stisnilo omrežje, zunaj iz line je odletel kamen v gluho noč.

Munih je posluhnil. Ne en glas ni jeknil sem gori. Tedaj je Munih izpustil omrežje in padel polmrtev nazaj v ječo. In je legel vznak in bulil v temo, šepetajoč skozi stisnjene zobe:

»Vsaj enega sem, da me ne bodo zastonj!«

*

Ob prvem svitu se je Andrej Golja vzdramil, in ko se je zagledal v obraz svojega sojetnika Valentina, se je zasmel.

»Lapajne, obril bi se bil na sveti dan. Saj si ves nemaren.«

Lapajne je sedel na slami, noge je bil potegnil k sebi, objel kolena z rokami in na kolena položil glavo. Golja je rekel:

»Kako si pohleven, Lapajne, da bi ti človek res ne prisodil, da si šel davit Tonina.«

Lapajne je stresel z glavo. Toda Golja je bil zelo dobre volje:

»Prav nisi naredil, da si ga v spanju. Ali je pogledal Tonin, ko se je zbudil in je videl da je mrtev.«

»Molči!« je zavpil Lapajne.

»Saj ti dovolj molčiš,« je odvrnil Golja.

Valentin je pogledal preko Golje. Videl je, da je pijan. Golja je bil še slednji dan pijan. Imel je denar in si je dal še slednji dan nositi v ječo žganja. Valentin pa je vedel, da je prejšnjega dne dal zadnje groše, in zato je bilo v njegovem pogledu mnogo škodoželjnosti. Andrej je to čutil in stopil pred Valentina in dejal:

»Posodil mi boš, saj vem, da imaš pri sebi.«

»Ne vinarja!« je jeknil Lapajne.

»Glej no,« je dejal Golja, »ne boš? I no, bom pa sam vzem, saj vem, kje imaš, Nadloga!«

Valentin je prezirljivo molčal.

»Ali misliš, da ne morem?« je kriknil Golja.
»Ti pa vrat zavijem, kakor si ga ti Toninu.«

»Poskusi!«

»Kaj res ne boš posodil, Nadloga?«

Valentin je resno zmajal z glavo.

»Čakaj,« je dejal Golja in stopil k njemu. »Nič se ne boj, davil te ne bom. Ampak povem ti, da boš vedel, ker mi še malo žganja ne privoščiš. Po nedolžnem si Tonina. Spal je mrcina, denar pa sem ti jaz vzel.«

Nečloveški krik se je izvil Valentinu iz grla. Skočil je kvišku in se vrgel na Goljo, da je mož odskočil. Že v naslednjem hipu je čutil, da ni kos koščeni prstom razjarjenega in blaznega skopuha. Jekleni so mu legli prsti okrog vratu. Spačen in satansko grd je sikal vanj Valentin.

Pena mu je ležala ob drobnih ustnicah. Golja je zbral vso moč in za hip se ga je res otresel. V naslednjem trenutku pa je zopet čutil, da podleže. Temna bolečina mu je zarezala pod grlom, s spodnjim telesom se je vrgel kvišku in na stran, ujel za hip nekaj sape; nato so mu roke kakor otrpnile, čudovito jasen hip nepopisne groze, dolg ko večnost. In kakor da se večnost dolgo odpirajo vrata v ječo, je videl, in nato dvoje nog v škornjih. In potem je izginito vse in Golja je odprl oči in je videl ječarja, ki je bil potegnil Valentina v stran. Valentin sam je ležal ko mrtev na tleh in samo oči so mu žarele in prsti so se nemirno gibali, ko da davijo še vedno.

*

Gregor Kobal se je prebudil zelo žalosten; segel z roko na levo, in ker je zamahnil v praznino, je dejal:

»Sem mislil, da je res prišla. Pa sem le sanjal.«

Onstran ob steni se je dvignil Lovrenc Kragulj; Andrej Laharnar je sedel na slami in je s sklenjenimi rokami šepetal nerazumljive besede predse. Celica, v kateri so bili zaprti, je bila za spoznanje večja in celo nekam svetlejša, zlasti zjutraj, ko je sinil za nekaj hipov solnčni žarek v temo skozi omrežje. V tisti kos zidu, ki ga je solnce nekaj juter sem za hip razsvetlilo, se je bil zagledal Laharnar in zdelo se mu je, da vidi na mokri steni temen madež. Odkod madež, je mislil. Počasi, z zavedno rezkostjo si je odgovoril: »Čemu? Saj je nad zemljo za višino odraslega človeka. Kaj naj drugega pomeni! Dolgo, strašno dolgo je moral biti zaprt. Ženo je imel in otroke in je obupal in treščil z glavo v zid.« Laharnar je obrnil glavo proti Kobalu in se zagledal v sanjavo žalost na njegovem

obrazu. In je pomislil Andrej Laharnar: »Zdaj je srečen v misli na otroka, toda jutri, kdove, ali ne bo ginil že žeje po pogledu nanj, in ga ne bo, ki bi mu ga pokazal. In bo vstal in se pognal v steno.« In Andrej je vzkliknil skoro nevede:

»Nikari, Gregor!«

Kakor da ga razume, je odvrnil Kobal:

»V sanjah so se mi odprle oči. Ko sem jo imel, je nisem videl, Mičce, in zdaj mi je dal Bog, da bi jo rad videl, pa je ne bom več.«

Sklonil je glavo in se bridko smehljaj predse:

»Enkrat se je oblila s kropom. Jokala ni, le stokala je tako čudno, da je rajnka skoro z uma prišla. In potem se ji je ognojilo in nič ni jokala, samo stokala je. Od takrat je nisem več mogel.«

»Bal si se zanjo. Bal si se njene bolečine. Rad si jo imel pa vendarle,« je dejal Andrej.

»Vem,« je odvrnil Kobal. »Pa srce boli človeka. Kolikokrat sem pokazal, da mi je Vrbanček blizu. Ona je vse to vedela, bolelo jo je, pa jokala ni. Taka je bila, kakor rajna.«

In tedaj se je zgani Lovrenc in skoro sovražno je rekel:

»Svojčas nisi poznal srca, ga boš zdaj.«

S skoro jokajočim glasom je dejal Kobal:

»Andrej, reci ti, tebi verujem, ali sem imel srce?«

»Preveč,« je odvrnil Andrej, »če bi srca ne bili imeli, ne bi zdaj sedeli tu.«

»Slišiš,« je dejal čudno lahko Kobal Kragulju. »Zdaj veš.« In stopil je k Lovrencu in mu položil roko na rame in dejal:

»Saj ti vidim v srce. Sam si ostal, pa samo radi moje rajne. In to je — ona je vedela to in otrok mi je omrzil, ker je bil — cela mati. Lovrenc, ali zdaj veš, kako mislim, če ti to pravim?«

Lovrenc mu je stisnil roko. Kobal je rekel:

»Ne vem, če bo kateri od nas še videl Tolminsko. Toda, če ga boš ti, Lovrenc« — glas mu je zastajal, jok je ležal trdemu človeku na srcu — »če ga boš, Lovrenc, Podseli se ustavi in to ji reci, moji Mičci, da mi je bilo hudo.«

»In tudi ti, Andrej, ali boš storil to?«

Andrej je zmajal z glavo in dejal:

»Tisto vem, da Tolminskega ne bom več videl.«

Brezupno sta se ozrla moža nanj. On pa je pokazal na steno, kjer je bila temna lisa na mokri skali, in je rekel:

»Tvoje življenje bo, kakor bi viselo pred teboj; zjutraj porečeš: Kdo mi bo dal večer, in zvečer: Kdo mi bo dal jutro?«

In ko sta onadva še vedno nemo strmela vanj in ga nista umela, se je nasmehnil in dejal:

»Ob mlaju ne bo, tisto vem. Tudi v nedeljo ne bo. Blizu nedelje bo, ob polni luni. Štirje bomo umrli. Vidva pa ne bosta z menoj. In zdaj vesta, kdo bo videl Tolminsko.«

»Verne duše so mu povedale,« je vzkliknil Lovrenc.

»In oni trije, ali jih poznaš?« je vprašal Kobal.

Andrej je čudno nevoljen stresel z glavo. Tisti hip je sinil solnčni žarek skozi omrežje in zarisal na steni svetlo jaso. In jasno je bilo videti temno liso, kamor je bil kdovekdaj sunil jetnik z glavo in končal v obupu.

Andrej Laharnar je polagoma vstal, stopil tja in se vrغل pred ono liso na kolena, poljubil mokrotna ilovnata tla, se prekrizal in začel moliti:

»Da bi ji Bog mir dal in nebesa, duši vicani!«

Tedaj je Kobala in Kragulja groza stresla in sta vedela, da se je Andreju prikazala duša iz vic...

*

Ivan Gradnik je bil za hip proti jutru zaspal. Ko se je prebudil, je segel podse in otipal trdo orodje. In nato je bilo Gradniku takoj jasno, da ni sanjal, nego da je v resnici ponoči nekaj doživel. Ječa, ki je bil vanjo zaprt, je bil podzemski rov, ozek in tesen, visoko gori je bilo malo okence. Ponoči je nenadoma padel skozi okno v ječo kamen in še eden in še eden. In nato je slišal Gradnik:

»Kdo je notri?«

»Jaz.«

»Gradnik?«

»Da!«

In nato je padla v ječo pila, zavita v vrv.

»Kdo?« je vprašal Gradnik.

»Peter!« je dejal Duša. In čez hip je slišal Gradnik: »Reši se, da ti ne privežejo dekleta na križ«

»Brat!« je kliknil Gradnik, toda nihče mu ni odgovoril.

XXIII. C. C. C.

Upor je bil zlomljen, plemstvo se je oddahnilo; v deželo je šla beda, v Gorici niso imeli ne lesa ne mesa, vojaštva pa preveč. Deželne finance so slabe, po upor povzročena škoda ni majhna, davki niso pobrani, zaostanki še neizterjani. Bančna deputacija je sitna, hoče plačila. Bandelov rok poteče, zbornica zahteva, naj se preda zakup na davek stanovom. Banka zahteva enajst tisoč goldinarjev in glede pokritja zaostankov garancijo tolminskega gospoda Coroninija in barona Codellija.

V ponedeljek osmega prosinca se snidejo stanovi k seji, štirideset članov z novimi odborniki Cristoforuttijem, Attemsom, Ludvikom Formentinijem in Antonom Grabcem. Odpošljejo dvoje memorialov na cesarja in komisijo in ponudijo banki 9000 gld. Štiritisoč plačajo Tolminci sami, »če bodo mogli«, kakor meni zbornica, ki noče nič slišati o kakšni garanciji. Bandel prosi, naj izterjajo stanovi zanj zaostali davek. Zbornica je ob tej točki enodušno vedra in vesela in ta smeh preide v rahlo ironijo, ko opozori Radetič še enkrat stanove na svoj stari predloženi načrt o splošni kontribuciji. Nekateri ljudje so pač trmasti, menijo stanovi, in ne vidijo bruna v svojih očeh. So bogatejši za bridko izkušnjo, pa niso izkušenejši...

V deželi je mir, strašen mir, navzočnost vojaštva ga vzdržuje cesarski komisiji, da more delati mirno, preudarjeno, pravično in času primerno. Komisija ima dela čez glavo, ima soditi v pravdi podložnikov proti gospodi in Bandelu, ima soditi upor, zločine javnega nemira, požiga, poboja. Komisijo tvori četvero mož. Predseduje ji Hanibal knez Porzia, prideljeni so mu grof Wildenstein, svetnik Lindl in tolmač pl. Ehrberg. Knez Porzia je član uglednega že umirajočega deželskega plemstva, naobražen človek, aristokrat v najboljšem pomenu; prevaja Dantejevo »Comedijo« v latinske heksametre in zna Corneillevega »Cida« na pamet ter slovi med duhovniki kot izreden poznavalec Vulgate. Predsednik komisije ne sluti, da sedi med uporniki mož, ki tudi pozna biblijo, toda ne Vulgate. Knez Porzia je več človek nego uradnik. Preiskava mu tolmači psiho kmetov, knez sočustvuje z njimi; odbija ga pa njihova grda plašnost. Greni mu preiskavo nedostajanje vsake geste; sluti v kmetih žrtve, a bi si jih želel v svojem okusu: odločne, nespravljive. Pa vidi bojzljivce, hinavsko odkritosrčne, jokaje obžalujoče; niti zanikajo ne krivde. Zato je knez v komisiji nekam pasiven nadziratelj Wildensteinu in Lindlu. Wildenstein je močna osebnost, mož sinteze; motri sodni slučaj s stališča splošnosti, dežele in človeštva. Vidi problem pred seboj, ne more se pa doboriti zlu do dna. V upornikih, v posamezniku in množici, vidi izraženo idejo, ki ji ne ve imena; sluti silo, ki bi mogla vstati in bi preobrnila ves dosedanji red, družabni in gospodarski, vidi voljo, ki jo je treba ubiti, preden ubije ona voljo stoletij in tisočletij. Wildenstein ima čudno lastnost spomina: imen ne pozabi, toda obrazov ne obdrži. Zato dela pod vtisom, da so vsi ti ljudje, katere zaslišuje, zgolj točke, drobci, mrtva imena. Svetnik Lindl ga bolj razburja nego podpira s svojo uradniško formal-

Hor est una gualis glorio

Va ze ad pouem chudiga vnu nega dylam vnu
vso nega hofari vnu ze vppouem vnu dalsay dany
massym goppudi

Va ze dalsay dany hor san to ploml bar san
oblihit badar san karp pncell / karp san se od
buga abarmill vnu od nega zapuande / bar
san boga jatavll dnyem chudigam dyl /
vnu san ze vobno wdall to ablasti boga d
udiga / kypar vnu nega san se od poue dall ku
dar san karp pncell vnu san se do soga mall
zncymy grechy wobno sluffil / E ga ze

Va ze dalsay dany hor san wofre vese poue
dlym zapodall badar san tw priffall zmallo and
vchyo ledto vnu nega zarga zany tw mall bar
san tw sluffall pridigwog od buga od zurec maie
oddugid / dnyebow vnu odmych grechy zap
vsmult vnu mst' negam' nega lebna pouem
pouanill / E ga

Va ze dalsay dany hor suete nedele suete so
boche veyen dnyge suete dny vnu nega negam
vobuly tabu pynonall vnu gapill babur v nu
ze to pouande morall dnti / E suete pop dny
ze quare dnyge poune dny mope pouuro negam
tabu gypu dopamest babur saniga dalsay / E ga

Va se dalsay dany hor ze negu desetno nega
poua vnu nega sycma moye dnyngre mbule
negam tabu dnyepu dall babur ny to pouande
morall dnti / E ga

Va se dalsay dany hor ze nega otige moye maie
mope goppolmo nega formahtra nega dnych
vnyga otzo nega pridigar va negam' vobuly tabu
gapill vnu vny pouuro mall babur ny tga poue
vnu dalsay mall / E ga / nega blifraga na
ny vobuly tabu lubyga vnu mall vnu to vffope
mall babur san se / E ga ze negu

Pr ze dalsay dany bar sam wogu zweri moay dany
fretibon oblihill nassim pmanowu fall in tugu
doperneffit bar ve ayidu willu ymy tuo ve ayido
bo drollal tuga sam kibirga ymll bar ve dabru
to dwall tany sam je fortis will Soga ut

Pr se dalsay dany bar sim greffill wyo to gar
budo bar se more tlanik ogardis ym amuzia paly
wogu ymo nega fretibon Sto sam ve gopu ymo
gopu moze tellu ymo moze wugo dyplo ogardill S ut

Pr ze dalsay dany fipth ptefegawon fipth pigo
ayidy oblihill ymy zayidim yest bon Soga #

Pr ze dalsay dany wffim greffil zhemer tugo
mit more greffite gff vffo ludo zmysalio zwoff
cydo ymy zmyayo ymy poffo woga wffya me z
goyga da my on da edy odlog meyya siwora p z
roffo duugo maio vffo kofce fuctibe ymy gwe
tice da my rugite poffite naffga goppude da
my on duffo daly adpustal wffih meyth greffie
ym me duffo nappid ptefegawon onawonate ymy
my duffo po zim siwoty ta veytlymy lety daly
ymy ve oblihill ze nappid padgaw chiehy onawo z
uaty katur se awodem my wille moyt ymy pa
adpustho wam tany bar se meny malu vely ve
litu daly zmesoda waly wtdawo to yme da meny
tudo naffgoppud adpusty moze greffite poffo was
wypowudmba na kofpaw meyya ut

Iz Stiškega rokopisa.
(Strani 246 b in 247 a.)

nostjo in pedantnostjo. Wildenstein se mora posluževati knezovega vpliva, da odoli pretirani, skoro osebno strastni strogoti Lindlovi. Če že plemiča ne moreta prodreti v bistvo kmečke duše, tedaj jo Lindl enostransko sodi; je priden jurist in slab psiholog in meščansko uradniško dete. Četrty komisar pl. Ehrberg je komisiji slab tolmač in dober zagovornik domačemu plemstvu, zapletenemu v kmetsko pravdo...

Tako so bili izbrani sodniki, ki so imeli soditi kmetom in tlačanom, ki so se bili obsodili v strašne kazni sami, ki pa so še upali v moč sodnikov in niso slutili, kaj jih čaka. Eden na Tolminskem je vedel in pri oljenici bral grozopolne odstavke iz Caroline v nemo grozo svoje tihe sobe in si ruval še zadnje sive lase, ubogi stari podmelški župnik...

* * *

Tedaj pa se je zgodilo, da sta si pogledala predsednik komisije knez Porzia in kmet Andrej Laharnar iz duše v dušo, človek človeku:

Knez je vprašal:

»Ali ne veš nič povedati, kar bi ti utegnilo v mojih in očeh gospodov komisarjev koristiti?«

Ehrberg je prevedel, Andrej je zmajal z glavo. Ko je pa pogledal knezu v oči, ga je obšla želja govoriti temu možu v obraz o sebi, brez krinke, brez bojazni, brezobzirno:

»Ti in jaz sva pred Bogom enaka. Po bukvah si moj sodnik, bukve me bodo sodile, ti me ne boš, kakor ne morem jaz tebe. Ti me ne boš sodil, ker ti je vseeno, kaj sem storil. Kaj je tebi mar, da berem bukve in da mislim, kakor mislim. Tudi ti misliš, kakor misliš. Zato se te ne bojim, zato tudi ne prosim.«

Porzia se je zamislil. Potem je vprašal:

»O katerih bukvah govoriš, da te bodo sodile?«

»Bukve!« je vzkliknil skoro nevoljno Andrej. »Samo ene poznam! Verjel sem vanje, da je Bog v njih. Zdaj pa vem, da v njih ni Boga ne hudiča. Ali jih ne poznaš? Saj leže pred teboj!« In Andrej je pokazal z roko na Dalmatina pred knezom. Ko pa se mu je knez ozrl v obraz, je videl dvoje solz v njih. In je vprašal:

»A rad bi jih še bral?«

Andreju je izpreletela obraz blazna radost, toda le za hip. Skoro hripavo je vzkliknil:

»Imej jih, dam ti jih. Nočem jih več!«

Knez Porzia se je nasmehnil. Andrej pa se je topo zagledal v steno za knezovim sedežem in je stegnil roko kakor zamaknjen:

»Poglejte, živ človek ni, kar stoji za njim!«

Knez je vprašal po Ehrbergu: »Kaj si videl?«

»Poznam je ne,« je govoril Andrej, »ali je tvoja žena ali mati. Ampak govorila bi rada s teboj!«

»Blazní,« je rahlo streslo kneza. Andreja so odvedli. Komisija je vstala. Bila je šesta ura zvečer. Pred vrati je čakal na kneza brzi sel. Pred kratko minuto je bil dojahal z vestjo, da je umrla knezu žena.

* * *

V noči od šestnajstega na sedemnajstega svečana se je dogodilo, da je ulomil Janez Gradnik iz ječe, se spoprijel s stražo na grajskem ozidju in strmoglavil v prepad. Stražnik Strasser se je pobil do smrti in umrl za poškodbami ter bil pokopan v šestintridesetem letu svoje starosti pri svetem Ivanu, Gradnika so zajeli nezavestnega, ga zaprli znova in mu prideli za strežnika v bolezní Andreja Laharnarja.

Tisti dan pred praznikom svetega Jožefa je dala poklicati komisija enajstero upornikov, katere je bila spoznala za vodje upora in največje krivce. Tu so stali Šime Golja, Martin Munih, Andrej in Štefan Laharnar, Andrej Golja, Lapajne, Podgornik, Gradnik, Maraž, Kobal in Kragulj.

Tedaj je zganil pl. Ehrberg list in počel čitati:

»Ayff klag, antwurt, vnd alles gerichtlich fürbringen, auch nottürfftige warhafftige erfahrung, vund erfindung, so deßhalb alles nach laut Keyser Karls des fünfften vnd des heyligen Reichs ordnung geschehen, ist durch die vrtheyler vnd scheffen diß gerichts endlich zu recht erkant, daß —«

Tu je segel Ehrberg po drugi poli in počel čitati: »— daß laut Extrakt der underthanen namen, welche sich in der rebeley bey der herschaft Tolmeyn befunden haben —«

Enajst glasov je jeknilo nenadno:

»Preklicujemo!«

Komisarji so dvignili glave.

»Preklicujemo!« so ponovili kmetje.

Ehrberg je vrgel polo iz rok in zardel v obraz. Lindl se je nagnil k Porziji, Wildenstein je zmajal z ramama.

»Kaj hočete?« je vprašal knez.

»Preklicujemo!« so ponovili kmetje.

Tedaj je tudi knez zmajal z ramama in pomignil vojakom, naj odvedejo kmete.

Tako so zavlekli obsojenci obsodbo. To zadnjo dobroto jim je bil napravil Murovec.

* * *

Naivno in nejuridíčno po Murovcu iz Caroline zajeti motiv bi bil obsodbo nad uporniki zavlekel

komaj za par ur, da ni bil knezu dobrodošel. Po smrti žene še pasivnejši, se je knez zdaj čudno trmasto oprijel mnenja, da je treba pravni obliki zadostiti, bodisi tudi, da je stvar jasna in preiskava zrela. Wildenstein je bil preostroiden, da ne bi bil opazil, kako hoče knez zavleči izrek obsodbe čez velikonočne praznike in se ni prehudo protivil, dočim je bil Lindl skrajno razburjen. Knez ga je mirno ignoriral, v očeh mu je sinilo prezirljivega srda in pomilovalnega zaničevanja. Za dobo velikega tedna se je zaprl knez k očetom jezuitom in se pripravljaj za velikonočno spoved. Očividno pod vplivom pasijonskega branja se mu je spovračalo v sanjah, da je Pilat in sodi Nedolžnega. Nedolžni pa je govoril z glasom Andreja Laharnarja.

* * *

Gradnikove poškodbe so bile hujše, nego je kazalo. Koj potem, ko je bil dal Porzia odvesti preklicujoče v ječo, se je fant zgrudil, blede cel teden in umiral. Andrej Laharnar ga je pazil. Ko je videl, da slabi in umira in bruha kri in blazni, je čutil stari mož, da je začelo rasti v njem novo čustvo do tega mladega človeka: usmiljenje, podobno onemu, ki mu je razvnelo svoj čas dušo, ko je v rosnem predjutru slišal glas jokajočega dojenca. Andrej je čustvoval:

»Šime, jaz in Kobal naj umrjemo! Doživeli smo, hvala Bogu, svojih let, petdeset, šestdeset. Pa ta, ki je petindvajsetleten. Kaj bi še doživel, da se ni puntal!«

In še živeje je mislil:

»Zdi se mu, da se je prebudil kakor včeraj v človeka, ni enkrat še ni pomislil na smrt. Jokal bo pred rabljem kakor otrok.«

Andrej je želel, da bi Gradnik ne doživel obsodbe. Od dne do dne je rastlo v njem strašno, bridko:

»Umre naj, naj umre!«

Nehote je začel moliti, naj umre. Sredi molitve pa se je dvignilo v njem:

»Čemu molim? Saj ne bom uslišan.«

In huje kot kdaj prej se je dvigal v njem odpor in je mrmral:

»Galjot si, ne uslišiš!...«

Tedaj je Gradnik okolu treh ponoči zaječal in se dvignil s slame.

»Lêži!« je dejal Andrej.

Fant je omahnil nazaj in je vprašal:

»Kako je to, ali sem bolan?«

»Sem mislil, da izdahneš, pa nisi mogel!«

Gradnik se je nasmehnil. Andrej je šel otrinjat zubelj na smrdečem olju. Gradnik je rekel:

»Stari ste! Spali bi! Naj mi dajo biriča, da me varuje, če se mi blede.«

»Kakor otroci govoriš!« je jeknil nevoljno Andrej. »Birič je birič! Boš še čutil, kako trdo prijemlje.«

Nevoljna je bila beseda, Andrej se je vprašal: »Odkar se je zavedel in govori, se mi ne smili več!« In je dejal:

»Rekli so, naj te pazim, pa sem te.« Molčala sta dolgo. Potem je vprašal Janez po Golji, Kragulju in drugih in Andrej je odgovarjal nevoljno in trudno.

»Rad bi vedel, kdaj bomo umirali!«

Andrej se je zganil, usmiljenje in odpor sta se oglasila v njem. Vprašal je oprezujoče:

»Si upal, da ubežiš, pa si se zmotil.«

Gradnik se je zganil nemirno:

»Ali mislite, da se bojim?«

»Ne vem, ali se, ali se ne. Pobegnil si bil! Da nas zdaj skrbneje stražijo!«

»Če bi se bil rešil, bi bil prišel pomagat vam vsem.«

»Ti? Sam!?«

»Tudi sam.«

Andrej se je začel smejati. Gradnik se je zganil v tretje in zastokal:

»Jezus, boli!«

In zopet je prevladalo v Andreju čustvo usmiljenja nad odporom:

»Govoriš, ne dé ti dobro!«

»Krč,« je stokal Gradnik, »prime kot klešče!« In je umolknil. Po dolgem je rekel, kakor da govori omoten od pijače:

»Enega sem ubil, ker je zaslužil, in drugega, ker sem se branil. Bil bi jih še več, če bi se mi bilo posrečilo. A vi bi bili živeli.«

»In ti ne?«

»Težko!«

»Kako to?«

Skoro glorioli podobno je leglo Gradniku ob blede, starikavi obraz in tiho je šepetnil:

»Z Dušo sva tudi na to mislila, da še lahko doživiva ječo na Goriškem gradu in sva poskrbela. Na solnčni strani v zidu imava sod smodnika. En kamen je treba odvaliti in ustreliti in gre pol gradu v zrak.«

Andrej je planil kvišku:

»In zato, zato si bežal —?«

»Da! Ker Duša noče, prekleti... zaradi otrok in žen v mestu...«

Tedaj je vzkliknil Andrej:

»Blagoslovljen naj bo! Amen!«

* * *

Ko je stopil župnik Murovec drugo povelikonočno nedeljo na prižnico in prebral evangelij, so ga polile solze in je vzkliknil:

»Otroci, danes ne bom pridigal, danes bomo molili za sirote v Gorici. Otročiči, krvava rihta je v Gorici, vaše brate in očete bo sodila, in po rablja so poslali v Videm in jutri bo potoval nalašč čez Tolmin, da ga boste lahko gledat šli . . . Otroci, zdaj veste, kaj je punt! Oče naš . . .«

XXIV. Smrt.

Vreme je bilo soparno; tiščalo je na možgane, srbežilo kožo in žejalo do bolečine. V neskončno dolgih presledkih so tolkli udarci cerkvene ure raz desni stolp jezuitske cerkve v množico na Travniku kroginkrog stebra sv. Ignacija in morilnega odra pred njim. Tam okrog odra, prevlečenega z rdečim suknom, se je gibalo morje širokokrajnih klobukov. Bili so župani in ključarji iz vse dežele, ki so morali priti gledat smrt obsojenih. Izza odra se je zdajpazdaj prikazal človek v tesni obleki, rejen in mišičast, grd, gladko obrit, toda z bujno rastjo brade, da je bil ob čeljustih in pod nosom kakor namazan s sajami. Smolnato temni lasje so bili kratki in hudo kodravi; noge so mu bile v kolenih stisnjene. Zdajpazdaj se mu je izvila polglasno zapeta beseda, ki jej je sledil vedno isti motiv žvižgane, strahotno izvirne kadence. Ura je udarila devet in v ljudeh, onstran ob rašteljskih vratih, se je zganilo, se prelilo vse okoli po trgu, mimo oken, streh, podstrešij od glave do glave. Tedaj se je vzvihtel rabelj na oder. Najbližji med kmeti so se pokrižali. Med župane in ključarje se je vrinila in prerila kdovekod iz ozadja čudna ženica in se postavila tik pred oder.

Nekdo se je vznevoljil, kam da riže baba . . . Tisti hip so privedli vojaki na Travnik Gradnika, Kobala, Muniha in Kragulja. In za njimi so šli rabljevi hlapci z vozom, podobnim velikemu zaboju. Duhovnik kapucinec stopa z velikimi koraki ob upornikih, s čudnoresnim skrbipolnim obrazom, mlad človek z redko rjavo brado in prečutimi očmi in sonornim basom:

»Otroci, Boga imejte v mislih!«

* * *

Janez Gradnik je stopil na oder. Z nekako dvorljivostjo mu je stopil rabelj naproti, kakor da mu hoče pomagati po stopnicah. Fant je stopil dvoje, troje korakov proti robu. Kmetje okoli odra so se nemirni zganili. Komaj so ga prepoznali, strašno shujšanega, zeleno bledega. Ko se je na-

smehnil, mu je bilo lice kakor starcu in jetičnemu. In tedaj je rekla sitna ženica pred odrom:

»Janez, Tina te pozdravlja.«

Gradnik se vznemiri, strese in išče z očmi. Ženica veli:

»Sina imaš, s kočnikom je prišel na svet.«

Gradnik pokima in se obrne in vidi kakor za skok pripravljene rabljeve hlapce in vidi onstran za veliko, na vzvišeno podnožje postavljeno mizo svoje sodnike v svetlih oblekah, resne, kakor ulite. Za hip vstane nespravljiva misel v njem, a takoj ugasne.

»Poklekni, čas je!« govori kapucinec. Dvoje rabljev zgrabi Gradnika in tretji mu veže oči. On strese z glavo, da noče. Rablji se ozró po sodnikih, duhovnik posreduje.

»Impavidum ferient ruinae . . .« citira v sebi knez Porzia in čuti, da mu stopa pot na čelo. Gradnik kleči z upognjeno glavo in čuti, da je nekdo stopil na desko ob njem. Vidi to desko pod seboj, vidi špranjo in žaganje, ki se sipa skozi. Potem vidi čudno svetlo mušico, ki je sedla ne daleč vstran, vidi koščeno telo Križanega na križu in čuje za spoznanje nemirni duhovnikov bariton.

Ni mu ne žal, ne težko.

»Zdaj bo!«

Vidi, kako globoko se je upognila deska pod njim: rabelj je dvignil meč.

»S kočnikom! Čudno, kakor jaz!«

Nekaj strašnega sledi: brezkončna tišina, večna, kakor masivna. In to masivno pade in se ublaži hipno v zoprnosladek dražljaj na tilniku za ušesi . . .

Rablji priskočijo in odtegnejo truplo. Votlo, temno, jekne zvon, močen človek med gledalci krikne in se onesvesti. Sto in sto kmetov zdrkne na kolena in začne odgovarjati na molitev solkanškega mežnarja, ki je začel moliti sam od sebe rožni venec. Na odru stoji Martin Munih s strašnimi brazgotinami v licu in z zaprtimi očmi. Hipoma se strese, izpregleda in vikne:

»Ljudje božji, nedolžnega človeka sem ubil!«

»Zaupaj v Boga!« govori kapucinec.

»In oči zapri!« kliče žena pred odrom. In Martin zapre oči, poklekne in giblje z ustnicama. Tedaj zamahne rabelj.

Lovrenc Kragulj je stopil kakor v zadregi na oder in šel vse naprej, da ga je popadel rabelj za srajco v tilniku in ga potegnil nazaj. Tedaj je odletel srajčni gumb, doma pleten, okroglemu vozlu podoben in je padel čez oder. Ženica se je sklonila ponj:

»Za spomin, Lovrenc!«

Lovrenc se zave in strese. Vidi kri in ga pre-
maga gnus, da komaj kroti želodec in misli:

»To je kri, človeška kri!«

»Zavežite mi vsaj oči, potepi!«

Vsakdanje nevoljen, nekam trmast je zvok nje-
govih besed:

»Kmet, odpusti, kakor je Bog tebi,« govori ka-
pucinec.

Vsem županom postane lahko. Ne vedo sami,
čemu čutijo veselje nad kapucinom. Svetlo blisne
meč...

»Bog ti daj nebesa in milost svojo ti skaži!«
moli duhovnik.

Kobal kleči, čaka in misli:

»Dokler moli, ne udarijo.« In vendar bi že rad,
da bi udarili. In tedaj sliši:

»Gregor, Mičca te pozdravlja!«

Videti je solze, ki zakipe Gregorju izpod oveze.
Grozno, presunljivo se mu izvije iz prsi nadčloveška
bol: ljubezen, kes, hrepenenje... Tedaj pade meč.
Grozna rana zazija v ljudi. Obveza raz oči odleti,
glava se pokotali na rob odra; na vlažnih široko
odprtih očeh ležijo drobci žaganja. Rabelj zaseče
truplu v roko, znamenje, da Kobal ne bo razsekan.

Ves trg, poln groze in gnusa, hladno preleti
težka senca kakor pošastno bitje. Prvi poletni
oblak teman, težak gre pod solncem. Iz tisočev
vzdihne. Čudna ženica ob odru se neskrbno
okrene.

»Peter Duša,« se začudi nekdo...

* * *

V noči od dvajsetega na enaindvajsetega je šel
prvi poletni vihar čez Gorico s točo in bliskom.
Jutro pa je sinilo sveže, vonjivo po vlagi in mo-
krem prahu.

Tedaj je stopil Andrej Laharnar na morilni
oder, pokojen, kakor sanjajoč. In v resnici sanja
Andrej. Sanja bedé zmeden sen iz pretekle noči,
da stoji z Anžetom Rinkom pod soho sv. Ignacija na
Travniku in meni Anže, kako da je to čudno, ker
ima svetnik na kamenu levo oko večje od desnega.
In Andrej pogleda nehote kvišku in vidi, da je le
sanjal, da levo oko ni večje. Zave se. Z mrzlimi
škarjami mu gre rabelj nad vratom, prirezuje mu
dolge lase. Tedaj Andrej znova utone v viziji, vidi
do pičice grozovit, daven sen z živostjo nepojmljive
ostrosti: Sredi Babilona stojita on in kralj Savel in
Savel je mnenja, da je levo oko Belialovo večje od
desnega. In Savel meni dalje. In Savel govori z
glasom kneza Porzie:

»Postavi se na desno in se ga ne boš bal.«

Andrej pa meni:

»Saj si pameten, pa govoriš bedasto. Kaj pa
more oni nama dvema?«

»Darovati mu naju hočejo!«

Groza strese Andreja in govori glasno, da ga
čujejo daleč:

»Kis je bil Savlov oče!«

Sredi besed sikne meč...

Simon Golja je umrl pokojen. Na poti do mo-
rišča mu je zaklical sin izmed množice slovo:

»Oče, umrl bom ali pa bom mašnik!« —

Ko je stopil Štefan Maraž na oder, je zaklical
kodrast deček z nekega balkona:

»Glejte moža brez nosu!«

Tisti otrok je bil Luzio della Torre in je umrl
l. 1727. enako sramotne smrti na istem mestu kot
Maraž.

Andreja Goljo so privlekli rablji pijanega na
morišče. Na odru je otresel vezi in se vrgel na
rablja. Rabelj je odskočil in zamahnil z nekakim
sekalom trikrat polblaznemu v obraz. Kakor mački
so se vrgli rabljevi hlapci po besnem in krvavečem.
Kapucinec je bil plašno odskočil in je vzkliknil:

»Misericordia!«

Rabelj je zaklel, beli zobje so mu sinili pod
sajastimi ustnicami. Hlapci so pritisnili Goljo k
tlom. Ko je zamahnil rabelj, jim je brizgnila kri v
obraz, potne, strašne.

Ni senca sence ni padla čez trg...

Ivan Pavel Račetič je jahal zvečer proti Sol-
kanu. Na Kornju je okrenil sredi jahanja konja in
zavil proti Pevmi. Ko je dojahal do mostu čez Sočo
in se vzdramil iz zamišljenosti, je zaklel.

Izognil se je bil razsekanim in v javno svarilo
na kole nataknenim udom upornikov na Solkanski
cesti in zadel na one v svarilo Bricem. »Porcheria!«
je rekel. Okrenil je konja v mesto, ne da bi še
dvignil oči raz konjski vrat...

* * *

Na zapadu je tonila luna: krvav požar. Temno
je jeknilo iz stolpa stolne cerkve v gluho ulico pod
Rabattino palačo. V palači na verandi se je zganil
mlad človek in zastokal in se z levico krčevito
prijel za ograjo. Iz desnice mu je zdrknilo dvoje,
troje orumenelih listov z motnimi temnimi pegami.
Mladi človek je kakor pokleknil nad liste in klonil
z glavo, kakor da moli Najsvetejše. In tedaj mu je
bilo, da vidi: Vidi, da so se temne pege razvnele v
plamen in da lijó čez vse liste in čez verando in v
ognjenih curkih doli v tiho ulico in vse naprej. Po-
ljejo: čudovit sok, goriyo: misteriozno olje, valujejo:
pregrozna povodenj, zalivajo vse in rastejo v ne-
skončnost grozen, ognjen cvet sredi noči...

Štefan Golja je dvignil potno čelo in je videl, da gori daleč in ogromen zahajajoči mesec ...

Štefan Golja je zastokal in udaril kakor mrtev s čelcem na verando. Zjutraj so ga našli s »praviciami« Tolmincev nezavednega.

* * *

Čez nedeljo je vstala v meščanih in plemičih nekaka slutnja, da se bo zgodilo pri usmrtitvi zadnjih treh upornikov v ponedeljek nekaj prav posebnega. Ob določeni uri pa je bilo razpóloženje občinstva dokaj ravnodušno. Slišale so se celo šale, da bi moral plačati rabelj mesni davek. In nekdo je dodal:

»Bandelu.«

»Bandelu?« se je tedaj vznevoljil robot orjak sredi gneče. »Ta bi sodil prvi pod meč.«

»Bi sodil,« je prikimal tam blizu mesarja Zoruta dobrovoljen človek. Toda mesarju očitvidno mož ni ugajal, kajti vzkliknil je razburjeno:

»Nekdo se je oglasil, ki ni naš. Ali je birič, ali pa je dacar!«

Orjak mesar se je preril do osuplega dobrovoljca in ga prijel za rame.

»Ti si Taljanut!«

Dobrovoljec se je rahlo zmedel, toda odgovoril je dokaj krepko:

»Po Adamu sva si brata. Da bi pa ne mogel njegove matere vzeti za ženo, ne rečem nič, če jo še ima in če ni baba pregrda že in prestara.«

»Potem si Res!« je viknil mesar.

»Mari imam Resov nos?« je vprašal dobrovoljni človek že nemirnejši in ne da bi vedel kakšen nos ima Res.

»Pa vsaj birič si, ker te poznam!« je viknil jezno mesar.

»Tudi birič nisem,« je menil napadeni. »Ti mi pa pusti ramo, saj nisva pri birmi.«

Tedaj so se ljudje okoli zasmeljali in mesar je izpustil moža in se tudi sam zasmeljal. Dobrovoljni človek se je ojunačil in je rekel:

»Zdaj, ko si me izpustil, botrček, ti bom povedal, kdo sem, da me boš poznal in povedal otrokom, s kom si govoril, če jih imaš —«

»Enega imam, pa malo je,« je menil mesar.

»Pa enemu povej, da si govoril z Mohorjem Kacafuro, ki je bil tolminski birič, pa ni več. Pa mu povej tudi, da sem bil dober birič, da še danes molijo kmetje zame in me ne morejo pozabiti —«

Postavna in krepka žena se je pririla pred Mohorja in ljudi. Takrat je stopil na oder Valentin Lapajne.

»Stoj,« je vzkliknil Mohor. »Poznam ga. Rajnega Tonina je zadušil, pa smo rekli, da ga je hudič. Glejte, zdaj bo njega samega hudič —«

Par hipov pozneje pa je vzkliknil.

»Ta je župan, pa bo umrl kot tolovaj. Pa tega ni kriv sam, ki je kakor jagnje, kriva mu je baba, zlodjeva.«

Tedaj je umrl Podgornik. Žena pred Kacafuro se je okrenila in udarila z dlanjo Kacafuri v obraz:

»Da jo boš poznal, babo zlodjevo.«

»O jej,« se je zasmeljal orjaški mesar, »zdaj si pa vendarle birman.« Sredi med smehom je umrl zadnji na smrt obsojeni puntar — Štefan Laharnar ... Njih šestdeset in več pa je čakalo še leto in dan obsodbe. Čakali so kazni, toda vedeli so, da bodo živeli, robotali nadalje, desetnili, stradali in kleli in se upirali, toda živeli, živeli vendarle, vendarle ...

XXV. Konec.

Tri tedne po smrti Štefana Laharnarja je zapustilo vojaštvo Gorico in odkorakalo proti Kranjski. Do meje ga je sprejel stanovski delegat Peter Suardi in se tako ovekovečil v tolminskem upor na tisti čudoviti poti vojaštva skozi cvetočo pomlad vipavskih goric. Bogato se je košatil črniš ob dišečki, galovina in garganja sta bili razsipni, najlepše je obetal zelen. O trta, koliko lepih imen poznaš! Fig belic je obetalo, da se bo figovje upogibalo in breskve so bile kot rože v svojem cvetu: koščenice, kosmačke in urhovke; češnje ranice so dozorevale, oblaki čebel so šumeli ob jablanah, po rdečecvetnih dunajkah in pestrobelih mohorovkah in drobnem cvetju samosevke. Belozelenkasto so se obetale hruške krivorepke, mehnice, rusice; vahtnice so pravkar popje odpirale. Orehi so se kadili. Droban je, droban, pa je bogat in sladek kot med oreh-kostenec. Koncem vinogradov so poganjali bujni grmi pelina. Oh, pelin! Od pelina ni bilo treba dajati ne desetine, ne daca. Zato je rastel tako košato; vsa dežela je tonila v njem ...

* * *

Stanovi so prevzeli zakup na vinski in mesni davek za 12.000 gld. in našli v mesarju Bersi moža, ki je bil pripravljen klati živino po starih cenah. Bandel pa je začel izvažati živino na Gradiščansko in delal lepe dobičke na račun dežele in stanov.

V juliju naslednjega leta 1715. je bil imenovan komisar Jožef grof Wildenstein za goriškega glavvarja, novo izvoljenega podglavarja Strassoldija dvorna pisarna ni potrdila, nego se odločila za An-

tona grofa Attemsa. Po dveh letih sporoča novi glavar grofu Jakobu Antonu Coroniniju in njegovemu sodniku Jožefu Beltramu, da pride 11. novembra dopoldne v Tolmin razglasit cesarsko sodbo o goriškem uporu.

To je bilo tretjo nedeljo v mesecu listognoju, in je bral tolminski kaplan evangelij s prižnice:

»Drugo priliko jim je povedal, rekoč: Nebeško kraljestvo je podobno gorčičnemu zrnu, katero je človek vzel in na svojo njivo vsejal. To je sicer najmanjše izmed vseh semen; kadar pa zraste, je večje kakor vsa zelišča in je drevo, tako da ptice izpod neba pridejo in prebivajo na njegovih vejah. Drugo priliko jim je govoril: Nebeško kraljestvo je podobno kvasu, katerega je vzela žena in vmešala med tri polovnjake moke, da se je vse skvasilo. Vse to je Jezus množicam govoril v prilikah in brez prilik jim ni govoril, da se je dopolnilo, kar je govorno po preroku, ki pravi: Odprl bom v prilikah svoja usta in bom izrekel skrito od začetka sveta.«

Eno uro pozneje je razglasil glavar obsodbo: Podložniki v Rihenbergu in Podgradu morajo prositi svojo gosposko odpuščanja in se jim za enkrat prizanese. V slučaju novega upora bi bili kaznovani še za stari. Prepovedano je bítí plat zvona, izvzemši ob požaru in sovražnem napadu. Odstavljena sta rihenberški in podgraški župan. Denarno kazen plačajo občine Tolmin, Kanal, Grgar, Št. Lovrenc, Brda, Rihenberg, Podgrad. Poravnati morajo tudi pravnice stroške. Deželni fiskal razdéli naklado tako, da ne bodo preobremenjeni revni in že kaznovani. Občine predlagajo sodnikom v bodoče troje mož, najsposobnejšega izbere in imenuje sodnik za župana.

Ker so se upirali, je kaznovanih dvainsedemdeset upornikov, enajstero njih ad mortem cum confiscatione bonorum. Ostali so spoznani consideratis circumstantiis za krive in bodo kaznovani z izgubo celega imetja, dveh tretjin, treh delov, polovice in ene tretjine. Anže Rink plača enajst goldinarjev, Mrak iz Bače stroške za preskrbo v ječi.

Glavar je motril ljudi, neme, drgetajoče v mrzlem jutru, upognjene, sive in plešaste, rumene v obraz kakor ilovica. In je čutil, da so mnogi tešč. In je vedel, kaj je njihova krivda:

»Lačni so. Kadar je človek lačen, je živina. Kdo kroti strast od lakote bičanih poželjenj?«

Grof Wildenstein se je dvignil in šel in je rekel:

»Če ne bi imeli prilik! —«

Pol ure pozneje že se je poslovil od tolminskega gospoda. Slovo ni bilo prisrčno.

* * *

Na božični večer pred mrakom je zazvonilo. Tedaj je rekel Anže Rink, sedeč pri Helerju za pečjo ob pletoci Helerjevi teti:

»Teta, za priliko vas bomo prebrali v nedeljo, da je bila žena, ki je napletla za devet shramb nogavic, pa ni imela para, da ga obuje. In da je Tolminska dežela ta predica, bomo rekli.«

Teta je zamrdala s suho brado, Heler se je namehn timer nad šestič toplanim škornjem. Anže je vprašal:

»To bi rad vedel, od česa vidva živita. Od nogavic?«

Heler je sklonil glavo niže, teta je potegn timer godrnjavo mače ob sebi bliže. Tedaj je Anže vstal:

»Pojdem,« je rekel, »sem zajcú nastavil, se morda ujame uhač, za božji praznik.« In je šel.

In otroci so rekli:

»Jutri bomo jedli meso?«

»Meso!«

»Mešo!« je rajal najmlajši. Anže se je ozrl po ženi in je šel. Ob desetih se je vrnil z mesom.

»Zajček, uhač!«

In v praznik božji so sedeli za obedom Anže z ženo in devet otrok. In mali so si prste lizali. Anže pa je zamiževal, ko je požiral...

S Helerjem pa sta si postala nekam tuja in nezaupna in sta se zbadala:

»Od nogavic živita s teto?«

»In ti od zajcev?«

»Zaradi tete, ki je stara,« se je opravičil Heler.

»In jaz zaradi otrok, ki so mladi,« je odvrnil Anže. In sta dočkala oba nekaj boljših časov in se skrivnostno spominjala zime, ko sta nastavljala vaškim mačkam.

* * *

Nad Ljubinjem je stal človek, oblečen v dolgo crno suktnjo, obut v kmečke škornje, slok, trd v obraz in bled. Zarja mu je ležala v očeh, krvava nad Kolovratom, in ga slepila. Pod njim je ležala modrina globeli kakor tiho turobno jezero, začarano. Tedaj se je vzbudilo v globeli, zazvonilo delopust: zaklical je sveti Urh, Devica na Ilovici, sveti Maver in sveti Miklavž...

Sloki mož je zdrkn timer na kolena in molil, obraz v zarji. In ko je molil, je videl, da je rastlo iz zarje. On je molil:

»Duši očetovi in dušam njih, ki so umrli za pravico, daj mir, daj nebesa!«

In je videl skozi solze, da je vzrastla s trnjem zasenčena glava iz zarje, kakor goreča, z valujočimi na rame lasmi, in navzdol strmeča z očmi: neskončna prikazen od neba, toneča in gubeča se v modrino globeli.

Štefan Golja, podmelški župnik, je udaril z glavo ob tla in vzkliknil:

»Kristus, sin človekov!«

Ko pa je dvignil glavo, je bila zarja ugasnila in ni videl nič več...

* * *

Skoro devetdesetleten je umrl razvpit ogljar v tolminskih hribih, o katerem so govorili, da je

zapisan hudiču in da je živel dolgo let v divjem zakonu z nekako Matkovo iz Volč. Mlad dijak, poznejši zdravnik Muznik, je bil zašel enkrat v ogljarjevo bajto in odnesel seboj skrivnostne spise. Spise je bil zapustil davno pozabljeni Defacis, Muznik jih je porabil za svojo slovensko pisano homeopatijo. Ime Muznikovo ni pozabljeno, toda njegova knjiga se je izgubila. V letu 1762. pa, ko je umiral v ogljarju nekdanji puntar Peter Duša, je izšla knjiga evropejskim narodom in preobličila lice stare dobe: prvi blisk bližajočega se viharja, ljudskega vstajenja. Rousseaujeva knjiga »Du contrat social« ni pozabljena.

Trideset let.

Izidor Cankar.

»Pod smrtnim grehom ti je pa sploh prepovedano čitati nenravne knjige. Tudi nekaj nenravnih ti moram zaupati: ... Tolstoj: Ana Karenina ...« Tako je pisala »Mladost« v 7/8. letošnji številki. »Ano Karenino« sem vedno smatral za odličen umotvor; ne samo za enega izmed najlepših romanov, kar jih ima zakladnica svetovnega slovstva, marveč tudi za izraz plemenitega nramnega mišljenja. In sedaj pravi »Mladost«, da težko grešim, če berem to knjigo. Kako da smo tako različnega mnenja? »Dom in Svet« obhaja drugo leto tridesetletnico svojega obstoja; minila je doba enega rodu, kar se trudimo s slovstvom, kar pretresamo umetnostna vprašanja. In na čem smo sedaj? Mahnič je pred več ko tridesetimi leti hotel očistiti slovensko slovstveno ozračje, ker se mu je zdelo, da prihajajo vanj kužni miazmi; kakšen zrak je danes v naši lastni hiši? Če je omenjeni roman nramno dober, tedaj ga pač ni mogoče prištevati med tiste knjige, ki jih indeks prepoveduje, in pisatelj »Mladosti« je morda mislil samo na svoje mlade in najmlajše bralce. Kako da je potem zapisal tako splošno trditve? Še enkrat bomo morali premotriti razmerje slovstva in slovstvenika do mladine.

To vprašanje se je slučajno sprožilo, ko sem objavljaj letos v »Dom in Svetu« Gregorčičeva pisma Gruntarju. Omenil sem tam, da je l. 1882. v »Slovincu« nekdo obsodil prvi zvezek Gregorčičevih pesmi tudi zaradi tega, ker je menil, da so »nežni mladini nevarne«. Poezijam je ta ocenjevalec očital tudi nenravnost, pa ne po pravici; pozneje se je pokazalo, da je ta očitek krivičen. Pomniti je torej, da je kritik obsodil nramno dobro ali vsaj

indiferentno knjigo, ker bi utegnila mladini škoditi. Ob tem dogodku, ki je tako dobro znan in ki je svoj čas zelo razburjal slovensko javnost, se mi je zdelo prav zapisati nekaj načelnih besed o razmerju slovstvenega kritika do mladine. Pred očmi sem imel naslednja dejstva: 1. Umetnostna in pedagoška kritika se mnogokrat zamenjujeta, ne morda toliko od kritikov, kolikor od občinstva, ki večkrat meni, da je s pedagoško obsodbo kakega umetnostnega dela izrečena tudi umetnostna sodba. 2. Ob nekaterih velikih pojavih v zgodovini slovenske književnosti je bila naša pedagoška kritika tako glasna, da umetnostna ni prišla do besede, kar je kulturna škoda; kasnejši umetnostni kritiki so morali marsikaj dostavljati in popravljati. Razen tega je bila včasih napačna, in ker je našemu občinstvu že ta sodba zadostovala, smo upravičeno vzbujali videz, da nam ni za lepo književnost. 3. Skusil sem, kako je sedanjemu slovstvenemu kritiku mnogokrat težko pisati pravično oceno, in sicer ne samo o nramno slabem, pa umetnostno dobrem delu (ker se bralcem zdi, da kritik odobruje tudi nenramna umetnikova načela, če hvali njegovo umetnost), ampak tudi o delu, ki je nramno dobro ali indiferentno, pa mladini neprimerno, ker mnogi smatrajo pohvalno oceno kot brezpogojno priporočilo. Isto težavo je čutil kritik, če mu je bilo pravično poročati o (tudi nramno) dobri knjigi pisatelja, o katerem je bilo sicer znano, da ni krščanskega svetovnega nazora; očitalo se mu je, da s hvalo te ene dobre knjige zavaja mladino k veri v pisateljev življenjski nram, ki se je v drugih delih pokazal kot zmoten. — Ni vse, kar trdim zgoraj, bilo vedno for-

malno tako jasno, kakor je zapisano tukaj (ravno ker se je zamenjavala nraavnostna in pedagoška kritika), pa vendar so to dejstva. Da se v prihodnje ognemo takim kvarnim nesporazumljenjem, sem v komentarju h Gregorčičevim pismom izrazil mnenje, naj bi se pedagoška in umetnostna kritika ločili; pisal sem tam: »Vzgojevalec mladine ima pravico in dolžnost vprašati se: kaj poreče na to mladina? — in če ji knjiga ni v prid, ji jo mora vzeti iz rok, kakor jo mora varovati pred mnogim drugim. Slovstveni kritik pa ima dolžnost razpravljati o tem, ali je knjiga dobra ali slaba, dobra ali slaba kot delo lepe umetnosti, resnična ali neresnična kot izraz življenjskih nazorov pisateljevih, in ima pravico, soditi jo z ozirom na njeno vzgojno vrednost le v slučaju, če je mladini namenjena; če pa ocenjuje vsako leposlovno delo s pedagoškega stališča, ne more njegova sodba biti stvarna.« (DiSv. 1916, str. 147.) Mislím, da so te besede glede pravic, ki jih prisojam vzgojitelju v umetnostnih zadevah, dovolj jasne; če bi vendar ne bile, moram dostaviti, da nikakor ne odrekam vzgojitelju pravice, presojati umetnostna dela s pedagoškega stališča; to je njegova dolžnost. Želeti bi bilo celo, da bi izkušeni pedagogi sistematično premotrili slovstvo s tega vidika ter dali knjižničarjem in drugim, ki jim je izročena skrb za ljudstvo in mladino, praktična navodila ne samo o tem, kaj je mladini primerno in kaj neprimerno, ampak tudi o tem, kaj naj bere otrok, kaj deček in kaj deklica, kaj mladenič in kaj deklica; nekateri namreč trdijo, da po šolskih in izobraževalnih knjižnicah ni vse v redu. Če je pedagog obenem izobražen umetnostni kritik (pa oboje je težko biti!), mu ne more nihče braniti, da presoja umetnost z umetnostnega in tudi pedagoškega stališča; seveda bo obe svoji stališči jasno ločil in ne bo zamenjavaval umetnostnih in vzgojnih vrednot. Nasprotno pa posega umetnostni kritik preko svojega delokroga, kadar piše pedagoške ocene o umetnostnih delih, če ni pedagog; z obeh vidikov bo smel presojati slovstvo le ocenjevatelj, ki je obenem pedagog in umetnostni kritik (kar je pa, kakor sem rekel, praktično težko združljivo). Toda če bo z umetnostnim zakonom sodil pedagoško vrednost umetnine, ali obratno, njegova sodba ne bo stvarna. Ima pa umetnostni kritik pravico, presojati umetnine, ki so namenjene mladini, tudi z vzgojnega stališča, ker je v tem slučaju umetnostno delo v svoji formi tesno združeno s svojim vzgojnim namenom — pravico, sevé, če je vzgojeslovno izobražen.

Namen zgoraj citiranih besed je torej bil samo ta, da se ostro loči vzgojna in umetnostna vrednost

slovstva in s tem po možnosti za bodoče preprečijo usodne zamenjave, kakršne poznamo iz preteklosti. Pri tem nisem nič govoril o razmerju med nraavnostjo in umetnostjo, ker to ne spada v naše vprašanje, kakor je zastavljeno; saj sem suponiral umetnino, ki je nraavno dobra ali indiferentna. Tudi nisem trdil, da je umetnostna kritika važnejša nego pedagoška, ali obratno; zahteval sem le, naj se vsaka drži svojega predmeta.

Na to mojo ostro ločitev delokrogov umetnostnega in pedagoškega kritika se je ozrl dr. Aleš Ušeničnik v »Času« (X, 5.) s svojim člankom »Leposlovje in leposlovna kritika«. On je že prej večkrat navajal leposlovce, kako naj pišejo, vendar se mi zdi, da ni še nikdar postavil tako jasne norme, kakor v tem svojem sestavku. Dr. Ušeničnik je zoper to, da bi omenjena delokroga strogo ločevali; naše male razmere da tega ne dopuščajo. Uvodoma pravi, da je res »nekaj drugega pedagoška, nekaj drugega umetniška vrednost«, pozneje pa nadaljuje: »Kar zadeva najprej ‚vzgojitelja mladine‘, ki presoja vse naše leposlovne knjige tudi s pedagoškega stališča, bi ta utegnil zavračati še vedno z ozirom na naše majhne razmere, češ da čita pri nas leposlovne knjige večinoma mladina... Na to dejstvo opira vzgojitelj svojo pravico in dolžnost. Dokler so naše leposlovne knjige v rokah mladine, ima vzgojitelj mladine pravico in dolžnost presojati jih tudi z vzgojnega stališča... Ne bo pa obsojal knjige, ker nima morda pozitivne vzgojne vrednosti (kar bi se komu zdelo, da misli Cankar), temveč vprašal se bo le, ali ni knjiga proti nraavnosti in zato mladini nevarna. Ne bo torej zahteval, da bodi vsaka leposlovna knjiga, ki pri nas izide, takozvana ‚vzgojna knjiga‘, ampak taka bodi, da jo lahko mladina brez kvari bere.«

Vzgojitelj se mora torej po teh besedah vprašati, ali ni knjiga proti nraavnosti in zato mladini nevarna; to je res njegova dolžnost. Jaz bi le pristavil, da je njegova dolžnost še več: vprašati se mora tudi, ali ni knjiga, ki se ji ne dá oporekati s stališča nraavnosti, mladini vendar nevarna ravno zaradi njene mladosti. Toda dr. Ušeničnik sklepa dalje: pri nas so razmere tako majhne, da mora biti malone vse za vse, in zato morajo biti vse knjige, ki pri nas izidejo, take, da mladini niso v kvar; torej naj bodo s slovenskega književnega trga pregnane ne samo vse nraavno slabe knjige, temuč tudi take nraavno dobre, ki bi utegnile mladini škodovati. Od nraavno slabih knjig za sedaj abstrahirajmo, v drugem delu zahteve dr. Ušeničnika je jedro našega vprašanja. S tem je postavil slovenskim pisateljem jasno formulirano normo: premalo

storite, če pazite, da se s svojimi spisi ne pregrešite zoper nравnost, premalo tudi, če stremite za pozitivno nравnimi cilji — vaša dolžnost je več: skrbeti morate, da ne bodo vaša dela mladini v kvar.

Ta zahteva, absolutno izrečena, gotovo ni upravičena. »René Bazin, katoliški akademik, je nekoč v enem celem predavanju dokazoval, da znamenit roman na splošno predpostavlja bralce, ki so že odrasli mladostnim letom. Kajti v širokem popisu življenja, ki ga tak roman p o s v o j i n a r a v i obsega, prihaja zaradi umetnostne resnice kljub vsej pazljivosti pesnika zlo v krepkejših oblikah na dan, nego jih more prenesti srce, ki še ni utrjeno; razen tega je takó težko doumeti umetnostno obliko velikega romana, da je tega sposoben samo človek dovršene izobrazbe in v skušnjah dozorele sodbe.« (Stimmen d. Zeit, 1916, oktober, 56. Podčrtal sem jaz.) Zato pravi dr. Ušeničnik, da njegova zahteva velja le za male slovenske razmere. In v čem bi obstajala ta majhnost razmer? Mogoče je, mislim, samo dvoje. Ali hoče reči: Slovenci smo tako maloštevilni, da mora zalagatelj tiskati knjige, če neče trpeti škode, v razmeroma previsokih nalogih in jih zato ponujati tudi mladini. Ali hoče reči: Slovenci produciramo tako malo leposlovnih del, da jih toliko potrebuje že mladina zase; torej ne sme biti nobeno mladini kvarno, sicer ji nimamo kaj dati v roko. — Mi smo o obeh praktičnih vprašanjih drugačnega mnenja. Skrb, da ne trpi gmotne škode z zalažanjem, moramo prepustiti zalagatelju samemu; če se čuti dovolj močnega, da založi dobro knjigo, čeprav ni za mladino, ali vzdržuje tak umetnostni list, je vprašanje rešeno. Dejansko vidimo tudi, da so na Slovenskem zalagatelji, ki računajo samo z nekaj stotinami naloga in vzdržujejo leposlovne liste, ki nimajo tisoč naročnikov. Če pa izvira dr. Ušeničnikova zahteva iz želje, da bi imela slovenska mladina dovolj beriva, tedaj bi smel zahtevati, ne naj pisatelji tako pišejo, da mladini ni v kvar, ker bi mnoge nekvarne knjige bile za mladino vendarle nerabne, temuč samó, naj se skrbno goji mladinsko slovstvo, ki ga tako nujno potrebujemo.

Kakšne pa bi bile posledice v življenju, če bi se dr. Ušeničnikova zahteva kljub temu uveljavila? Najprej glede pedagoga. On bi ne bil prav nič razbremenjen, ravno tako skrbno bi moral čuti nad berivom svojih gojencev, kakor mi že sedaj zahtevamo od njega; kajti kar je dobro za osemnajstletnega mladeniča, je lahko pogubno za otroka. — Potem glede pisatelja. On bi se moral po dr. Ušeničnikovi normi varovati ne samo vsake podrobno-

sti, ki bi utegnila mlademu človeku zaradi njegove mladosti škodovati, ampak tudi nekaterih velikih problemov življenja, ki se mu vsiljujejo, ki zahtevajo umetnostne obdelave in rešitve in ki jih vendar pred mladino ne kaže razgrinjati; zaradi nezrelosti in občutljive nežnosti mlade duše ne kaže pred njo razgrinjati nekaterih strani religioznega vprašanja, vzgojnega vprašanja, socialnega vprašanja, vprašanja zakona in še drugih problemov, s kakršnimi se pisatelj, če hoče napisati znamenito delo, na splošno m o r a pečati, kakor pravi Bazin. Če zahteva tedaj dr. Ušeničnik od slovenskega romanopisca, naj se zaradi naših »majhnih razmer« odpove želji, napisati znamenito — pa, pomni, nравno dobro — delo, zahteva, da bodi ali ostani slovenski roman na splošno neznamenit, notranje reven. Ob tej zahtevi se bo pisatelj uprl, se bo obrnil in si poiskal drugega založnika. V življenju b o pisatelj tako ravnal. In če dr. Ušeničnik zakliče za njim: Pri ljubezni do mladine, do naše bodočnosti slovenske, te rotim, pusti probleme; problemi so problemi, duše pa duše! — tedaj mu bo pisatelj odgovoril: »Iz ljubezni do mladine, do naše bodočnosti, se ne morem odreči svojim problemom, ki sem jih v trdem življenjskem boju rešil; sedaj jih hočem rešiti drugim, ki trpe. Iz ljubezni do duš hočem rešiti življenjske probleme, ker brez njih ne rešim duš.« Tudi ne smemo pozabiti, da bo vedno toliko in toliko pisateljev, kateri se že a priori ne menijo za dr. Ušeničnikovo normo; oni se ne bodo ognili življenjskim problemom in jih bodo svojim bralcem reševali, kakor vedo, ko pojdemo mi mizé mimo njih. Ali se duše tako rešujejo? — In slednjič glede občinstva. Naše dobro mladinsko slovstvo je revno in napeti bi morali vse sile, da ga razvijemo, toda še slabše je poskrbljeno za odrasle ljudi. Ni mnogo del v naši književnosti, ki bi odraslemu človeku imela kaj važnega povedati. To je glavni vzrok, da se naša inteligenca malo ukvarja s slovenskim slovstvom, pač pa sega po tujem, dobrem in slabem. To dejstvo ne opravičuje dr. Ušeničnikove norme, ampak je nje posledica; kajti ta norma je dejansko obstajala v našem slovstvu, le da jo je dr. Ušeničnik prvi, kolikor vem, jasno formuliral. In zdaj naj bi jo še teoretično sprejeli?

Mi dominsvetovci smo se v tridesetih letih nekaj naučili. Videli smo, da pedagoška kritika, kakršna je bila naša doslej po večini, ne vodi do dobrega slovstva, treba je pozitivnega umetnostnega dela, treba tudi u m e t n o s t n e kritike. Trideset let se oznanja na Slovenskem idealistična estetika, se goji idealistična kritika. In kakšna je naša umetnostna kultura danes? Najbolj naravno

bi bilo, da bi nam teh trideset let dalo vsaj velikega religioznega pesnika, ki ga tako težko čakamo; naše duše kličejo po njem, da jih razvname v božji ljubezni. Ali smo ga dobili? Zato nečemo več umetnostne negacije, ki se vsaj praktično vedno nanovo med nami oglašajo — oglašajo tudi v dr. Ušeničnikovi normi. Nič ne obljubljam, da bomo sami storili velike reči, se ne precenjujemo; saj pre-dobro vemo, da je v nas več plemenite volje, nego umetniških moči. Pač pa smo trdno namenjeni, prizadevati si za predpogoje bodoče, boljše in večje književnosti, in prvi predpogoj je umetnikova svoboda, kakor smo jo označili.¹

Druge vrste je vprašanje o razmerju med n-ravnostjo in lepoto. Medtem ko je zgoraj označeno stališče naš Nollie me tangere, je teoretično vprašanje, ali more biti umetnostno lepo, kar ni n-ravno dobro? — čisto estetičnega značaja. O tem vprašanju sodim malo drugače, nego dr. Ušeničnik; vendar pa se mi ta sodba ne zdi tako važna, da bi je rad in z lahkoto ne popravil, če se pokaže, da moji razlogi zanjo niso zadostni.

Najprej glede razmerja umetnika do n-ravnosti. N-ravna načela so splošno obvezna, iz te obveznosti ne moremo izvzeti ne znanstvenika, ne politika, ne trgovca, sploh nikočar; nobenega razloga ni, ki bi zahteval, da bodi samo umetnik v stvarstvu svoj lastni n-ravni zakonodajalec. Tudi umetnik je človek, n-ravno bitje, torej so tudi njegova dejanja že kot dejanja človeka dobra ali slaba. Razen tega je vsaka umetnina, ki je namenjena javnosti, socialno dejanje in jo torej moramo soditi po istih načelih, po katerih sodimo druga socialna dejanja. Umetnina, ki je objektivno n-ravno kvarna, se mora obsoditi. Etični zakon je višji od umetnostnega.

Kakšno pa je razmerje med n-ravnostjo in umetnino samo? Ali more biti umetnostno lepo, kar ni n-ravno dobro? Dr. Ušeničnik odgovarja v omenjenem članku tako: »Samaposebi, brez ozira na subjekt, ki naj umetnino uživa, formalno, je umetnost n-ravno indiferentna. Tudi greh lahko umetnik lepo opiše... Dasi je pa umetnost formalno n-ravno indiferentna, vendar ni indiferentna z ozirom na subjekt. Umetnost je za ljudi, ljudem mora nuditi čistega napoja. A ni mogoč čist užitek,

¹ To velja za slovensko slovstvo sploh, o »Dom in Svetu« pa bodi še posebe povedano, da se ne sme več smatrati za mladinski list. Gotovo je, da ne bo v njem nič n-ravno slabega. A če se sme dajati mladini v roke, in kateri mladini, o tem naj odločajo pedagogi.

če vzbujajo vsebina v duši neugodje. Kako naj bo v duši harmonija, če greh vzbujajo v njej disharmonijo? Tak umotvor naj bo umotvor, a umetnina, kakršna naj bi bil, ni. Ker je umetnosti ozir na subjekt bistven — pulchrum est, quod visum placet, lepo je, česar spoznanje povzroča ugodje —, zato umotvor, ki z ugodjem vzbujajo tudi neugodje, ni čist umotvor. Kritika, ki zavrača nemoralnost, ni torej neumetniška, ampak z umetnostjo v popolnem soglasju. Samo ločiti mora formo od vsebine. Radi nelepe vsebine ni še forma nelepa, a cel umotvor se ne more imenovati lep.« Umetnostna lepota torej po teh besedah ne obstoji v skladju umetnine z n-ravnim zakonom; kajti umetnina samaposebi ne stoji sploh v nobenem razmerju do n-ravnega zakona, je »n-ravno indiferentna«. (Tu tiči vzrok, zakaj ni vse umetnostno lepo, kar je n-ravno dobro.) Pač pa zahteva dr. Ušeničnik pravo razmerje med umetnino in subjektom, ki jo uživa.

Da se ognemo vsakemu nesporazumljenju, moram zopet reči, da je zgoraj citirani stavek: »Tak umotvor naj bo umotvor, a umetnina, kakršen naj bi bil, ni,« odnosno resničen. Tak umotvor je tudi osebno in socialno dejanje; in ker ne stoji v pravem razmerju do n-ravnega reda, ni tak, kakršen bi moral biti. Toda vendar preostaja še vprašanje, ali je tak umotvor umetnostno lep; dr. Ušeničnik nekako trdi, da ni, in sicer dokazuje tako: Umetnosti je ozir na subjekt bistven, umetnina mora buditi ugodje; če mi budi umotvor z ugodjem obenem neugodje, se tudi umetnostno ne more imenovati zares lep.

Ni mogoče tajiti, da je umetnosti ozir na subjekt važen; umetnik mora s poštenimi sredstvi skrbeti, da je ugodje ob spoznavanju umetnine čim večje, in sme ugodje skaliti le iz važnega višjega, neumetnostnega razloga; tako ne moremo na pr. umetniku vzeti pravice, da oznanja nekatere zdravilne resnice, tudi če so vsem ali enemu delu njegovega občinstva neugodne. Toda ali je ugodje tudi kriterij umetnostne lepote? Ali moram umetnini odreči pridevek »umetnostno lep«, če mi ne budi ugodja, ali ji moram vsaj deloma odreči ta pridevek, če mi budi poleg ugodja tudi neugodje? To bi moral zanikati. Umetnostna lepota je ali v umetnostnem predmetu, ali v meni, ki ga opazujem, ali v razmerju med menoj in predmetom. V meni gotovo ni, dasi trdijo zastopniki »včuvstvovalne teorije« nasprotno; to je teorija najčistejšega estetskega subjektivizma, katere logična posledica je negacija vsake umetnosti in vsake kritike. Umetnostna lepota tudi ne more biti v razmerju med menoj in umetnino; če bi lepota bila v tem raz-

merju, bi tisti predmeti ne bili lepi, do katerih ne stojim v nobenem razmerju. In vendar je Pheidijev Zevs lep, če počiva kje pod razvalinami Olympije, dasi ga ne uživa nobeno oko, dasi ne občuti nihče ugodja ob pogledu nanj, in Sikstinska kapela ostane lepa, tudi če slepec trdi, da ni. Umetnostna lepota, če naj bo nekaj objektivnega, more torej biti zgolj v umetnostnem predmetu, v skladju njegovih notranjih razmerij. Razume se potemtakem, da bo tudi samo tista umetnostna kritika — kajti nje naloga je, presojati umetnostno lepoto umetnine — objektivna, ki se bo držala umetnostnega objekta, njegovih notranjih razmerij. Kritika, ki zavrača nemoralnost, je lahko upravičena, potrebnejša ko vse druge, z umetnostjo v tesni zvezi, a umetnostna ni.

Da ne smemo postaviti ugodja za kriterij lepote, da torej ne smemo odrekati umetnini umetnostne lepote, če nam budi tudi neugodje, sledi iz raznoličnosti narave ugodja ali neugodja. Ni vsako neugodje umetnostno neugodje. Razmerje med subjektom in umetnino se izpreminja s časom, vzgojo, starostjo, nazori, tudi takimi, ki niso z umetnostjo v nobeni zvezi. Nekateri občutijo neugodje, če umetnik predstavlja predmete, s katerimi se neradi ukvarjajo; temu so delavski romani zoprni, drugemu povesti iz velikaške družbe. Starec občuti morda neugodje ob knjigi, s katero se otrok naslaja. Razuzdanec uživa roman, ki je čistemu človeku zoprni. Slikar občuti popolno ugodje ob sliki, ki budi laiku neugodje. Ikonoklasti so razdejali mnogo odličnih umetnin, ker so jim bile neugodne. Kristjani prvih stoletij so čutili živo neugodje, če so gledali parthenon ali brali Homerja, mi sedaj lahko oba umotvora popolnoma uživamo, brez vsake primesi neugodja. Roman, ki je pisan s stališča materialističnega svetovnega nazora in to razodeva, mi je danes neugoden; če bo kdaj absurdnost materializma vsem evidentna, ga bodo morda brali brez spotike, roman sam pa je in ostane nenraven.

Iz tega, mislim, sledi, da smemo objektivne kriterije umetnostne lepote iskati samo v objektu samem; to so umetnostni zakoni, ki niso v umetnino vmišljeni, ampak se dajo na njej demonstrirati. Moral bi torej reči, da je parthenon lep, umetnostno v celoti lep, dasi je njegova (zunanja) ideja nenravna; in kolikor je lep, je tudi resničen in dober. Ne trdim pa, da je vsakovrstno lep, marveč le, da je umetnostno popolnoma lep.

Za umetnostnega kritika pa bi sledilo iz tega, da je njegova naloga, presojati samo umetnostno vrednost umetnine. Teoretično bi bilo s tem njegovo delo opravljeno in v mnogo slučajih mu bo tudi res popolnoma zadostoval umetnostni vidik.

Toda umetnostni kritik je obenem tudi poročevalec o drugih lastnostih knjige, on navaja nje ceno, obliko, založnika in obseg; vesten poročevalec bo torej v slučajih, kadar je treba, povedal tudi, kakšno je to slovstveno blago v nraavnem oziru, ker bralci to morajo vedeti. Potem je kritik tudi človek, misleče bitje, ki si je ustvaril svoj nazor o veseljstvu in njega redu. Temu ne moremo vzeti pravice, da pobija umetnikov svetovni nazor, ki se mu zdi zmoten, če je to potrebno (kritik slovenskega prevoda Ilijade ne bo na pr. polemiziral zoper Homerjevo poganstvo), in če je temu kos (kajti najboljši umetnostni kritik je lahko slab filozof).

Samo tako se morejo in morajo razumeti moje besede, ki sem jih zapisal v komentarju h Gregorčičevim pismom: »Slovstveni kritik pa ima dolžnost razpravljati o tem, ali je knjiga dobra ali slaba, dobra ali slaba kot delo lepe umetnosti, resnična ali neresnična kot izraz življenjskih nazorov pisateljevih.« Vprašanje pa, ali je knjiga o d k r i t o s r č e n izraz pisateljevih življenjskih nazorov, ali ne, za umetnostnega kritika ni važno in velikokrat nanj niti odgovoriti ne more.

Nikoli se niso v »Dom in Svetu«, ne teoretično ne praktično, oznanjali bolj »radikalni« nauki o razmerju med umetnostjo in nraavnostjo. Mojim estetskim nazorom bi torej mogel dr. Ušeničnik očitati, da niso dovolj jasno izraženi, in me opomniti, naj popravim svoj zmedeni stil, ali logično uredim svoje zmedeno mišljenje, da si ga natančneje ogleda, ali oboje; morda tudi odkrije v mojem ravnokar zapisanem umovanju bistveno logično napako in tedaj se moja trditev, da more biti umetnostno lepo, kar je nraavno slabo, podere. Toda več mi ne sme očitati. Ali mar kaj očita? Njegovi očitki ne prihajajo sicer nraavnost in glasno, pa prihajajo, čeprav po ovinkih in prav po tihem; tem bolj so mi nevarni. On zapiše besede »moderni so zastopniki umetniškega formalizma« in citira pozneje geslo l' art pour l' art v taki zvezi, da so potem — zakaj bi tega ne povedal, dovolj je značilno! — v nekem semenišču svarili bogoslovce pred »Dom in Svetom«, češ da se »nagiba« k stališču l' art pour l' art. Pa recimo, da je to svarilo bilo nelogična posledica tiste zveze. On kliče nam dominsvetovcem — ali vsaj mora vedeti, da bodo njegove besede veljale kot nam govorjene — sursum corda! S čim smo pokazali, da ne vidimo več svojih večnostnih ciljev? On pravi v svojem članku: »Umetniški kritiki, ki uče indiferentnost umetnosti tudi glede nraavnosti, imenujejo vsako

kritiko v tem oziru »neumetniško« in jo s prezirljivo gesto odklanjajo, češ da ni stvarna, da je le sodba »vzgojitelja«, z enostranskega »pedagoškega stališča«.« On ne pravi, da sem jaz ta umetnostni kritik, ki uči indiferentnost umetnosti tudi glede npravnosti, pa tudi ne pove, da nisem jaz, čeprav so besede, ki jih navaja v ušescih, moje. Ali sem kdaj trdil, da je umetnost indiferentna glede npravnosti? In kaj naj potemtakem rečem na vse to?

*

Ne estetski, marveč psihološki razlogi so na poti, da dr. Ušeničnik naših teženj ne razume. On gleda slovensko revščino in umetnosti, kot take, ne ceni prav. »Če naslika umetnik nekaj brez v jesenskih barvah,« pravi v »Času«, »je slika lahko velika umetnina, a velika po visokem namenu gotovo ni.« Mi pravimo, dosegla je svojski namen umetnosti, ki »ni npravno in versko izpodbujati in poučevati, marveč ostvarjati in predstavljati lepo,« kakor trdi dr. Ušeničnik v svojem članku sam. Če je ta namen umetnosti visok — in kdo bo o tem

dvomil? — tedaj so tiste lepe breze v jesenskih barvah velike tudi po svojem visokem namenu. In če jih je slikar slikal v ljubezni božji, ali niso velike po svojem visokem namenu? Seveda so tudi umetnostni predmeti (»ideje«) po svoji duševni vrednosti različni, nekateri so bogatejši, nekateri skromnejši, revnejši; vsaj glede leposlovja velja ta trditev. Toda če umetnik ne more umetnostno prav obdelati znamenite ideje, naj se rajši loti male, ki se mu bolj prilega, kajti slabo upodobljena ideja ne privlači, temuč prej odbija — in čim večja je ta ideja, tem večje bo naše neugodje ob spoznanju neskladja med veličino ideje in zanikarnostjo forme; nasprotno pa nam tudi nezatna idejica, če je dovršeno upodobljena, vzbuja slutnjo večnosti. Vsi niso za vse in kdor hoče preveč, bo storil premalo. Razen filozofov, kraljev vede, morajo biti tudi ljudje, ki preiskujejo mravlje ali nezatno lokalno zgodovino. Vsaka resnica, ki jo odkrijejo, je korak proti večnostnemu cilju človeštva. In na tem je tudi umetnost. — Ali bi ne moral misliti vsakdo tako, če Lepoto zares ljubi?

Jaz pa pojdem.

Tamkaj onostran vodé,
vódice studéne,
tamkaj onostran gore,
górice zeléne
moj je fantič zakopan.

Jaz pa pojdem čez vodó,
vódico studéno,
jaz pa pojdem čez goró,
górico zeléno —
tja, kjer grob je tvoj teman.

Tamkaj onostran vodé
ne rastó cvetlice,
tamkaj onostran goré
ti si brez družice,
tam je širna, pusta plan.

Rože ti na grob vsadim,
da bo bolj lahko ti,
sama tamkaj poležim,
da ne bo hudó ti
samemu tam noč in dan.

Jaz pa pojdem čez vodó,
vódico studéno,
jaz pa pojdem čez goró,
górico zeléno
tja, kjer grob je tvoj teman.

Pavel Senca.

Književnost.

Svetloba in senca. Povest. Spisal dr. Fr. Detela. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1916. — To je povest dveh rodov, starejšega zanikarnega in nesrečnega, in novega boljšega in srečnejšega, povest o svetlobi in senci življenja. Oba rodova je hotel pisatelj enako popolno opisati, življenje prvega obravnava prav tako v sedmih poglavjih, kakor življenje drugega; temà ni le kontrast v svetlobnih partijah, temuè eksistira sama zase kot huda moè, usoda celega rodu, ki živi v smrtni senci. Zato pade, bi dejal, za prvo polovico povesti zastor, ne da se v drugi polovici začne novo dejanje iste tragedije, marveè da se v njej razvije nova drama. Organièno ne segata rodova v medsebojno življenje; ena misel je na 80. strani umetnostno zaključena in na isti strani se začne razpletati druga, ki je sicer pendant k prvi, pa vendar logična celota zase. Zato bi bilo bolje, da bi bil tudi rod »v senci« genetièno opisan, kakor je doraščajoèi rod svetlobe predstavljen v vsem svojem razvoju — in tedaj bi dobili mohorjani dve knjigi; ali da bi se prva polovica knjige skrèila le na uvodno fabulo — tedaj bi imeli mohorjani isto delo pred seboj, le v manjšem obsegu, pa notranje bolj enotno.

Èe prezremo to hibo kompozicije, moramo reèi, da je »Svetloba in senca« ena najboljših slovenskih povesti, in tudi èe je ne prezremo, je to ena najboljših knjig, kar jih je Družba dala doslej svojim udom. To je verna slika slovenskega življenja, resnièno ogledalo našega znaèaja, ki nič ne karikira, in se po tej vrlini odlikuje tudi od prejšnjih Detelovih povesti. Kako pristne osebe so šegavi poštenjak Bric ali lenuh Tetrev ali pobožna teta Mana — v vsaki vasi bodo mogli s prstom pokazati za njimi. Tone je morda nekoliko idealiziran, morda je tudi katera druga stran knjige le »presvetla«, toda kdo bi mogel Detelu zameriti ta jasni življenjski nazor? Njegova lahna ironija, ki je le izraz pozitivno nraavnega mišljenja, vedra modrost, ki tako spravljiivo presoja življenje, kakršno je, moèna vera v plemenitega èloveka, vse to je dobro in živo spominja na dobre angleške pisatelje 19. stoletja, na kakega Dickensa in Thackeraya. Èe jo s tega vidika gledamo, je Detelova povest nekak novum v sedanji slovenski književnosti in je

vredna vse pozornosti. Da se bo ljudstvu zelo priljubila, je le naravno in prav.

Izidor Cankar.

Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1917. Koledar je tista knjiga Družbe, ki menda noben dan ne izgine iz rok. Po Koledarjevi vsebini najlažje presojava delavnost odbora, oziroma tajništva. Koliko je stvari, ki naj bi jih narod imel celo leto pred oèmi! Pa ne mislim tu smrti in drugo podobno (tega nas spominja teden za tednom Cerkev), ampak življenjskih nujnosti, stvari, ki jih potrebujemo kot èlani družine, občine, države, pa tudi kot narod. Kje je naša narodna vzgoja daleè za vzgojo Nemcev, Èehov, Madjarov! In vsak èas ima zopet svoje posebne skrbi, posebne želje, posebne rane; o d b o r bi jih moral poznati, bi si moral pridobiti diagnozo èasa. Imeti bi moral s r c e za aktualne potrebe naroda, imeti bi morali tam v Celovcu D i o n i z i j e v o u h o, ki bi slišalo vse, kaj se toži, vzdihuje v slovenskih hišah in kočah, in skušati tolažiti, rane celiti. Kaj nam v tem oziru nudi letošnji Koledar? Najdaljši spis je: Svetovna vojska (str. 33—80), spisal prof. dr. V. Šarabon. Pisatelj je velikansko tvarino razdelil tako-le: I. Franc Conrad pl. Hötzenndorf, II. Pregled vojnih dogodkov 1915 do junija 1916 (boji na Francoskem, Srbija in Èrna gora, Dardanele, Kavkaz in Armenija, Mezopotamija, Egipet, morje in zrak), III. Vojska z Italijo (tirolska, koroška soška fronta, Boroeviè, Adrija, admiral Haus), IV. Slovenci in Hrvatje v vojski, V. Slike z bojnega polja. Spis je pregleden, ničesar ni menda pisatelj pozabil, res mojstrsko delo. Vodi nas n. pr. v Conradovo delavnico; tu odblizu gledamo skrivnost uspehov, ki obstoji v — brezmejni pridnosti, delavnosti, natanènosti. Za vse, ki so v kateremkoli oziru voditelji in učitelji naroda, tièi v I. oddelku zaklad resnic. O vseh oddelkih lahko reèemo: pisatelj je izbral iz zanimivega (ki ga je toliko) najzanimivejše in nam to povedal poljudno, pristrèno. Izbor prièa o razsodnosti pisateljevi. Spis zasluži, da ga celo leto prebiramo in si ga v spomin vtisnemo. S kakšnimi èuvstvi bomo n. pr. èitali str. 78. nsl., posebno na Sveti večer 1916! — Veseli smo tudi slik, pridejanih spisu. Vendar vprašamo: ali ne bi bila mogla Družba dodati tudi zemljevida glavnih bojišč? — Èrtica »Mutasti biriè« (spisal Fr. Milèinski) nam na majhnem prostoru odpre

cel prepad, globok pogled v dušo roparja-morilca, kaj se v njej godi pred umorom, kaj po njem, in kako plitva je zagovorniška slava v primeri z globočinami človekove vesti. («Omočena vest» je vsaj — dvoumno.) — J o s. L o v r e n č i č e v a »čudežna historija po ljudskem izročilu«, »Hudič in nepošteni oštir«, nas vodi v svet pripovedek in obenem v slovensko Benečijo, kjer so zdaj naše misli. Pripovedovanje živahno, oblika nemirna, prav kakor bitje hudičevo. — Izmed Neubauerjevih liričnih pesmic nam prva najmanj ugaja; non multa, sed multum! Ostale tri so času zelo primerne. — Spis »Torpedo«, str. 28., je vzor slabe stilizacije. — Spis o vinogradih, str. 29. nsl., je v času, ko nimamo kruha, prav malo aktualen.

J. D.

Luč. I. Uredili Josip Stipančič in Stanko Deželič. — Zagreb, 1916. Tisak Kr. zem. tiskare. Cena K 3.60. Strani 230. — List »Luč«, ki je do pričetka vojske izhajal kot mesečnik, se je med vojsko spremenil v »vojne knjige« in tako predstavlja letnik 1916/17 obsežen zvezek zelo raznolične vsebine. »Luč« je glasilo hrvaškega kat. nar. dijaštva in velika večina člankov ter pesmi priča, da so tudi nje glavni sotrudniki dijaki, ki jim bo pač šele bodočnost dala moško dovršenost misli in besede. Vendar pa ves zvezek razodeva, da imamo tu opraviti z resnim, globokim kulturnim stremljenjem. Značilno (in morda dobro) za te kulturne težnje je, da se ne morejo istovetiti s programom nobene izmed hrv. političnih strank, da so njih ideali še vseskozi nesnovni, da niso še nič od tega sveta, marveč onostranski. Prav tako

pomembna za to strujo je diferenciranost dela, ki se ne omejuje samo na verstvo ali umetnost ali politiko ali socialnost, temuč teži za dobrim v vsaki obliki, ter diferenciranost mišljenja kljub enakosti zadnjega cilja, kar je znamenje zdravega notranjega razvoja.

Za uvod tej knjigi je napisal škof Mahnič članek »Katol. svjetovnjačstvo i svećenstvo«. Zelo informativna je razprava Petra Rogulje, »Pred zoru«, v kateri pisatelj bistro in, kolikor morem soditi, objektivno analizira posamezne kulturne težnje hrv. kat. gibanja; ta članek in zlasti »Pisma mojega druga«, ki so mu pridejana, zaslužijo, da jih berejo tudi Slovenci.

I. C.

Alojzij Res: **Ob Soči.** Ta 36 strani obsegajoča brošura (izšla pri Štoki v Trstu, cena 30 vin.) ni in »noče biti nič drugega, kot vtisi in občutja«, ki jih je pisatelj zbral in zapisal v dnevnik; priobčil jih je bil že prej v »Slovincu«, kjer smo jih rajši brali od drugih, mnogo slabše pisanih opisov, a jih je zdaj izdal v knjižici zato, ker je bila v njem »tiha želja, tudi na ta način nekoliko odpomoči begunski bedi«. Knjižica je pisana za čas, in če jo kdo morda tudi v bodočih dneh vzame v roko, jo bo odložil z vzdihom: *Tempi passati!* — Delce tedaj ne spada v ožji delokrog literarne kritike. Prve in zadnje strani so najboljše, jezik je po večini lep, opisi polni liričnosti, vse je pisano z neko strastvenostjo. — Naslovno sliko na rdečem ovitku je risal Fr. Tratnik.

France Bevč.

Glasba.

Koncert »Glasbene Matice«.

Koncert pod okvirjem »Glasbene Matice« sta priredila ljuba znanca čelist prof. Jure Tkalič in pianist prof. Herman Gruss iz Zagreba. Naše, žalosti vredno, čudovito borno umetniško življenje — lažje bi človek rekel: umiranje — v Ljubljani, kjer umetniki kruha, mi laiki pa umetnosti stradamo — razlage ni treba, dovolj je, da dejstvo zabeležimo; saj bi razmer ne izpremenila, pač pa tega ali onega lahko — morda sicer upravičeno, toda brez potrebe in koristi — žalila — to pekoče hrepenenje po umetnosti je prignalo v Unionovo dvorano zopet številno umetniške, dušne hrane željno občinstvo. Težko si je sicer razlagati to svečano razpoloženje, to skoro nervozno pažnjo, to skrb, ki se je vsem udeležencem videla v njih kretanju, da jim vendar niti najmanjši drobec ne uide. Umetnika sta ta trud s svojim resnično dovršenim predavanjem sicer popolnoma upravičila, toda vendar je gotovo, da tako malo mesto — pravzaprav »dolga vas« — kot je Ljubljana, težko, težko toliko ljubiteljev te vrste glasbe: cello s klavirjem rodi, kakor jih je Matično naznanilo h koncertu privabilo. Saj še deset in petdesetkrat večja mesta z enakimi koncerti težko kdaj napolnijo dvorane, kot je Unionova.

Spored sam je bil — recimo — klasičen. Sama imena v svetovni literaturi priznanih mojstrov najrazličnejših narodov: Francoza Saint-Saëns in Le-

clair, Poljak Chopin, Rusa Čajkovskij in Davidov, Nemec Sitt, Oger Liszt in Hrvat Tkalčić sam kot skladatelj.

O obeh proizvajajočih umetnikih moremo le to reči, da se je naša sodba, ki smo jo izrekli ob njiju prvem nastopu v našem mestu, le še utrdila: oba prava umetnika, kakor zлита v harmonsko celoto. Prof. Tkalčić, mehka, sanjava slovanska duša, polna ognja pa tudi energije, ki se mestoma skoro do nervoznosti potencira. Njegov gorki, nekoliko sanjavi ton, njegovo življenje in pristnega čuvstva polno igranje smo uživali. Uživali zlasti zato, ker se zdi, da je izbral take skladbe, ki so njegovi mehki naravi bolj primerne, ki niso toliko umerjene na razkazovanje tehniških spretnosti, ampak jim je predvsem za absolutno glasbeno vrednost-in globočino, dasi nečemo prezreti, da je v Saint-Saënovem koncertu v tretjem delu, zlasti pa v eni ozir. dveh, treh variacijah Čajkovskega kar mimogrede dokazal, da tudi najtežje pasaže in tehniški karseda komplicirane postope, ki jim gre po njih značaju pomen kadence, z lahkoto obvladuje. Pa če nas prav s takimi mesti pripravi, da ga občudujemo v njegovi mojstrski, rekel bi materialni usovernosti, mu vendarle njegov instrument na elegičnih mestih najčudoviteje poje, tako da se njega globokemu pojmovanju nihče ne more odtegniti, tudi tisti ne, ki jim je po njih vzgoji te vrste glasba manj dostopna.

Prof. Gruss je v nasprotju s svojim umetniškim tovarišem miren, do skrajnosti umerjen, njegov na videz čez vse skromni, v resnici pa celo situacijo z absolutno gotovostjo obvladujoči nastop, brez poze, brez vsakršne primesi na zunaj narejenega afekta smo vdrugič še bolj občudovali kot v prvič.

Skladbe, ki sta jih mojstra proizvajala, so najrazličnejšega značaja. V *Saint-Saënu* smo občudovali duhovitost tega klasicistično-romantičnega Francoza, ki sta jo koncertanta nase prenesla in nam jo kongenialno podala. Lepa je bila melanholična tema *pesmi* (*Gesangssatz*), nadvse velik užitek nam je skupno igranje nudilo ob dvojni temi v tistem prekrasnem dvočgovoru: cello poje svojo, klavir ga pa z lastno samostojno temo spremlja, zlasti ko začne klavir svojo spremljevalno temo variirati. — Čudovito lepa v svoji preprostosti je *rokokoška* tema, ki jo je Čajkovskij izbral za svoje *variacije*, v melodičnem, ritmičnem, harmoničnem, modulatoričnem oziru kar moč zanimive; pa še veliko bolj zanimive, če jih gledamo s stališča čuvstvovanja. Prva variacija (melodična) prinaša temo, florirano popolnoma v značaju dobe rokokoja; druga ritmične imitacije porazdeljuje med oba instrumenta; tretja se zaobrne v elegično stran in iz lahne, salonsko-elegantne originalne teme z imitacijami in alteracijami preide popolnoma v čuvstvovanje težke ruske muzike; zlasti peta je v stilu slovesna, ki ji hroma in pa hitre pasaže kot vmesni stavki dajô kolorit z zastavami in mlaji okrašenih, s solncem ožarjenih pokrajin; šeste težišče leži v klavirju, cello jo prepleta s figurativnimi postopi; sedma (naštevam vse po spominu, zato se v številu morda motim) ima značaj »kadence«; osma se giblje v molu in kaže posebno globokost čuvstvovanja, poslušaj se kakor odlomek najboljših ruskih, psihološko na tako nedopovedljiv način iz dušnih brezden zajemajočih pisateljev miselcev; pa se ti prihodnja takoj izprevrže v ljubko igračko, cello se v veselem, skakljajočem teku prijazno smehlja... To seveda ne veljaj za analizo, le občut je to, ki ga trenutek rodi, ki ga reflektivna zavest komaj, komaj ugo-

tovi: čutiš, toda čuvstvu izraza ne veš, čuvstvo se izraza na daleč odmika...

Izmed ostalih krajših točk naj posebej omenim *Tkalčičevo*: *Hajdu kolo*, s samosvojim življenjem, krepkimi ritmi, ki jih je jugoslovanska narodna glasba tako bogata. Kar žal je človeku, da naša slovenska narodna glasba pravzaprav nič specifično našega več nima. — *Sittov intermezzo* je gladka salonska, malo s sentimentalnostjo parfimirana skladba. — *Davidov*, sloviti čelist, kaže *Ob vodometu*, da zna vse umetnosti najboljših čelistovskih šol: izborna je zadet v trepetajočem ritmu tisti perpetuum mobile rastočega in padajočega vodnega curka, v tisoč praškov se drobečega, pa enako dobro — rekel bi: popularno — tudi čuvstveno razpoloženje opazovalčev.

Prof. Gruss se je v *Chopinovem* uspavojočem *Nokturnu* (f-mol) — kakor da pada kapljica za kapljico v enakomerno večnost — in *Valčku* (as-dur), kjer se vse iskri, pokazal globokega umetnika (vtis nokturna so izpopolnjevali v ozadju ropotajoči krožniki in električni zvonec), v *Lisztovih* *Ljubavnih sanjah* in njegovi *Rapsodiji* pa vernega, mnogostranskega interpreta. Kako postane ob ognjevitem Lisztu sam ognjevit, kako se izpod njegovih prstov izlivajo ti živi, iz gorke srčne krvi prorojeni spevi!

Oba umetnika sta se za obilno priznavanje izkazala s tem, da sta nam marsikaj navrgla: Gruss *Ljadova igračko*: *Tobačnico z muziko* (*Spiel-dose*), *Tkalčič* pa med drugim — če nas spomin ne vara — svojo *Uspavanko*. Tudi za te dodatke izven programa smo bili hvaležni.¹ *Fr. Kimovec.*

¹ Vendar pa bi si dovolili eno skromno željo: Naj bi se najprej spored v polnem obsegu razvil, zakaj če se vmes pridodajajo točke izven sporeda, se cel koncert preveč zavleče in zadnje točke težko kdo s potrebnim zanimanjem poslušaj, zlasti še pri koncertih enega samega solista. Poslušalstvo se preveč utruji. Ko je vse končano, smo z veseljem pripravljene na vsakršna darila in jih bomo radi poslušali ter našemu dijaštvu, tej koncertni »ulici«, prav nič zamerili, če si koncema privoščijo nekoliko glasno »prosto zabavo«.

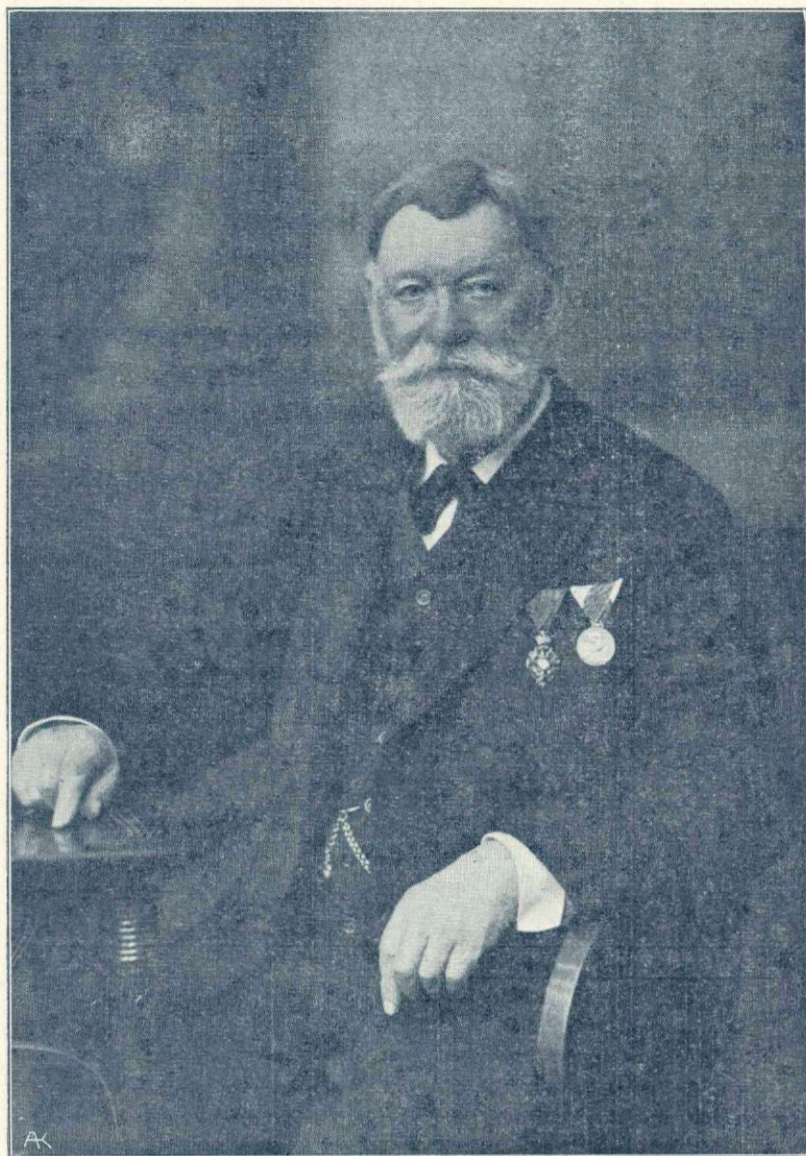
To in ono.

Svetčeva devetdesetletnica.

Dne 8. oktobra 1916 je praznoval g. Luka Svetec, c. kr. notar v Litiji, vitez Franc Josipovega reda, devetdesetletnico svojega rojstva. Sedanji rod pozna Svetca večinoma le kot narodnega buditelja in politika — od leta 1863. do 1895. je bil deželni poslanec; leta 1867. in 1871. je šel v državni zbor; kot poslanec in politik je skupno z Bleiweisom, Costo in Tomanom pred nastopom Mladoslavencev (do okoli l. 1870.) vodil vso slovensko javnost; dolgo časa je bil tudi podpredsednik družbe sv. Cirila in Metoda ter odbornik raznih društev. Toda preden se je posvetil politiki in delu za probujanje naroda, je bil odličen slovenski novelist, pesnik in jezikoslovec, znan pod imenom Podgorski (pisateljsko ime si je nadel po rojstnem kraju Podgorje pri Kamniku, kjer se je rodil 8. oktobra 1826). Podgorski je bil rojen pesnik in novelist; on nam je pisal lepe povestice in novele (najboljše

so: »Kazen radovednosti«, Slovenija, 1848; »Vladimir in Kosara«, Sl. Bčela, 1851) davno prej, preden je nastopil Levstik s klasičnim Krpanom, v katerem je prvokrat pokazal, kako se slovenski piše. Do Trdine in Levstika je bil Svetec naš najboljši pripovednik. Tudi ni mala zasluga Podgorskega, da nam je zapel čedne lirične pesmi (v Sloveniji, 1849; v Sl. Bčeli, 1850 in 1851 itd.) pred Levstikom in Jenkom — v času, ko je Koseski omamljal slovensko javnost; njemu Koseski ni ugaljal in ga ni posnemal — za Prešernove pesmi pa do tedaj, ko je priobčeval svoje prve pesmi (leta 1849. v Sloveniji), niti vedel ni, kar mi je sam zatrdil. Tedaj smo živeli pač v žalostnih razmerah! Ta dela Podgorskega pa niso znamenita samo po vsebini, ampak tudi po obliki. Z njimi je nastopil kot reformator slovenskega pravopisa, kar je bilo za razvoj naše sedanje pisave naravnost epohalnega pomena. Do Svetca smo imeli Kranjce (katerim so se pridružili tudi Primorci), Korošce, Štajerce, ki so

pisali vsak svoje narečje — povsod pa Ilirce, ki so pisali umeten južnoslovanski jezik — a enotnega slovenskega literarnega jezika še nismo imeli. Da se je ustvaril le-ta, je zasluga Podgorskega, ki je napravil kompromis med vsemi štirimi borečimi se elementi in začel pisati leta 1849. nove oblike. Podlaga, ki jo je dal novemu pravopisu, sloni že na vseh tistih

Luka Svetec.

idejah, katere sta zastopala pozneje Levstik in Škrabec, po katerih sta popolnoma reformirala naš pravopis (epohalna Svetčeva reforma je opisana v Dom in Svetu, l. 1913., str. 68 sl.; ostalo literarno delo je opisal Grafenauer v II. delu Zgod. nov. slov. slovstva, str. 236 sl.; popolno gradivo, ki pa ni kritično obdelano, je zbrano v sestavku I. Poboljšarja: Svetec Podgorski v slov. slovstvu, Lj. Zvon, 1896, str. 725 sl.). Pesniško je orisal vse velike njegove zasluge S. Gregorčič, ki mu je ob sedemdesetletnici zapel krasen slavospev.

Dne 12. oktobra t. l. sem obiskal gospoda slavljenca v Litiji, kjer se še čil in zdrav veseli življenja. Z globokim spoštovanjem sem poslušal moža, ki mi je pripovedoval spomine iz one znamenite dobe, ko je živel še Prešeren, ko so sanjali Ilirci svoje lepe sanje, ko je Bleiweis s svojim edinim slovenskim listom budil Slovence... Tudi njega je zbudil. Bleiweis je delil med najboljše dijake višjih razredov svoj list, tako je dobival Novice tudi Svetec in se navdušil za svoj narod. Za ilirščino sta ga vnela Karel Dežman in Luka Jeran, ki mu je — tedaj še bogoslovec — dal neko hrvaško slov-

nico. V slovstvo ga je uvedel Cigale, ki ga je izpodbudil, da je na slovenščino prevel povestico »Kazen radovednosti«, ki jo je nemški napisal za nemški dijaški list. Za pesnikovanje so ga navdušile Horacijeve pesmi; za Prešernove pesmi niti vedel ni, pač pa je poznal Prešerna samega — hodil je iz Kroatove pisarne (kjer je sedanje poštno poslopje v Prešernovi ulici!) po šolskem drevoredu mimo stare gimnazije; po zunanje je bil malce zanemarjen, bujne lase mu je pokrival potlačen klobuk; pripomnil je tudi, da je na slikah Prešeren dobro pogojen.

Ob devetdesetletnici zagotavljamo g. Svetca z Gregorčičevim slavospevom:

V vek Ti v narodu boš živel,
Bogu in domu zvesti sin!

In prosimo tudi z Gregorčičem:

A Večni tudi tu na sveti
daj dolgo srečno Ti živeti,
On daj Ti oni čas zazreti,
ko srečen bo naš dom in rod.

Dr. A. Breznik.

Umetniki o umetnosti.

Pravijo, da je treba biti za vsako ceno originalen. To je napačno: za vsako ceno moramo hoditi pot dobrega in lepega. Ako morete biti v teh mejah originalni, tem bolje! Kaj mi koristi vaša originalnost, če me vodi na rob prepada?

Ingrec.

Ona zla originalnost, ki nastaja iz umetnikovega nagnjenja do pretiravanja ali iz nepristnega čuvstva, ni nič drugega, nego bizarnost in neumnost.

Girodet-Trioson.

Originalnost je dar narave. Kdor hlepi po originalnosti, se mi zdi kakor oni, ki si nadene nos iz lepenke. Kdor je res originalen, je, ne da bi vedel. Preprost je in nenališpan ter ustvarja naivno, k čemur ga duh sili.

Etex.

Trivialnost moramo izrabiti, da izrazimo vzvišenost: to je prava umetnost!

Millet.

Kritika sledi stvarstvu duha kot senca telesu. Malo koristi, ker večina kritikov ni kos svojemu delu.

Delacroix.

Ne! Proč s kritiki! Niso potrebno, ampak popolnoma nepotrebno zlo, toda gotovo zlo. Škodujejo le in ne koristijo.

Whistler.

Ako moremo pred svojo lastno močjo obstati, pustimo, naj drugi govore, kar hočejo. Človek, ki se dviga po lestvi, se ne sme brigati za zijala, ki tam spodaj lajajo.

Meissonier.

Umetniki bi morali delati izključno za narod, narod sam je vreden soditi umetnika!

David de Angers.

Nikdar se umetnik ne bo dvignil do vzvišenega, ako ne razume prijeti širokih mas, ako ni govornik celega naroda.

David de Angers.

Že od nekdanj je bila umetnost poleg religije najboljše sredstvo, da se ljudstvo oplemeniti. Muzika si je že deloma priborila stališče, ki ji gre. In tako se bo sčasoma posrečilo tudi upodablajoči umetnosti prevzeti visoko misijo, da sme na pravem mestu sodelovati pri oplemenitenu širokih mas.

Trübner.

Umetnost je najhujši aristokrat! Nič skupnega nima z veliko množico!
Whistler.

Umetnik sme živeti le svoji umetnosti. Njej se mora popolnoma posvetiti. V javnem življenju sme sodelovati le, da opazuje in proučuje in še to le kolikor mogoče malo: časa ne sme izgubljati.

Charles du Groux.

Fantazija v umetnosti obstoja v tem, da najdemo najpopolnejši izraz za obstoječo stvar, ne pa, da si jo sami izmislimo ali ustvarimo.
Courbet.

Čemu treba idealiziranja, ko imamo idealno naravo pred seboj?
Meissonier.

Idealizem in realizem sta združena v vsaki pravi umetnini in sta le sedaj siloma raztrgana pojma, ki ju rabijo za šolske prepire.
Ludvig Richter.

Umetnik mora vedno paziti, da se njegovo čuvstvo in razum enakomerno razvijata, in oni, ki je nagnjen k sentimentalnosti in idealizmu, bi moral začeti z naturalističnim študijem.
Böcklin.

Slikati je zame le druga beseda za čutiti.

Constable.

Mojster je oni, katerega dela ne spominjajo na dela drugih.
Meissonier.

Naj mislijo o moji umetnosti, kar hočejo: moja je, in jaz bi veliko rajši stanoval v lastni koči, kot v palači, ki bi bila last drugega.
Constable.

V i ne gledate z mojimi očmi; j a z ne gledam z V a š i m i očmi. Vsak naj gleda z lastnimi očmi, in če potem poda, kar je videl, moramo njegovo delo ceniti.
Wm. M. Hunt.

Nič ni neokusnejšega kot brezizrazna popolnost. Malo neumnosti je boljše nego smrt.
Breton.

Vse in vsaka reč posebe v svetu je bila že enkrat tu in žal, skoro vedno boljše. Kar pa prihaja iz najgloblje človeške duše, je kljub temu vedno originalno.
Feuerbach.

Povest ni moralna po svoji tendenci, ampak veliko več po netendenčnem opisovanju resničnih ljudi, iz katerega mora slediti, da ima človek višje moči v sebi, s katerimi se lahko dvigne preko naravnega.
Goethe.

Alozij Res.

G. Ivanu Vozniku v »Slovanu«, 1916, str. 287. — V »Dom in Svetu« (št. 7./8.) sem poročal o Rešetarjevi srbohrvatski gramatiki in sem mimogrede zavrnil nekatera mnenja »Slovanovega« poročevalca Ivana Voznika. Na to poročilo odgovarja Ivan Voznik v »Slovanu« in mi očita tri stvari: 1. da sem njegovo ime Voznik spremenil v Poznik; 2. da sem mu delal krivico, ko sem pisal, da so na njegovo oceno vplivali nestvarni momenti, češ, tiste besede, ki sem jih jaz vzel za izraz

osebne animoznosti, so imele le namen »potolmačiti diskrepanco med praktičnim namenom in teoretičnim zasnutkom Rešetarjeve slovnice«; 3. da se le motim, ko trdim, da ni »podrobno tolmačenje akcentskih kvalitet v praktičnem učbeniku čisto sekundarna stvar«. —

1. Odkod pomota Voznik — Poznik?

Ne morem si kaj, da ne bi v istem listu »Slovanu«, samo v drugem letniku, poiskal odgovora na to vprašanje. Josip Puntar je leta 1912. izdal znano publikacijo »Zlate črke na posodi Gazel ali problem apolinične lepote v Prešernovi umetnosti«. Iz avtorja Josipa Puntarja je dr. Ilešič napravil Jos. Puharja in je to napako — gotovo pomota, dasi je bil nanjo morda celo opozorjen — obdržal tudi na koncu letnika v kazalu. Če se celo verziranemu znanstveniku, kot je dr. Ilešič, kaj takega primeri, ko ima vendar opraviti s pravim imenom, ni čuda, da se je v slučaju Voznik — Poznik, ko imamo opravka s psevdonimom, tudi meni izmuznila podobna napaka. —

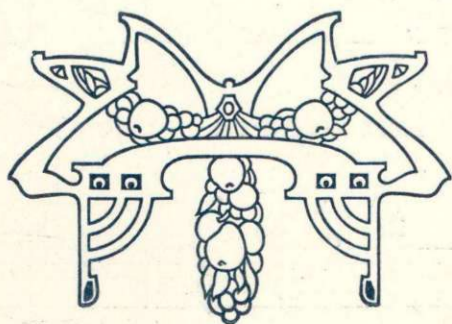
2. Glede »nestvarnih momentov« mi je reči, da Voznikovo »potolmačevanje« notranje diskrepance v Rešetarjevi slovnici ni stvarno, kajti tiste diskrepance — ni, kakor razvidno iz naslednjega. Če je pa Voznik »s prof. Rešetarjem v prav prijateljskih odnošajih«, ne bom poslej več iskal vzroka za brezplodno Voznikovo »potolmačevanje« v osebni animoznosti, pač pa v dejstvu, da Voznik ni znal Rešetarjeve slovnice s pridom in razumom brati.

3. Voznikova trditev, da »je podrobno tolmačenje akcentskih kvalitet v praktičnem učbeniku čisto sekundarna stvar«, bi mogla veljati le, če je dotični »učbenik« namenjen izključno tujcu in začetniku, ki nima prilike slišati žive govornice. Da pa ima prof. Rešetar pred očmi tudi take učence, ki se uče z učiteljem ali poslušajo živo govornico, je razvidno iz njegovih besed: »Doch, um die richtige sk. Betonung sich anzueignen, ist es unumgänglich notwendig, Sk. richtig aussprechen zu hören« (str. 16.). Takim učencem tolmačenje akcentskih kvalitet nikakor ne more biti »čisto sekundarna stvar«.

Ivan Mazovec.

Listnica uredništva. Ker je bilo treba letnik zaključiti, je mnogo gradiva za Književnost, To in ono ter Drobiž moralo izostati, kar naj nam sotrudniki in bralci blagohotno oprostite.

Popravki. »Boji«, str. 229., namesto »VIII.« bodi XIII. — »Tlačani«, str. 266., namesto »XX. Vojaki« bodi XXI. Vojaki. Str. 268., namesto »XXI. Božični večer« bodi XXII. Božični večer. — Besede »Ali je mož... Duhá« v 72. Gregorčičevem pismu, str. 254., se ne našajo na Missia, kakor stoji na str. 253., ampak na tedanjega goriškega nadškofa.

Naročilo.

Silvin Sardenko.

Dr. Fr. Kimovec.

p *mf* *p* *mf*

A - li vam je že od - cve-tel aj-dov cvet, aj-dov cvet? A-li

f *mf* *p*

vze-li ste če - be-lam aj-dov med, aj-dov med? A - li že je
A - - - li
A - li že je

A - li

p p *f*

rav-ni *malo zadržuj* *kakor prej* A - li je že križ ob

že je trav-nik po-ko - šen? trav-nik po-ko - šen? A - - - - li križ ob
rav-ni A - li že je

m p *kakor začetkoma*

hi - ši na-re - jen, je križ že na-re - jen? A - li že vam po-je

ten. ten. mf *lahno* *ten. ten.* *mf* *počasi vedno bolj zadr - - -*

čí - žek s praz-nih njiv, s praz-nih njiv : Mr - tva
 Mr - tvi sno - pi, mr-tva po-lja,

p *f* *žuj* *kakor izpočetka*

mr - tva, mr-tva po-lja. Jaz sem živ, jaz sem živ, jaz sem
 mr - tvi sno-pi, mr-tva po-lja. mr - tva
 mr-tvi sno-pi, mr-tva po-lja.

mp *p*

živ, jaz sem živ. Ma-ti, kru-ha mi po - šljí-te aj-dov hleb,
 jaz sem živ, jaz sem živ.
 živ, jaz sem živ.

p *f*

aj-dov hleb; o - če, od me-du mi daj-te sat pre - lep, sat pre-

lep! *ten.* *mf* *za -*

lep, sat pre - lep! Se-stra, s trav-ni - ka po - ve-ži šop cve-
 lep!

držuj vedno bolj *kakor izpočetka* *malo zadržuj*

pp *mp* *f*

tov, po - ve-ži šop cve - tov, tam od kri-ža mi po - šlji-te bla-go-

tu bolj *kakor izpočetka*

p *ff*

slov, po - šlji-te bla-go - slov! Tam od kri-ža mi po-

malo zadržuj *nič več* *tam od kri-ža* *mi po - šlji-*
nežno

šlji - te bla-go - slov, mi po - - - šlji-
po - - - šlji-

hitro rasti in zadržuj

p *ff* *pp* *mp*

te, mi po - šlji - te bla-go - slov, bla-go - slov!

Knjigoveznica „Katoliškega tiskovnega društva“ v Ljubljani ::

se priporoča p. n. naročnikom za obila naročila. Izvršuje vsa v knjigoveško stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Vse vezave, preproste ali pa fine, v priznani solidni izvršitvi. — Pri večjih naročilih primeren popust.

Alojzij Trink stavbno in pohištveno mizarstvo
Ljubljana, Linhartova ulica št. 8

se priporoča cenj. občinstvu v Ljubljani in na deželi za izvršitev vsakovrstnih del.

Izdelovanje Žnideršičevih panjev.

Papirna trgovina Ivan Gajšek

Jerneja Bahovec naslednik

Ljubljana, Sv. Petra cesta 2 (palača Assicur. Gen.)

priporoča veliko zalogo vseh pisarniških in šolskih potrebščin. Umetniške in druge razglednice. Trgovci popust.

Mestna hranilnica ljubljanska

Ljubljana, Prešernova ulica št. 3

največja slovenska hranilnica!

Denarnega prometa koncem leta 1914	K 740,000.000.—
Vlog	„ 44,500.000.—
Rezervnega zaklada	„ 1,330.000.—

Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po

4¹/₄%

brez odbitka. Hranilnica stoji pod kontrolo

c. kr. deželne vlade,

ki nadzoruje po svojem komisarju dovoljevanje posojil in vrši večkrat na leto nepričakovano revizije vsega poslovanja, zlasti blagajne in vrednostnih papirjev. Vsled te izredne varnosti vlagajo v to hranilnico sodišča in jerobi denar mladoletnih otrok in varovancev in župnišča cerkven denar.

Za varčevanje ima vpeljane lične **domače hranilnike.**

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti 5⁰/₀, izven Kranjske pa proti 5¹/₄⁰/₀ obrestim in proti najmanj 1⁰/₀ oziroma ³/₄⁰/₀ odplačevanju na dolg.

• ARHIT. | . V. •